

helsinška povelja

sadržaj

BROJ 123–124, SEPTEMBAR–OKTOBAR 2008, GODINA XIII

uvodnik

Sonja Biserko
"Srpstvo" i poslednja odbrana 3

u senci svetske finansijske krize

Nikola Samardžić
Na izmaku slobode 4
Vladimir Gligorov
Kapitalizam i odgovornost 6
Miša Brkić
"Kapitalizam bez bankrotstva je kao religija bez pakla" 9

srbija i regionalna (ne)stabilnost

Teofil Pančić
Evrotaljanje i evrokašljanje 12
Ivan Torov
Gnev i računice Miloševićeve Srbije 13
Bojan al Pinto-Brkić
Tragom pogrešnih procena 15
Miroslav Filipović
Još jedna prazna priča 16
Vojislava Vignjević
Neprihvatanje realnosti 18
Bashkim Hisari
Šta propuštaju Srbi na Kosovu 19

novi statut ap vojvodine

Dimitrije Boarov
Mnogo buke oko čega 20

vojska srbije

Stipe Sikavica
(Ne)očekivani marš-manevar u "svetlu prošlost" 22
Petra Gonda
"Istina" za sva vremena 22

rascep srpske radikalne stranke

Nastasja Radović
Podeli, pa umnoži 24

geostrateška orijentacija srbije

Nenad Ilić
Zapadno od Tome, istočno od Tadića 26

neizgovorena reč

Latinka Perović
Pomirenje Srba i Hrvata i Srba i Albanaca 28

o srpsko-hrvatskim odnosima

Drago Kovačević
Soljenje presoljenog 30

govor mržnje

Slobodanka Ast
Veštice i patrioti 34

jezik i nacionalizam

Mr Srđan Jovanović
Ima li nauke u srbistici 36

povodom 60-godišnjice rezolucije kominforma

Sead Hadžović
Staljinizam i antistaljinizam poslije Staljina (2) 38

pouke "nirnberškog procesa"

Mile Lasić
Od sudskih procesa ka kritičkoj kulturi sećanja 40

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat
Kikinda: Prepakivanje i pakovanje 46

umesto eseja

Nenad Daković
Ontološka opklada 48

sport i propaganda

Ivan Mrđen
Andora, negde u Srbiji 50

godišnjice

Olga Zirojević
Vestfalski mir (1648) 51

bugarska manjina u srbiji (2)

Branko Pavlica
Položaj u drugoj Jugoslaviji 52

pouke "nirnberškog procesa"

Mile Lasić
Od sudskih procesa ka kritičkoj kulturi sećanja 40

povodom napada na izveštaj helsinškog odbora

Rade Vukosav
Iznošenje istine nije kleveta nego građanska dužnost ... 55

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195 - tiraž: 3000
Rige od Fere 20, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2639-437; e-mail: povelja@eunet.yu
Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>
Uređivački odbor: Sonja Biserko, Latinka Perović, Seška Stanojlović, Olivera Milosavljević, Izabela Kisić
Glavni urednik: Seška Stanojlović / Korice: Ivan Hrašovec

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

“Srpstvo” i poslednja odbrana

Neposredno uoči ovogodišnjeg beogradskog sajma knjiga, Dobrica Ćosić se obratio srpskoj javnosti sa nekoliko frontova, kako bi još jednom u svojoj životnoj završnici, ne samo na lažima iskonstruisao interpretaciju raspada Jugoslavije i “Bosanskog rata”, već da bi odbranio sebe i svoju ulogu u pripremi i u toku rata. Osim što se, po tradiciji oglasio u *NIN* i u *Večernjim novostima* i *Politici*, feljtoniziran je njegov uvod u dnevničke beleške Nikole Koljevića koje je on priredio, izašle su mu i dve knjige. Još jedna sveska “Piščevih zapisa” i “Vreme zmija”. Njegova praksa da se oglašava preko glavnih medija počela je još tokom priprema rata i nastavila se tokom devedesetih u svim ključnim situacijama kada je trebalo definisati ciljeve u novim okolnostima.

Književno, publicističko i političko delo Dobrice Ćosića, kako je zabeležio književni kritičar Zlatko Paković u *Politici*, “ontologizovano je neprikosnovenošću ideje i teleološkim stereotipima koji iz nje izvire”. Njegov šovinizam koji je cementirao stereotipe o našim susedima, verovatno je najdrastičniji kada govori o Albancima za koje kaže: “taj socijalni, politički i moralni talog tribalnog, varvarskog Balkana, uzima za saveznika Ameriku i Evropsku uniju u borbi protiv najdemokratskijeg, najcivilizovanijeg, najprosvetljenijeg naroda balkanskog naroda – srpskog naroda”.

Interpretacija Dobrice Ćosića ne bi bila toliko važna da nije reč o *mainstreamu* i da nije postala opšte vjeruju u srpskoj eliti. Ona je zvanična istina o nedavnoj prošlosti i u malo prerađenijoj formi preuzeta je od strane univerzitetske, medijske, kulturne *mainstream* elite. Nadovezuje se na propalu Koštuničinu Komisiju za istinu i pomirenje i na tzv. *treći put* koji je zagovarala grupa oko Vesne Ristanović (zamišljena sredina između Helsinškog odbora i radikala). Oni su za to da se izvrši “knjigovodstvo zločina” bez ulaženja u uzroke. Da bi se žrtve što više izjednačile u broju, multiplikuju se žrtve Srba u Srebrenici, Sarajevu i na drugim lokacijama. Inicijatori rata su naravno Hrvati i Muslimani, koji su iskoristili “imanentnu versku i nacionalnu netrpeljivost i isključivost, odnosno, egzistencijalnu nesigurnost zasnovanu na kolektivnom pamćenju prošlosti”. Za to je odgovoran “lepljivi bratski zagrljaj” i, naravno, Tito i komunizam. Tito je centralna ličnost Ćosićevog obračuna sa Jugoslavijom, ali onom nakon ustava 1974, za koji Ćosić kaže da je “izvršio ustavno-pravnu dezintegraciju Jugoslavije i srpskog naroda”. Dnevničke beleške Nikole Koljevića, kaže Ćosić, razobličuju

motive i ciljeve ”markalenizacije i srebrenizacije Bosanskog rata u muslimanskom ratovanju za jedinstvenu Bosnu, prvu islamsku državu u Evropi, na platformi Izetbegovićeve Islamske deklaracije”.

Srpski startezi sigurno ne bi tako olako počeli rat devedesetih da nisu verovali da će Rusija stati na srpsku stranu i u završnici preinačiti rezultate rata u korist Srbije. Zato već više od dvadeset godina čekaju da se promeni svetska konstelacija i da u opštem međunarodnom metežu iznuđe “rekonstrukciju Balkana”, odnosno podelu Bosne i Kosova. U tom ključu treba sagledavati i odnos srpske elite prema nedavnoj prošlosti, odnosno njenoj interpretaciji. Ćosić kaže da je srpski narod poražen ali da “porazi nisu konačni”. Međutim, istovremeno ističe da su Srbi osvojili i neke istorijske pobede: Republiku Srpsku. Republika Srpska je po njemu, zaslugom svih boraca i svih komandanata Vojske RS, naroda i vođstva oslobodilačkog pokreta Srba u Bosni, prva srpska država preko Drine.

Ćosić olako prelazi preko činjenice da se Radovan Karadžić nalazi u Hagu zbog optužnice koja ga tereti za najteže zločine. Uprkos tome, za njega njega on “nije ratni zločinac već politički vođa naroda republike Srpske”. Osim što za Bosnu tvrdi da je “zemlja mržnje”, Ćosić kaže da je i “odskočna daska” islamskih fundamentalista za prodiranje ka severu i zapadu, dublje u Evropu gde ih čekaju, sada fragmentizovana, ali čvrsta u džihadskoj veri, njihova islamska braća”.

Ćosiću ipak najteže pada NATO intervencija za koju je odgovoran “Magbet iz Požarevca”. Kaže da su motivi za agresiju bili vulgarno nacistički, te da je srpska veličina u to vreme bila u veličini apsurdna, beznadežnog rata i otpora najvećoj vojnoj sili na svetu na čelu sa Amerikom.

Zaboravljajući na svoje hvalospeve Miloševiću za koga je govorio da je posle Nikole Pašića najveći srpski političar, Ćosić u svojim novim knjigama zaobilazi svoju ulogu i odgovornost prebacuje na “Magbeta iz Požarevca”, jednog, kako kaže “požarevačkog Crnogorca i ‘malog bankara’, bez zasluga i Titovih sposobnosti”. Međutim, upravo se Ćosić pripremao za rat tražeći saveznike među Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i na Kosovu. On je verovao u “neminovnost rata između Srba i Hrvata, Srba i Muslimana, Srba i Albanaca” (*Piščevi zapisi*, 1981-1991). Rat zahteva uspostavljanje prioriteta, što po Ćosiću znači, koncentracija volje i svih snaga oko jedinstvenog cilja: “da bismo pobedili tolike neprijatelje, da bismo od ovog surovog sveta i pokvarene Evrope oteli nešto prava i pravde, moramo da mobilisemo celokupne svoje umne, moralne i fizičke snage”. U to ime izvršena je mobilizacija i homogenizacija srpskog naroda u Jugoslaviji. Ćosić ističe da “svako ko se bori protiv srpskog nacionalizma, bori se protiv ljudske slobode”. U tom ključu treba razumeti hajku koja je u poslednja dva meseca (i pre toga u) vođena protiv godišnjeg Izveštaja Helsinškog odbora za ljudska prava za 2007. godinu.

Dobrica Ćosić je ceo život proveo u politici i uspeo je da ostvari jedinstvenu poziciju na srbijanskoj političkoj sceni. Miloševiću nikada nije oprostio što ga je smenio sa funkcije predsednika SRJ: “Možda bi srpski narod mogao imati drugačiju sudbinu da je prihvatio moje političke poglede”, pita se on u jednoj od knjiga. Vajka se i zbog toga što ga svet nije podržao: “Mene kao predsednika SRJ nije podržao

Zapad zato što sam bio više Srbin no što treba da budem". Fenomen njegovog uticaja i moći svakako zaslužuje pažnju, jer upravo taj fenomen objašnjava snagu netransparentnog i neformalnog centra moći koji deluje iz senke i nikome ne dozvoljava iskorak (ranije Đinđiću, sada Tadiću) dok se ne realizuje ono što oni smatraju srpskim prioritetom – ujedinjenje srpskih zemlja, bez obzira na cenu.

Zašto je Čosić učestvovao u tom istorijskom metežu i sa kojom idejom. I pre rata je govorio da Srbi treba da se ujedine da bi odbranili etnički i istorijski identitet, da se oslobode frustracije razjedinjenosti, da politički ozdrave i steknu samopouzdanje i samopoštovanje, neophodno za demokratski i stvaralački život. Jer, po njemu, sjedinjenje srpskih različitosti obogatiće nacionalno, društveno i duhovno biće srpskog naroda. Zar ti ciljevi srpskog ujedinjenja u jednu državu, ujedinjenje etničkih celina i vecina, a ne svih Srba, nisu osnovna ljudska prava? Zar to pravo nisu iskoristili i veliki moćni Nemci? Zašto da ga ne iskoristimo i mi, mali Srbi?

Sada, kada su Srbi kao narod razbijeni i upropašćeni, sada je za to kriv "Magbet iz Požarevca". Pre rata je bio na čelu Odbora za ljudska prava i slobode, a danas tvrdi da će ljudska prava poništiti srpski identitet. Danas tvrdi da su Srbi pristali na najveće žrtve u odbranu svog identiteta. Ali se zato poziva na ljudska prava kada je reč o sudbini Radovana Karadžića. Ovakva nedoslednost objašnjenje ima u njegovom sledećem stavu: "Jedino u velikim nacijama može da se uvažava ljudska ličnost. U malim nacijama to nije moguće od tabua i mita – naroda. U malim nacijama jedino nacija može biti velika. U malim nacijama prva moralna dužnost je podređivanje pojedinaca – zajednici, narodu, državi. Srbin je čovek, koji nije čovek, ako nije Srbin, ako nema svesti o narodu; bilo da ga slavi ili da ga psuje" (*Promene*).

Istine radi, treba reći da je Beograd, upravo zbog stepena homogenizacije na ovome i ovakvom "interpretativnom modelu" nedavne prošlosti, uspeo da razvodni efekat Haškog tribunala, kao i Međunarodnog suda pravde. Pred Haškim sudom upravo odgovora Florens Aartman, bivši portparol Tužilaštva, za nepoštovanje Suda jer je obelodanila dokumenta koja ukazuju na odluku suda da zaštiti "interese nacionalne bezbednosti". Radi se o zapisnicima sa sednica Visokog saveta odbrane, koji su mogli biti odlučujući u donošenju presude Međunarodnog suda pravde po tužbi Bosne i Hercegovine protiv SRJ, za agresiju i genocid. Međutim, postavlja se pitanje kako je uopšte došlo do toga da Karla del Ponte pristane na zatamnivanje dokumenata VSO. Zato je čitav postupak protiv Florans Artman dobrodošao, kako bi se i međunarodne institucije i određene ličnosti pozvale na odgovornost za donošenje, kao u ovom slučaju, amoralnih odluka.

Sve dok međunarodna zajednica suštinski ne završi proces stvaranja novih država na Balkanu (sada Kosova i Bosne i Hercegovine) Srbija će nastaviti sa svojom destruktivnom strategijom podriivanja stabilnosti regiona. Jer, kako je svojevremeno izjavila Biljana Plavšić, "mi Srbi ćemo biti toliko drski, uporni, nepopustljivi i nikad nećemo pristati i priznati ništa. Svet će se zamoriti, dići ruke od nas i mi ćemo postići nas cilj". ■■

Na izmaku slobode

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Početak XXI veka – 11. septembra 2001 – osporio je američku globalnu prevlast. Američki unilateralizam relativizovan je regionalnim uticajima, i mestom u globalnoj politici i ekonomiji, Kine, Rusije, Indije i Brazila, njihovom veličinom, samom po sebi, resursima razornih moći pod isključivim nadzorom uskih, teško dokučivih oligarhija autoritarnih režima, i sve manje popustljivim nastupima nedemokratskih vlada u međunarodnim institucijama. Napad na Irak 2003, i više od toga, ishodišta iračke intervecnije, dodatno su osporili domete prethodne, zlatne ere američke globalne prevlasti, koja je obezbedila dalji razvoj međunarodnih institucija, uklanjanje poslovnih barijera, i globalnu promociju liberalnih načela, demokratije i neprikosnovenosti ljudskih prava. Režimi "odmetnuti" od političke kulture demokratije i ljudskih prava, uspeli su da pronađu svoje mesto u protivteži razvijenom svetu, mada su i njihove ekonomije podstakli korporativni kapital, znanje i tehnologije razvijeni u liberalnim demokratijama. Autoritarne i totalitarne vlade, uključujući mrežu globalnog terorizma, raspolazu i ozbiljnim vojnim potencijalima. Globalni poredak ukazuje na promaljanje pluralizma u rasporedu snaga, ali taj pluralizam nije u potpunosti demokratskog karaktera. Naprotiv, autoritarni režimi hrane se otporom američkom, tj. zapadnom unilateralizmu, retorikom o "dvostrukim standardima" demokratskog liderstva u međunarodnoj zajednici, osporavanjem vrednosti individualizma i slobodnog tržišta, populizmom i političkom religijom. Mada nove velike ekonomije nisu zatvoreni nacionalni sistemi, a ukupne snage koje su usredsređene na zaustavljanje globalne ekspanzije liberalne demokratije, i u sferi politike i ekonomije, takođe koriste globalni prostor i savremene tehnologije.

Učestali dramatični lomovi u međunarodnoj politici i privredi ukazuju i na ubrzanje protoka vremena. U

rasponu koji se meri godinama, umesto decenijama i vekovima, otvaraju se ozbiljna pitanja o smeni epoha koje su, bez obzira na kratko trajanje, ispunjene jasnim obeležjima. Tako je i tekuća svetska finansijska kriza, koju je najavio slom američkog hipotekarnog tržišta, odredila, samim svojim intenzitetom, jedno sasvim novo vreme. Na osnovu dominantnih analiza, to vreme bi trebalo da usledi nakon propasti liberalnog kapitalizma, dok ističu poslednja poglavlja njegove istorije kojom je ispunio poslednje tri decenije. Sedmorica američkih ekonomista nobelovaca, Pol Krugman, Majkl Spens, Džozef Stiglic, Edvard Preskot, Erik Maskin, Edmund Felps i Klajv Grendžer, preporučuju novom predsedniku, najverovatnije Baraku Obami, da dodatno reguliše bankarski sektor, smanji državne izdatke u vojnoj industriji i međunarodnom intervencionizmu, i preduzme reviziju sistema zdravstvene zaštite. Stiglic ističe da će novi predsednik preuzeti dužnost u vremenu izazova, da će naslediti ekonomiju u recesiji, rastuću podelu između bogatih i siromašnih, i neefikasan i skup sistem zdravstvene zaštite, dok će dugovanja i budžetska oskudica dodatno smanjiti prostor državi. Smatra da upumpavanje državnog novca samo po sebi nije dovoljno, dok raste broj nezaposlenih i dalje padaju cene nekretnina. Predlaže ulaganja u infrastrukturu i tehnologiju, u alternativne izvore energije i sisteme javnog prevoza, i podizanje poreza, makar najbogatijim. Grupa od sto takođe uglednih ekonomista, uključujući petoricu nobelovaca, Gari Beker, Džejms Bjukenen, Robert Mandel, Edvard Preskot i Vernon Smit, na drugoj strani, opominju da će obećanja Baraka Obame, ukoliko krenu da se ostvaruju, zaustaviti poslovanje i smanjiti broj radnih mesta, i da je naročito pogubno njegovo osporavanje trgovačkih sporazuma s Kanadom i nekim zemljama Latinske Amerike. Da će njegov protekcionizam oterati ekonomiju u još dublju recesiju.

Postupno obvijanje tekuće finansijske krize okvirno se predviđalo. Ali se pretpostavljalo, možda i s pravom, da bi intervencija vlade, koja bi imala samo kratkotrajan efekat, poremetilo ekonomiju pre svega osporavanjem jedne od osnovnih američkih sloboda, koja se odnosi na samostalnost od države u poslovanju, kao i u privatnoj ili religioznoj sferi. Itervenisale su i američka, i evropske vlade, ali su vrednosti na berzama nastavile da padaju, uključujući akcije preduzeća koja posluju sa izrazito pozitivnim bilansima. Kriza je vremenom bila sve više traumatična, pratilo je gubitak desetina hiljada radnih mesta, a njeno buduće trajanje, uključujući posledice, postajalo sve manje izvesno. Za tektonskim potresima na berzi usledio je cunami katastrofičnih proročanstava o budućnosti ekonomije i politike koja nimalo neće nalikovati neposrednoj prošlosti. Najavljen je slom kapitalizma, globalizma i liberalizma. Ponovo su spisi ideologa neslobode i totalitarizma postali svetski bestseleri, kao da su odbačeni čitavo docnije znanje i iskustvo. Počelo se zaključivati da su njihove ekonomske i političke prognoze, inače promašene, možda ipak tačne. Da će samo čvrsta ruka vlade obuzdati zgrtačku razuzdanost i pohlepu. U samim SAD, usput je propalim

finansijskim korporacijama ubrizgana injekcija kako bi im obezbedila potonji život. Amnestirani su, i krupni i sitni mešetari na berzi, uprkos odgovornosti koju su svesno preuzeli. Stradali su poreski obveznici, kao ukupni ekonomski sloj, a administracije, tekuća i buduća, obećale nova opterećenja. Počeo se prizivati etatizam *Nju dila*. Pojedini svetski lideri izrekli su pretpostavke o kraju iluzije da su otvorena tržišta, slobodna od preteranog državnog nadzora u stanju da sama generišu potrebnu unutrašnju ravnotežu, i da se sama o sebi staraju. Slom prvorazrednih banaka i osiguravajućih kompanija otvorio je prostor trećerazrednim političarima i njihovim svitama jalovih akademika.

Znanje o prošlosti i uvid u sadašnjost ne mogu obezbediti pouzdano predviđanje budućnosti. Ekonomski, politički i moralni slom kolektivismu, koji je, sa svojim socijalnim egalitarizmom, obično srljao u totalitarizam, nije izbrisao zavodljivost etatističkog pokroviteljstva koje za manjak poslovnih, time i svih ostalih sloboda, obećava toplinu sigurnosti i jednakosti. Kapitalizam je opet, u čitavoj svojoj istoriji, oscilirao u usponima i krizama. Uzlazne putanje pratile su emancipaciju ekonomskih i političkih sloboda. Ne postoji, međutim, ni zakonitost koja bi odriicala opravdanost aktuelnog upumpavanja budžetskog novca u privatne kompanije, pozivanje na državni menadžment i striktniji vladin regulacionizam. Ali se skepticizam u tom pogledu oslanja i na činjenicu da je finansijskoj krizi doprinela upravo američka država koja je podsticala banke da rizičnim pozajmicama učestvuju u socijalnoj agendi (Zakon o obavezi davanja zajmova siromašnijim građanima i manjinama obavezivao je banke da daju kredite i siromašnijim građanima, a lokalnim zajednicama dopuštao da uslovljavaju njihovu hipotekarnu i kreditnu politiku banke). Dok je mehur od sapunice narastao i upumpavanjem novca mimo stvarnog pokrića, koji je učinio da siva, nevidljiva zona inflacije eksplodira u kolapsu finansijskog tržišta.

Ako je liberalni kapitalizam zaista u samrtnom ropcu, reinkarnacija socijalizma je tek privremeno utočište od stvarnosti koja zasad ne dopušta racionalne poglede u budućnost. Ovo nije prva kriza kapitalizma, možda nije ni poslednja. Zasad, socijalizam je osporen u svim svojim pojedinostima. Odnosio je masovne ljudske žrtve, i nije izdržao nijednu probu na slobodnom tržištu. I ako imaju osnova analize koje su dominantne, da je liberalni kapitalizam propao, one nisu ponudile uverljivu, ili bilo kakvu alternativu.

U američkoj istoriji, socijalistički eksperiment je takođe bio neuspešan. *New deal* je dodatno opteretio i usporio američku privredu, koja je, uz manje značajne uspone i padove, stagnirala upravo do prevremenog četvrtog mandata F. D. Ruzvelta, a razvoj, koji je usledio, nije se mogao jednostavno poistovetiti sa svršetkom Drugog svetskog rata čije su ekonomske posledice bile dugotrajne. Socijalizam generiše monopole, kojima ukida tržište, a gušenjem tržišta obezvređuje pre svega ulogu cena kao osnovnih orijentira u poslovanju, proizvodnji i planiranju. Državna politika visokih ili progresivnih

poreskih stopa, ili diktiranja uslova poslovanja vezanih za cenovnu politiku, itd., sve to čini socijalističku ekonomiju neracionalnom i neefikasnom. Tekuća finansijska kriza upravo je ukazala na potrebu vlada da, zanemarujući propuste u osnovnoj regulaciji tržišta i poslovanja, pritiskom na privatne kompanije vode izvesne segmente socijalne politike, a vraćanjem novca u tržišne tokove, koje objašnjavaju potrebom sređivanja finansijskih prilika, nastoje da uspostave kontrolu i postanu partner privatnom i korporacijskom poslovanju. Američka i evropske administracije odlučile su da u propale korporacije upumpaju ogromne svote, kako bi se, između ostalog, postiglo psihološko smirivanje tržišta i zaustavio domino efekat. Države su, pri tom, otktile koliko su bogate. Da su poreska davanja bila preterana, i da se nesvrshodno koriste. Tamo gde je najpotrebniji, kako bi se zaštitili nemoćni, najsiromašniji, ili se dalje unapredile službe osnovnog obrazovanja i zdravstvene zaštite.

Analize uzroka i posledica finansijske krize koje pozivaju na dodatni regulacionizam koji bi mogao značiti ograničavanje ekonomskih sloboda, prećutno legitimišu autoritarne režime. Američki sistem u celini je doveden u pitanje, takođe bez jasne alternative. "Perfect storm" koja je pogodila SAD sjedinila je razorne snage poremećenog finansijskog tržišta, energetske krize, i predsedničke trke u kojoj učestvuju kandidati čiji su lični potencijali zanemarljivi, naročito u svetlosti iskušenja koja ih očekuju. Gotovo devet desetina Amerikanaca smatra da je potrebna suštinska promena. Predsednički kandidati predstavili su niz ambicioznih ekonomskih mera. U svakom slučaju, jedan od predloženih paketa, s budućim predsednikom na čelu nove administracije, suočiće se i sa državnim fondovima koji su ispražnjeni, a da nisu uspeali da napune one privatne. U kontekstu ekonomske i političke slobode kao osnovne američke i, uopšte, demokratske vrednosti, ta okolnost bi mogla imati i svoje dobre strane. Ukoliko je u SAD potreban predsednik koji će samo obratiti pažnju na pravila, umesto da i on vodi biznis. Džefri Saks je podsetio: "Zahtevali smo toliko od vlade, ali nismo želeli da ona to i plati".

Nesporno je da je zlatna era konzervativizma na izmaku. Da je stvarnost, naročito ona koja dubljim uvidima izmiče i svojom kompleksnošću, i gotovo divljom dinamikom, u jednom trenutku osporila liberalnu ideju o maloj, ograničenoj vladi, i nesputanom slobodnom tržištu. Kao da je sloboda postala problem, a rešenje bi trebalo da je u njenom potiskivanju.

Postavljaju se smela pitanja, i nude jednako smeli odgovori. Da li smo svedoci poslednjih izdisaja ideološke revolucije koju su pokrenuli, ili simbolisali, Ronald Regan i Margaret Tačer? Koje su nove ekonomske i političke ideje primerenije tekućem vremenu, i onome koje neposredno predstoji, i kako će se one prilagoditi novim činjenicama? Od svih nedoumica, jedna je okolnost nesumnjiva. Na Americi, koja je imala preimućstvo u novijoj prošlosti, preostalo je, takođe, da još jednom izmišlja budućnost. ■

Kapitalizam i odgovornost

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Hey, it's your money, I mean, I'm just holding it for you, you know. Like a bank. Except that, you know, better than a bank because, you know, banks are always knocked off. And no one knocks off old Tony. (Leon)

Šta je uzrok finansijske krize, suviše propisa ili nedovoljna kontrola? Je li odgovorno tržište ili država? Kapitalizam ili socijalizam? Ovde će najpre biti reči o nedoslednosti onih koji smatraju da je višak propisa uzrok finansijske krize, a potom o problemima sa kojima se suočavaju oni koji se zalažu za veću državnu kontrolu. Na kraju će biti reči o intelektualnoj odgovornosti liberala ili neoliberala.

Mnogi koji smatraju da je specifična regulisanost privrednih aktivnosti, na primer u Americi, uzrok finansijske krize veoma često, istovremeno, tvrde da nije potrebno spašavati banke i, sutra će to doći na red, preduzeća. Zašto? Zato što bi svako trebalo da snosi posledice svojih odluka i postupaka. Ovo je stanovište očigledno nedosledno. Jer, ako je prevelika regulisanost uzrok problema, finansijske krize u ovom slučaju, odgovornost za posledice do kojih su ti propisi doveli pada na one koji su te propise doneli i, uopšte, koji su ovlašćeni da ih donose. Oni, dakle, koji smatraju da je, pojednostavljeno rečeno, država kriva za finansijsku krizu trebalo bi da državu drže odgovornom za njene posledice.

Uzeću primer. Centralne su banke, praktično svuda, odgovorne za stabilnost bankarskog i uopšte finansijskog sistema. Nisu jedine, ali posmatrajmo ovde samo centralne banke. Zašto je ta odgovornost prenetna na centralne banke, to je zasebno pitanje. No, budući da jeste, za sistemsku finansijsku krizu je nedvosmisleno

odgovorna upravo centralna banka. Nema mnogo smisla reći da se finansijske ustanove ponašaju kao da se centralna banka stara za stabilnost sistema, a potom tražiti da se banke puste da bankrotiraju, kada do sistemske krize dođe. To je nedosledno shvatanje odgovornosti.

Nasuprot kritičarima regulisanosti privrede stoje oni koji smatraju da je finansijska kriza posledica nedovoljne kontrole, nadzora i propisanosti ovoga sektora. Nezavisno od toga da li je to tačan opis stvarnog stanja stvari, potrebno je izneti razloge zašto se veruje da će kontrola, nadzor i propisi biti efikasni? Da bi to bili, u načelu, trebalo bi da bar znamo šta bi trebalo da bude njihov sadržaj. Ovo nije jednostavno iz više razloga, od kojih je jedan posebno važan.

Uzmimo da neko kaže da do krize ne bi došlo da smo imali jedan ili drugi propis, jednu ili drugu nadzornu ustanovu, ili da su neke finansijske aktivnosti bile zabranjene. Nezavisno od toga koliko je to uopšte zasnovano, budući da je reč o protivčinjeničnom sudu, jasno je da je reč o učenju na iskustvu ili na greškama. Problem sa kojim se suočavaju regulatori, međutim, jeste, kako da do krize ne dođe u budućnosti? Ona do koje je došlo, ne može se više sprečiti propisima ili na bilo koji način. Potrebno je doneti propise koji će sprečiti izbijanje sledeće krize. Ovo podrazumeva da znamo ono što ne znamo. Jer je svaka sledeća kriza, makoliko ličila na prethodne, uzrokovana određenim inovacijama, dakle nečim što se ne zna u času kada se donose propisi, uspostavlja kontrola ili uvode zabrane.

Na primer, značajnu ulogu u trenutnoj krizi imaju neprvoklasni krediti ili dugovi. Reč je o finansijskoj inovaciji koja nije nelogična, naprotiv, ali koja ima posledice po finansijski sistem i deluje kao „kreativna destrukcija“ u postojećem regulatornom sistemu. Kao i obično, najbolju, mada za većinu čitalaca možda suviše apstraktnu karakterizaciju je dao Kenet Erou (u „Gardijenu“), ukazujući upravo na tu nesaglasnost novih instrumenata preuzimanja rizika i postojećeg finansijskog sistema. Posmatrano sa tačke gledišta regulatora, problem je što je svaka regulativa zasnovana na iskustvu, na prošlosti, a inovacije se rukovode očekivanim dobitima u budućnosti (*we regulate backwards and innovate forwards*). Osim toga, svaki sistem propisa otvara prostor onim inovacijama koje imaju za cilj da iskoriste upravo ono što ostaje neregulisano. Tako da je bolja, veća, efikasnija regulativa mogućna, ali ne i ona koja će se pokazati nedostajućom upravo kada izbije nova kriza. Ovo sve nezavisno od efikasnosti kontrole i prunude uopšte, koja nije nimalo očigledna.

Da li to znači da banke, privatni vlasnici uopšte, mogu i da bi trebalo da prebace odgovornost na državu? Svako ko pogleda na stanje na berzi mora da vidi da privatni vlasnici plaćaju visoku cenu za svoje odluke. Isto tako, u bankama koje preuzima država, vlasnici praktično gube svu imovinu. To je tačno kako bi i trebalo da

bude u tržišnoj i kapitalističkoj privredi. U ovom času se javnost, sa pravom, bavi naknadama menadžera u propalim ili rizičnim bankama, ali to je samo trenutno stanje. Trenutno su oni još uvek zaštićeni postojećim ugovorima, ali je njihova tržišna vrednost značajno umanjena, a mnogi su već ostali ili će ubrzo ostati bez posla. Postoji razlika između spašavanja banke, i to samo ako se time izbegava sistemska rizik, i spašavanja bankara, bilo da su vlasnici ili menadžeri. Ta je razlika važna kada se deli odgovornost između države i privatnog sektora, dakle, kada se ceni ko je za šta odgovoran u tržišnoj privredi ili u kapitalizmu.

Posle finansijske krize slede prilagođavanja u realnom sektoru, kako se to kaže, a to znači, pre svega, smanjenje proizvodnje i gubitak posla. Kako stoji stvar sa odgovornošću na tržištu rada? To je već složenije pitanje od onoga o tome ko je za šta odgovoran u finansijskom sektoru. Pre svega zato što i preduzetnici i zaposleni donose odluke u (makroekonomskim) okolnostima na koje nemaju uticaj. Jasno je da se moraju oslanjati na tržište, koje pruža značajnu dozu stabilnosti. Na to je mislio Adam Smit kada je govorio o „nevidljivoj ruci“. Reč je o stabilnosti ljudskih potreba i interesa, koji čine podelu rada, specijalizaciju i osnivanje preduzeća predviljivim i korisnim aktivnostima. Tržište, naravno, nije, samo po sebi, odgovorno ni za to što ljudi čine, pa ni za održanje stabilnosti. Za to su odgovorni pojedinci i njihove ustanove i organizacije, država, na primer, kao institucionalizacija političke odgovornosti.

Moguće je, naravno, da je neki sektor bio predimenzioniran, kao što je svakako slučaj sa finansijskim i sa sektorom nekretnina. No, to nije slučaj sa većinom drugih sektora. Moguće je da su ljudi koji su uložili godine da steknu diplome na poslovnim školama, moguće je dakle da oni neće imati gde da se zaposle i da će morati da se prekvalifikuju. No, to je rizik koji su preuzeli i za koji bi trebalo da snose odgovornost. Generalno govoreći, ljudi bi svakako trebalo da snose odgovornost za odluke koje donose pri izboru obrazovanja, profesije, struke ili jednostavno posla kojim žele da obezbede svoju egzistenciju.

Kao što bi preduzetnici trebalo da snose rizik ulaganja i menadžeri rizik poslovnih odluka. Nije dobar sistem u kome se ovi rizici nepotrebno mešaju, dakle, kada preduzetnici snose rizik pogrešnih profesionalnih ili radnih odluka zaposlenih, ili rizik rdavih poslovnih odluka menadžera. Isto važi i u suprotnom pravcu. Zaposleni ne donose odluke o tome šta će se i gde ulagati i koji će se proizvodni program sprovesti. Te ne bi trebalo ni da snose rizik poslovnih gubitaka i gubitaka na kapitalu i imovini. Opet, na raspodelu ovih rizika značajno utiču propisi kojima se reguliše tržište rada, proizvoda i preduzeća. Tako da je faktički sistem odgovornosti više ili manje udaljen od onoga koji je u skladu sa načelom da svako snosi posledice svojih odluka.

Osim toga, u demokratijama, nije jednostavno izbeći političku odgovornost za opšti nivo zaposlenosti, ili za ono što se naziva neželjenom ili prinudnom nezaposlenošću. Jer, postoji politička odgovornost. U Americi, na primer, izgledi partije i predsednika države da budu reizabrani u najvećoj meri zavisi od stanja na tržištu rada. Posebno zbog toga što se čitav sistem u velikoj meri oslanja na fleksibilnost tržišta rada. U Evropi je situacija drugačija, zbog različitih vidova socijalne i zaštite nezaposlenih, pa je politički uticaj stanja na tržištu rada nešto manji. U Americi, pojednostavljeno rečeno, privredna politika vodi računa o zaposlenosti i uopšte o stanju na tržištu rada, a u Evropi o dohocima i socijalnim odnosima. Koji su razlozi za tu razliku, to je zanimljiva i tema za neki drugi napis.

Kako stoji stvar sa intelektualnom odgovornošću? Da bi se o tome ozbiljno razgovaralo, potrebno je prethodno ostaviti po strani one koji žele da promene temu i da skrenu pažnju sa stvarne na ideološku odgovornost. Reč je o onima koji snose realnu, političku ili poslovnu, odgovornost, a krive, na primer, liberale ili neoliberalne za svoje pogreške ili za svoju neodgovornost. Kako, međutim, stoji stvar sa teorijom o tržištu i o državi? Je li pogrešno širiti prostor privrednim slobodama, ili je bolje oslanjati se na jednu ili drugu vrstu državne prinude ili, blaže rečeno, paternalizma? I može li se nešto o tome naučiti iz iskustva ove najnovije finansijske krize?

Uzeću jedan primer iz Amerike i jedan iz Srbije, kako bi se o pitanju intelektualne odgovornosti konkretnije raspravljalo. Demokrate u Americi kritikuju one koji, sa jedne strane, smatraju da je najbolja politika regulacije privrednog života zapravo deregulacija, a, sa druge strane, ukazuju na to da oni nemaju nikakav valjan odgovor na to, šta činiti u uslovima finansijske krize, osim možda preporuke da je potrebno proći i kroz depresiju kako bi se, kako se kaže, „naučila lekcija“. Ako se uzme u obzir da su oni opozicija sadašnjoj vlasti, koja upravo sprovodi ogromnu državnu intervenciju u privredi, ta kritika je na mestu i predstavlja jednostavno zahtev za političkom odgovornošću pratije na vlasti.

Da li oni, međutim, zagovaraju bilo šta što nije u skladu sa liberalnim ili neoliberalnim učenjem? Ako se pogledaju radovi onih koji imaju najveći uticaj na ekonomsku politiku Demokratske partije, to bi bilo teško reći. Lorens Samers, Bob Rubin, Pol Krugman, Džordž Soros, Džon Stiglic i, posebno, ekonomski savetnik Baraka Obame, Osten Gulsbi, nisu, bez sumnje, liberteri (ili libertarijanci, kako se oni zovu u Americi), ali se nikako ne mogu smatrati zaagovornicima državne privrede, dakle, ne mogu se smatrati protivnicima liberalnog, tržišnog privrednog i političkog sistema. To što je rasprava među njima i njihova kritika „tržišnog fundamentalizma“, štagod da je to, veoma žustra i čak isključiva, to je upravo zato što je to najbolji način da

se obezbedi intelektualna odgovornost u slobodnom društvu, ili bar u društvu u kome postoji slobodno mišljenje, što je svakako jedna od osnovnih liberalnih vrednosti. Niko, koliko mi je poznato, ne misli da bi nacionalizacija mišljenja bila dobro rešenje, čak i kada postoji kriza u našim saznavnim moćima.

U Srbiji se intelektualnoj odgovornosti pristupa nešto drugačije. Najbolji primer je nedavni govor Borisa Tadića, a i „Deklaracija“ koju su potpisale Demokratska stranka i Socijalistička partija. Tadić smatra da je kriza dokazala da je sloboda problem i da je potreban novi ideološki odgovor, jer su liberalizam i neoliberalizam stvar prošlosti. Pri tome on samo ponavlja stavove Vladimira Putina i njegovih ideologa. Za sada ne možemo da kažemo šta je tačno Tadićeva alternativa, dok znamo šta zagovaraju Putinovi ideolozi (što je tema za poseban članak). Ako, međutim, pogledamo šta piše u „Deklaraciji“, jasno je samo se ne ceni sloboda pojedinaca. Ostalo je zabrinjavajuće prazno ili, blago rečeno, zastarelo.

Da uzmem sada jedan primer koji je od teorijskog značaja. Stiglic kritikuje već decenijama one koji smatraju da postojanje asimetričnosti u informisanosti ljudi, u svakoj oblasti, života nema značaja za razumevanje efikasnosti tržišne alokacije resursa i pravičnosti raspodele dohodaka. A i da nema značaja za privrednu politiku u tržišnoj i bilo kojoj drugoj privredi. Ovo je kritika koja je na mestu i ako zaista ima onih koji misle da su teorijski uslovi za efikasnost savršenog tržišta zadovoljeni u svakodnevnom životu, njima je Stiglic svakako pokazao da nisu u pravu. To još uvek ne znači da je model savršenog tržišta beskoristan kada je reč o objašnjavanju, ne o opisivanju, privrednih, pa i političkih, pojava.

Takođe, Stiglic je uložio veliki trud da pokaže da je uobičajena monetarna politika u uslovima globalnog tržišta pogrešna, jer, na primer, povećavanje kamatne stope u uslovima ugroženosti kursa veoma često daje upravo suprotne rezultate, to jest dovodi do krize kursa. Konačno, njegova kritika privatizacije koja ne vodi računa o slobodnoj konkurenciji je takođe važna, posebno kada se ima u vidu shvatanje međunarodnih finansijskih ustanova da nije važno po kojoj se ceni nešto privatizuje, i da li je reč o nastajanju privatnog monopola, već je samo važno da se sprovede privatizacija. Sve su to kritike koje su vredne odgovorne intelektualne rasprave.

Ništa od toga ne ide protiv tržišne privrede kao ni protiv liberalizma. Kao što se može videti i u američkim predizbornim debatama, bez obzira na izuzetnost vremena, ne predlažu se izuzetne mere. Svako snosi ili će snositi odgovornost za svoje privredne, poslovne, političke i intelektualne odluke, što je upravo kako bi i trebalo da bude u liberalnom društvu. ■■

"Kapitalizam bez bankrotstva je kao regligija bez pakla"

PIŠE: MIŠA BRKIĆ

Da li pad svetskog finansijskog sistema ima efekat pada Berlinskog zida? Ili, konkretnije rečeno, da li će se nepunih 20 godina posle pada komunizma srušiti i kapitalizam?

Posmatrano iz oktobarske perspektive (2008. godine) čini se preteranim likovanje antiglobalista da je kapitalizam definitivno mrtav, iako je činjenica da se sistem privatne svojine, konkurencije i slobodnog tržišta ozbiljno zaljuljao. Svest o hitnosti rekonfiguracije (preoblikovanja) kapitalizma, ali ne i njegovo slanje "na smetlište istorije", već je pretočena u praksu dogovorom na samitu u Kemp Dejvidu odlazećeg američkog predsednika Džordža Buša, francuskog predsednika Nikole Sarkozyja i predsednika Evropske komisije Žoze Manuel Barosa da se na seriji samita i sa ostalim svetskim liderima otvori dijalog o popravkama sistema (kapitalizma) čija se suština (recimo, promena svojinskih odnosa) ne dovodi u pitanje. Princip po kome bi se kapitalizam reformisao glasi: "svi za jednog, jedan za sve".

Francuski predsednik pripada uskom krugu "prvih petlova" među svetskim liderima koji je otvorio polemiku o preoblikovanju kapitalizma izjavom "da kapitalizam mora da se reformiše": "Uveren sam da je problem duboko ukorenjen i da treba da od nule ponovo izgradimo celi svetski finansijski i monetarni sistem. Ideja o apsolutnoj moći tržišta koje ne treba obuzdavati nikakvim pravilom i bilo kakvom političkom intervencijom bila je luda ideja, kao i ideja da je tržište uvek u pravu. Kriza otvara vrata većoj intervenciji države u finansijski sistem, kako na nacionalnom tako i na svetskom nivou". U dijalog se uključilo i rukovodstvo Međunarodnog monetarnog fonda koje je ocenilo da globalna finansijska kriza ima "sistemski karakter".

Sarkozi je u Kemp Dejvid doneo novi "Breton Vuds", odnosno plan reforme svetskog finansijskog sistema (kakav je napravljen 1944. godine u Breton Vudsu) o kome su vođi Evropske unije dva dana ranije raspravljali u Briselu, zahtevajući hitne i strateške korake za nadzor i udaranje novih temelja teško poljuljanom svetskom finansijskom sistemu kako bi se povratila stabilnost svetske privrede i zaustavila panika na berzama. "Ceo sistem mora se postaviti na nove temelje, a posebno se moraju ukloniti 'finansijski rajevi' koji su do sada bili izvan domašaja regularnih privreda i država", rečenica je s kojom je Sarkozi krenuo na razgovor sa Bušom. Francuski predsednik odneo je u SAD i evropsku podršku

za svoju ideju sazivanje Grupe 8 najuticajnijih država i zemalja privreda u usponu (Kina, Indija, Brazil, Meksiko i Južna Afrika) s ciljem da se potpuno preustroje svetski finansijski poredak i institucije.

Evropljani smatraju da buduće mere ne znače samo spasavanje finansijskog sistema u krizi, već i uspostavljanje "moralnijeg" ekonomsko-finansijskog poretka, koji će počivati na proizvodnji, a ne na finansijskoj spekulaciji.

Šta znači "moralniji" objasnila je šefica nemačke vlade Angela Merkel u govoru pred Bundestagom obrazlažući nužnost usvajanja paketa pomoći bankama u visini od oko 500 milijardi evra: "Mere Vlade imaju za cilj humanizaciju tržišne privrede. I dalje postoji opasnost po stabilnost finansijskog tržišta, ali država preuzima oštre mere da bi se očuvale strukture za humanu tržišnu privredu".

Očekivalo se da Amerikanci budu "tvrđi orah" kada je reč o "humanizaciji tržišne privrede", jer su se sve do sada opirali preuređenju svetskog finansijskog sistema, insistirajući na potpuno liberalnom tržištu i deregulaciji svetskih finansijskih mehanizama i tokova.

Slom tržišta hipotekarnih kredita, a zatim i većeg dela finansijskog tržišta što je poreske obveznike koštalo 700 milijardi dolara naterao je Džordža Buša da ponudi Sjedinjene Američke Države kao domaćina serije tih samita, uz rečenicu "veoma je važno da radimo zajedno jer nas je sve pogodila ova kriza". I evropski premijer Baroso pozvao je "na brzu zajedničku akciju, upozoravajući da je potreban novi svetski finansijski poredak". S obzirom na pandemiju sloma banaka i nestašice kapitala, takva serija skupova o preoblikovanju svetskog finansijskog sistema (odnosno kapitalizma) mogla bi biti održana i pod okriljem Ujedinjenih nacija, a generalni sekretar UN Ban Ki Mun već je ponudio Sarkozyju sedište te organizacije u Njujorku.

Iako takvom skupu sigurno neće prisustvovati, neki političari svojim izjavama već su doprineli otvaranju globalnog dijaloga o sudbini kapitalizma. Republikanski senator Džim Banning iz Kentakija, na primer, izjavio je polovinom septembra da je "slobodno tržište mrtvo u Americi" i da će se antikriznim merama koje je predložila Bušova administracija "uvesti socijalizam u Americi". A Brajan Mur, predsednički kandidat socijalista-marksista na izborima u SAD, izjavio je kako će "najavljena nacionalizacija AIG (Amerikan internešnel grup) doprineti socijalističkoj stvari". Namera američke države da na spasavanje AIG potroši milijarde dolara i preuzme kontrolu nad 79,9 odsto aktive te kompanije naterala je liberalne ekonomiste da se zapitaju "da li se u USA budi USSA" (Sovjetska Socijalistička Unija Amerike). Ova odluka administracije predsednika Buša nezabeležena je u američkoj istoriji. Pamte se retki primeri, poput osnivanja javnog preduzeća železnica Amtrak 1971. godine ili nacionalizacije elektrodistribucije u Tenesiju 1939. godine, u okviru napora Ruzveltove administracije za izlazak iz "velike depresije".

Sadašnja recesija počela je krizom na hipotekarnom tržištu SAD sa takozvanim toksičnim zajmovima. Na

početku krize zbog pada cena nekretnina, mnoge banke bile su prinuđene da otpišu dugove od više milijardi dolara, a neke su bankrotirale ili su ih spasila vlada ili konkurenti preuzimanjem. Početkom 2008. godine američka vlada intervenisala je kako bi spasila banku "Ber Sterns", u septembru je morala da preuzme hipotekarne kompanije "Fani Me" i "Freda Mak" da bi ih spasila, zatim je uskočila da pomogne vodećoj osiguravajućoj kući AIG, a u međuvremenu je bankrotirala "Liman Braders", četvrta najveća banka u SAD, da bi brzim prodajom vodećoj banci "Bank of Amerika" bila spasena banka "Meril Linč". Zatim je bankrotirala "Vašington mjučual" još jedna od najvećih američkih banaka, a federalne vlasti zaplenile su njenu imovinu i za gotovo dve milijarde dolare prodale je "JP Morganu". Krajem septembra na panel diskusiji na Njujorškoj berzi hartija od vrednosti predsednica Federalnog osiguranja banaka (FDIC) Šejla Beir izjavila je da će u bankrotstvo morati da odu i druge američke banke, pošto finansijska kriza ni izdaleka nije završena. Slom banaka ugrozio je poverenje u bankarski sistem, zbog čega su one prestale da pozajmljuju novac, kako jedne drugima, tako i kompanijama i građanima. Cene nekretnina su u julu skliznile za 16,3 odsto u odnosu na jul 2007. godine, krajem leta pooštreni su kreditni uslovi što je dovelo do pada prodaje Forda, Tojote i Krajslera za više od 30 odsto. Amerikanci su počeli manje da troše i nisu bili u mogućnosti da otplaćuju sve kredite, pa je Sitigrup tada predvidela da će u trećem kvartalu 2008. imati kreditne gubitke od 10 milijardi dolara. U septembru je ukinuto 159.000 radnih mesta, stopa nezaposlenosti iznosila je 6,1 odsto, indeks proizvodne aktivnosti bio je najniži od 2000. godine, a visoki analitičar budžeta američkog Kongresa Piter Orzag saopštio je da je za 15 meseci penzioni fond SAD izgubio 2000 milijardi dolara.

Sve propuste u regulaciji i kontroli države, američki predsednik Džordž Buš odlučio je da pokrije brzim reagovanjem kroz klasični državni intervencionizam. Posle mnogo parlamentarnog natezanja i strateških polemika o prirodi mera za prevazilaženje krize, američki Kongres usvojio je paket državne pomoći finansijskim institucijama od 700 milijardi dolara. Da bi se shvatile razmere paketa odmah je izračunato da toliko vredi imovina 12 bogataša tipa Bila Gejtsa, ili da je to bruto proizvod Holandije, a računica Kongresa pokazala je da će svaki stanovnik SAD učestvovati u zaustavljanju krize sa 2300 dolara.

Tim novcem vlada će od finansijskih institucija koje su u krizi otkupiti "kontaminirane" hipotekarne kredite i drugu obezvređenu imovinu i time ih podstaći da novac pozajmljuju firmama i građanima, umesto da čuvaju sredstva zbog teške situacije u kojoj se nalaze.

Saniranje novcem poreskih obveznika privatnih kompanije koje su se hazarderski "igrale" na tržištu kako bi zaradile basnoslovno bogatstvo, a zatim sve izgubile, mnogi su u Sjedinjenim Državama ali i širom sveta doživeli kao neverovatno drsko mešanje države u tržišne poslove.

Branko Terzić konsultant za energetiku u finansijskoj

firmi "Dilojt servisiz" pokušao je da objasni mehanizam funkcionisanja američkog finansijskog sistema za koji kaže da je složen i da se oslanja na regulatorne mere na federalnom i državnom nivou. On je to pokazao na primeru dve poludržavne agencije "Freda Mek" i "Feni Mej" koje su imale jedinstven status i čija je prava utvrdio Kongres, bile su privatno finansirane, ali su se podrazumevale državne garancije. Kada je kriza izbila, administracija se odazvala svojoj obavezi u spasavanju ove dve velike hipotekarne kompanije, kaže Terzić i dodaje da "generalno posmatrano privatne firme i kapital obično bankrotiraju, pa se zatim reorganizuju uz podršku novih investitora". "Ovog puta, međutim, zbog veličine firme i mogućih posledica po finansijsku situaciju u zemlji i širom sveta, federalne vlasti su preduzele akciju pošto su te firme i njihova delatnost isuviše važni da bi se dozvolilo da one propadnu", objasnio je Terzić.

Za takav model nema razumevanje Danijel Mičel, ekonomista Instituta Kejto u Vašingtonu i glavni savetnik republikanskih članova Kongresa koji su se protivili spasavanju američkog finansijskog sektora državnom intervencijom. On je za *Glas Amerike* (VOA) ocenio da je američka vlada kriva za finansijske teškoće, jer je vodila politiku niskih kamata i tolerisala korupcionaške subvencije hipotekarnih banaka. Veliki broj ljudi na Vol stritu bio je vrlo srećan dok su mogli da se prave milioni, a sada traže da ih poreski obveznici izbave iz nevolje, kaže Mičel koji smatra da bi korekciju novčanih tržišta trebalo prepustiti zakonima ponude i potražnje, jer "kapitalizam bez bankrotstva je kao religija bez pakla". "Bankarske krize događaju se svuda u svetu. Kada god države dopuste tržištu da samo deluje, teškoće traju mnogo kraće, a privrede iz njih izlaze znatno ojačane. Američka ekonomska kriza trajaće duže i biće bolnija nego što bi bila bez najnovije mere američke vlade", ocenio je Mičel.

Kao što se i očekivalo, kriza se vrlo brzo prelila i osetila na finansijskim tržištima u Evropi, na Dalekom istoku, Rusiji i među siromašnim zemljama.

Za saniranje krize vlada država Evropske unije obezbedile su oko 2000 milijardi dolara koje će potrošiti za garancije bankarskih kredita i druge hitne potrebe. Samo Nemačka predviđa da u sistem ubaci 500 milijardi eura: da pozajmi bankama do 400 milijardi eura, oko 80 milijardi eura namenjeno je rekapitalizaciji banaka i (ako bude potrebno) kupovini rizične imovine, a na bankarske garancije otići će preostalih 20 milijardi. A francuska vlada odobrila je 360 milijardi eura (491 milijardu dolara) vredan plan za spasavanje i zaštitu banaka od kolapsa i deblokiranje zapuštenih kreditnih tržišta.

U regionu jugoistočne Evrope globalna finansijska kriza posmatrana je do pre neki dan sa bezbedne udaljenosti. Većina država i njihovih vlada ponašala se "mirno i dostojanstveno" jer su im procene govorele da će svetski "finansijski cunami" stići na zapadni Balkan kao osvežavajući povetarac, mada su indeksi na berzama danima bili "u crvenom".

Iz nekih međunarodnih i domaćih institucija i organizacija nisu, međutim, stizale previše ohrabrujuće

poruke. Evropska banka za obnovu i razvoj ocenila je, na primer, da će se finansijska kriza odraziti na postkomunističke zemlje Evrope, najpre preko usporavanja izvoza na zapadna tržišta, a zatim i otežanim pristupom međunarodnim finansijskim tržištima i njegovim fondovima. A MMF je u polugodišnjem izveštaju istakao da bi "svetska finansijska kriza mogla da dovede do problema u evropskim zemljama sa visokim privrednim rastom, među kojima je i Srbija".

Analize mogućih uticaja, bar zvanično, pravile su se u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori.

U Hrvatskoj je, na primer, objavljen podatak da je globalna kreditna kriza i slaba likvidnost bankarskog sektora dovela do smanjenja investicija u gradnju poslovnih tornjeva i prvoklasnih kancelarija. Konsultantska firma za nekretnine King Sturge procenila je da će ove godine na hrvatsko tržište ući manje od 50.000 metara kvadratnih novih kancelarija u odnosu na 170.000 kvadrata novogradnje u 2007. godini. Globalna finansijska kriza naterala je institucionalne ulagače (AZ penzijski fond, brokersku kuću Auktor, Erste invest, PBZ Invest i PBZ penzijski fond) da, uprkos ponudi koja je niža od fundamentalne vrednosti, prihvate ponudu mađarske naftne kompanije MOL i prodaju akcije hrvatske naftne firme INA.

I u Srbiji je zabeleženo nekoliko slučajeva odlaganja poslovnih poteza zbog svetske finansijske krize. Fond Salford saopštio je da se odlučio za odlaganje prodaje proizvođača vode i bezalkoholnih pića "Knjaz Miloš" na neodređeno vreme zbog krize na svetskom finansijskom tržištu. I preduzeće "Stara planina" produžilo je rok za dostavljanje ponuda na tender za suinvestitora za turistički kompleks "Jabučko ravnište", na Staroj planini, zbog svetske finansijske krize.

Eksperti ipak upozoravaju da nije baš sve tako ružičasto kao što predstavljaju zvaničnici vlasti. Goran Nikolić, saradnik Privredne komore Srbije smatra da je ključni razlog koji je doveo do slabljenja kursa dinara smanjenje svetske likvidnosti, manjak kapitala i manje mogućnosti domaćih preduzeća da dobiju kredite iz inostranstva.

A saradnici beogradskog Ekonomskog instituta upozoravaju da će svetska finansijska kriza uticati na rast kamata i usporavanje privrednog rasta u Srbiji.

S druge strane, potpredsednik Vlade za evropske integracije Božidar Đelić izjavio je da "u otežanim okolnostima za svetsku privredu postoje velike mogućnosti za Srbiju da privuče investitore kojima je sada teže da posluju u određenim zemljama i da zato mi imamo šansu da ojačamo u ovim momentima". I još jedan potpredsednik Vlade, Mlađan Dinkić, koji je i ministar ekonomije tvrdi da će Srbija "prvi put posle dugog vremena iz globalnih kretanja imati kolateralnu korist". A guverner centralne banke Radovan Jelašić izjavio je da je Srbija na zasedanju skupštine MMF dobila pohvale za svoju monetarnu politiku i finansijski sistem.

A onda ništa više nije izgledalo tako ružičasto, iako se udvorička kolumnistička poezija i dalje trudila da stanje prikaže lepšim nego što jeste.

Prvo je Rojtersova analiza ekonomskih prilika u zemljama zapadnog Balkana pokazala da bi manje balkanske zemlje mogle da prebrode posledice finansijske krize samo uz savet Međunarodnog monetarnog fonda, a Srbiji i Hrvatskoj mogla bi biti potrebna i sredstva. "Srbija mi se ne čini ranjivijom od Rumunije ili Turske", izjavio je Tim Eš iz Rojal bank of Skotland. Eš je dodao da će Srbija možda morati da koriguje kurs i ocenio da bi imala koristi od podrške MMF platnom bilansu, ili od "stendbaj" kredita.

Zatim je Beogradska berza uvela pravilo po kome je smanjen raspon dozvoljenog dnevnog pada i rasta akcija, takozvane zone fluktuacije.

Maksimalan pad vrednosti akcije sa A liste Beogradske berze biće osam odsto (do sada je bio 10 odsto), a na vanberzanskom tržištu akcija moći će da pojeftini do 12 odsto (do sada je bio 20 odsto).

Potom je Narodna banka odlučila da ukine obaveznu rezervu koja se u centralnu banku polaže za pozajmice iz inostranstva i to retroaktivno od 1. oktobra. Guverner Radovan Jelašić objasnio je da je takva mera doneta zbog otežanih uslova za dobijanje kredita u inostranstvu zbog krize na svetskom finansijskom tržištu.

I predstavnici investicionih fondova u Srbiji ocenili su da su likvidnost i gubitak poverenja ulagača najveći problemi koji su ih pogodili zbog svetske finansijske krize i zatražili od države da formira interventni fond od oko 10 miliona evra koji bi im omogućio da odmah odgovore na zatheve ulagača za isplate i povrate poverenje. "Vrednost imovine kojom upravljaju investicioni fondovi smanjena je sa 63 miliona eura u oktobru prošle godine na trenutnih 27 miliona eura", naveli su predstavnici fondova.

Javnost je ostala uskraćena za informaciju sa sastanka Udruženja banaka sa članovima radne grupe Vlade za praćenje uticaja svetske finansijske krize na srpsku ekonomiju. Posle početka sastanka novinari su zamoljeni da ga napuste iako su bili uredno pozvani da prisustvuju skupu.

I na kraju, kad su u beogradskim bankama svi sefovi već bili zakupljeni (da bi bivše štedište u njih smestile svoju ušteđevinu) i s nepotrebno velikim zakašnjenjem oglasila se i Vlada Srbije. Premijer Mirko Cvetković saopštio je da će država Srbija na predlog Evropske komisije povećati garanciju za štednju sa 3000 na 50.000 eura po jednom ulogu i privremeno ukinuti porez na kamatu za štedne uloge. Država je privremeno, do 2012. godine, ukinula i porez na kapitalnu dobit i porez na prenos apsolutnih prava u trgovini hartijama od vrednosti. Iako se globalna finansijska kriza za sada nije prelila u Srbiju, država planira da u budžetu za 2009. godinu predvidi sredstva za održavanje stabilnosti bankarskog sistema, ako se kriza nastavi i produbi.

Da li je u Srbiji ugrožen kapitalizam i treba li ga rekonfigurirati zajedno sa UNMIK-om?

Za sada je važnije preoblikovati UNMIK, kapitalizam može još da čeka. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Evrotaljiganje i evrokašljucanje

Ako bi čovek verovao novinskim naslovima koji više polažu na atraktivnost nego na preciznost, ispalo bi da je Srbija dobila onomad „proevropsku vladu“ zarad jedne – žirafe. Dotična ljupka afrička životinja, doduše, još nije dopremljena u Jagodinu, ali na tome se vredno radi, i nemojte ni sumnjati da će ova dugovrata afera imati hepiend. Pa dobro, vidali smo mi i luđih razloga za sastavljanje i rastavljanje neke koalicije, štaviše, ovaj je svakako među simpatičnijima.

Stvarnost je, naravno, nešto složenija. Svako ko je učestvovao u krpljenju ove i ovakve vlade činio je to jer mu je to – sa ili bez egzotičnih zverki - bilo jeftinije, a na duži rok i profitabilnije od bilo koje druge iole ostvarljive kombinacije. E, zarad toga su jedni izbauljali ispod kamena pod kojim su džedžali skoro dvadeset godina, izašli na sunce, naprasno progledali i postali veliki Evropljani, a oni drugi se bacili na parahrišćansko filozofiranje na temu Oprosta... Koštunica & co. su ispali iz svake ozbiljne kombinacije upravo na toj tački: pokazali su se nepopravljivo iracionalnim, dakle i neozbiljnim partnerom, skupinom opasnih nihilista koji gotovo pa iskreno veruju da treba da propadne svet koji im nije po volji, pa makar s njim propalo i sve u šta se inače kunu. Radikali su, kako vidimo, bili odviše zauzeti međusobnim šutiranjem po cevatici ispod stola.

Dok klepiš dlanom o dlan, ta galimatijas-vlada sastavila je sto dana; premijer Cvetković to je iskoristio da sam sebi i svojoj vladi udeli svedočanstvo prepuno petica, takoreći *pohvalu nastavnčkog veća*. Hajde, recimo da se šalio, bekrija... Ali stvarno, kako izgledaju ti prvi obrisi „postkoštuničarske Srbije“?

Srbija je u 2008. izbegla ili maksimalno neutralisala i amortizovala mnoga zla koja su (joj) se mogla zbiti, od pobeđe mračnijih frakcija mračnjaka na izborima do svih onih iskušenja oko i nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, te hapšenja onog cirkuzanta koji je na bizaran način pokušavao da zaboravi da se u prethodnom životu zvao Radovan Karadžić, zadnja pošta Pale. Svako sa pamćenjem dužim i pouzdanijim od kokošijeg setiće se kako je samo bila *olovna* atmosfera protekle jeseni, zime i proleća... U poređenju s tim, sada se svakako lakše diše. Da li je to dostignuće ove vlade? Hm, i da i ne: ne radi se o tome da je vlada nešto konkretno uradila, pa je nama zato sada „bolje“; pre će biti da je već i samo udaljavanje sa vlasti onih najmračnijih među mračnima, takoreći automatski pročistilo vazduh. Da li je to zanemarljivo? Nipošto. Da li je to dovoljno? Ni u ludilu.

I baš u ovom *to-nije-dovoljno* problemu leži onaj poslovični zec-kvariša. Kada su obrisi Vlade postali jasno razaznatljivi, mnogi su se pobojali da će (prilično jako) prisustvo dražesnih SPS-kadrova biti nepomičan uteg ovoj Vladi, da će oni permanentno kočiti njene jake, a neophodne evrointegracijske poteze. Nema pojma šta se zbiva „iza kulisa“, moguće je da tamo ima i nečega takvog, no što se tiče onoga što se da videti, čuti i, uopšte, iole jasno razabrati, ne bi se reklo da su socijalisti „kao takvi“ baš toliki problem. Uostalom, oni su mlađi partner u vladi, a uz to su namerni konačno postići i međunarodnu verifikaciju bez koje više nikome nema relevantne političke budućnosti, pa su u to ime skloni da progutaju štošta zbog čega se njihov glavni osnivač i Guru sveudilj okreće pod onom lipom, a i glasačko im telo ima primetne probavne smetnje.

Olakšavanju takvih smetnji valjda je namenjen i onaj famozni „sporazum o pomirenju“ koji je nedavno potpisan, a da je ostalo nejasno čemu to uopšte služi. Reklo bi se da je to samo bilo relativno diskretno saniranje moguće štete od nečijeg svojevremenog izletanja s jednom u najmanju ruku polunebuloznom idejom, a koje se više nije dalo zabašuriti. Preglupo je, naime, da se ritualno „mire“ oni koji su prethodno formirali zajedničku vladu: ako im je već bilo do toga, onda valjda prvo ide pobratimsko celivanje, pa potom saradnja?!

Kako god bilo, nema važnijih indicija da su socijalisti nekakvi ekskluzivni ili pretežni krivci za „evrokašljucanje“ recentne Vlade. Vuk Jeremić, recimo, nije socijalista – mada, doduše, Zli Jezici tvrde da je ponikao baš u tom leglu – pa ipak vodi

Gnev i računice Miloševićeve Srbije

PIŠE: IVAN TOROV

spoljnu politiku, pre svega onu prema susedima, tako da bi mu i neuporedivi Vladislav Jovanović i nezamislivi Živadin (ili beše Živorad? Ah, kako brzo zaboravljamo istinske gigante...), valjda takođe Jovanović, onaj što su ga užasni i grozni beogradski novinari prozvali Žika Seljak, iskreno pozavideli. To i ne bi bilo tako strašno da njegov nesumnjivi politički mentor – koji, ovaj, s njim ima velike planove, i to, uh, ni ne krije – nije lično Boris Tadić, trenutno, a verovatno i za duži period u budućnosti, politički najmoćniji čovek Srbije, i to s takvom političkom „specifičnom težinom“ da sledeća petorica ni zajedno ne mogu da je dosegnu. Ako ovome pridodate beskorisnu sudaniju sa Evropom i Amerikom pred Međunarodnim sudom pravde, kao i univerzalno zapetljavanje Srbije u kosovske kućine, te depresivni *status quo* glede odmetnika Mladić Ratka, te sa svim tim povezan zastoj oko primene SSP i „belog Šengena“, jasno je da Srbija i dalje ima strahovito mnogo strahovito teških prepreka na putu povratka na matični kontinent. I jasno je da to nije samo „zbog socijalista“, nego da ni sam većinski, demokratski mejnstrim sadašnje vlasti štošta nije još razbistrio u pogledu vlastitog odnosa prema strateškim ciljevima Srbije.

Gornji zaključak ne zvuči naročito optimistički. Ne radi se, međutim, ovde ni o optimizmu ni o pesimizmu, ni o bilo kakvoj na stranputicu zavodećoj metafizici: stvari su ipak dosta prozirne i jasne, Srbija ima sasvim konkretne opcije pred sobom, i biće joj tačno onako kako bude činila. Tokom 2008. odstranjeni su sa scene oni koji su joj aktivno smetali; sada se radi o tome da vidimo jesu li ih zamenili oni koji će biti aktivno korisni, ili oni koji će samo da otaljavaju nekakvo *evrotaljiganje* i da, što bi rekao onaj šansonjer, „pjevaju da im prođe vrijeme“. Lako za njihovo vreme, ali s njima ide i naše.

Kako prolazi vreme od histeričnog, pre svega, osvetničkog proterivanja crnogorskog i makedonskog ambasadora iz Srbije, kao da svi akteri najnovije, nema sumnje, preforsirane balkanske krize, pritajeno ili otvoreno, ipak, relativno zadovoljno trljaju glavom. Valjda uvereni da se sve moglo završiti i drugačije, mnogo dramatičnije i opasnije.

Srpski državni i politički vrh je ubeđen da je ovim diplomatskim činom manifestovao susedima šta o kome misli, zapravo, ko je ko na prostoru tzv. Zapadnog Balkana. Makedonija je srećna što je severna granica prema Evropi ostala otvorena, a izgleda i da Beograd neće potezati nagoveštenu mogućnost povlačenja svojevremenog Miloševićevog priznanja južnog suseda pod njegovim ustavnim imenom. Crna Gora, pak, posle prvog talasa neobuzdanih izliva greva i pretnji, ali i Tadićevih naknadnih pomirljivijih izjava, manje strahuje od dalje eskalacije u zaoštavanju međudržavnih odnosa. BiH je, doduše, zbunjena, pomalo van svega toga, a, opet, sklona da veruje da će Dodikovo pretvaranje u „novog Lukašenka“ biti zaustavljeno, ili bar limitiran njegov razarajući uticaj. A Kosovo? Pa, ono je tamo gde je i bilo, sa još tri nova priznanja (osim suseda, i Portugala) i nadom da Međunarodni sud pravde u Hagu neće na duži rok blokirati njegove ambicije da zauzme bolje pozicije u svetu.

Otkud taj preokret, brz maltene koliko i odluka Beograda da u ograničenoj formi iskali svoj revolt zato što su mu „komšije, sada kada je Srbija snagom svojih pravnih argumenata osvojila srca i simpatije nesvrstanih, zabili nož u leđa“? Da li zbog Tadićeve (u Srbiji se sada za sve pita šef države) procene da bi se dalje zatezanje konopca u regionu Srbiji kad-tad vratilo kao bumerang, ili, pak, zbog bojazni da bi se inicijalna (polu)zvanična histerija mogla oteti kontroli, imajući u vidu da se, nakon što su Skoplje i Podgorica priznali Kosovo, digla kuka i motika na njih, progovorio snažno i emotivno, bez ikakvih skrupula, miloševićevski nacionalistički i osvetnički nagon? Svakako da ima i jednog i drugog, ali, iznad svega, razlog valja tražiti u gotovo urođenoj sklonosti srpske političke i nacionalne (vladajuće i one druge) „elite“ da, uprkos svemu, teškim posledicama koje je na balkanske prostore ostavila Miloševićeva ratna i nacionalistička politika, i dalje uverena da je i samim činom proterivanja diplomata postigla svoj cilj: poslala poruku da Srbija ne odustaje od pozicije dominantnog regionalnog faktora (političkog, ekonomskog, zašto ne – i vojnog) makar samo među balkanskim zemljama koje se sa velikim mukama izvlače iz dugotrajne agonije. Izigrava svojevršni balkanski Pijemont (stožer svenacionalnog srpskog okupljanja) sa jasnom namerom da stavi do znanja svima kako se bez nje i njenog presudnog uticaja, ništa valjano ne može uraditi.

U tom kontekstu, od prvorazredne je važnosti odgonetnuti dilemu da li je i koliko „diplomatski“, ustvari, agresivni i arogantni udar Beograda na dva manja suseda, sam po sebi poremetio ionako krhku regionalnu stabilnost i može li se bezrezervno (poučeni ranijim iskustvima) prihvatiti Tadićeva uveravanja da daljih oštrih mera neće biti. Već i najpovršnija analiza pokazaće manjak optimističkih očekivanja pre svega zbog namere Beograda da svoju sadašnju i buduću odgovornost za stanje u ovom delu Evrope kamuflira tvrdim stavom da je region destabilizovan samim činom „jednostranog proglašenja“ kosovske

nezavisnosti. Što će reći, sve što Srbija nakon 17. februara uradi, zapravo je reakcija na "prvobitni greh" kosovskih (albanskih) lidera i njihovih međunarodnih sponzora. Samim tim, i razumljivo i prihvatljivo, "jer je van zdrave pameti očekivati da mirno posmatra kako joj se otima 15 odsto državne teritorije." Dvostruki aršin (mnogi ga nazivaju otvorenim licemerjem) da se, u istom danu, iz Beograda proteruju ambasadori dve male i nejakе susedne države, a u zemlje koje su još ranije priznale Kosovo vrate srpske diplomate "nakon kraćih konsultacija", pokazuje lice, još više naličje srpske državne politike. Mnogima će se taj potez učiniti naivnim, pa i tragikomičnim, ali, zapravo, na najbolji mogući način pokazuje verovanje beogradskih zvaničnika da su neki ciljevi već postignuti, da je u odnose među državama regiona ubačeno "seme razdora", koje će, ma šta političari govorili i savetovali, učiniti svoje. Možda već danas, a sasvim izvesno – sutra.

Konkretnije: Tadićevo potonji "mekši" stavovi, ipak, nisu amortizovali niti umanjili vitalnost srpske nacionalne strategije (ili taktike) destabilizovanja "drugog srpskog oka", sada samostalne i suverene Crne Gore. To što je još davno, od čuvenog "događanja naroda" 1989. godine Milošević započeo, pretvarajući Crnu Goru u najodanijeg "antibirokratskog" saveznika u stvaranju sopstvene vlastodržačke imperije, sve do njegovog razlaza sa Milom Đukanovićem, devet godina kasnije, pa produžio Vojislav Koštunica direktnim podirvanjem crnogorske ambicije za odvajanjem od "starijeg brata", sada preuzima Boris Tadić. Doduše, na jedan mnogo sofisticiraniji način nego njegovi prethodnici. Cilj je jasan: "bliskim vezama" sa srpskom opozicijom u Crnoj Gori, formalnim ili neformalnim, svejedno, forsira se njeno destruktivno nacionalističko delovanje, podstiču nacionalne i sve druge unutarcrnogorske podele, time stvara podloga za održavanje tenzija, pre svega u samoj CG, a potom i, u kontrolisanoj meri, u međusobnim odnosima dve države. Povremenim podgrevanjem utiska (iluzije?) da je crnogorski referendum o nezavisnosti bio "čin za jednokratnu Đukanovićevu apsolutističku upotrebu", pa je i sama crnogorska nezavisnost nešto što ne može opstati na duži rok, bez pomoći Srbije, šalju se nedvosmislene poruke crnogorskoj opoziciji da bude što aktivnija u destabilizaciji vlasti. Čeka se, dakle, pogodan čas za "konačni udar", a on bi mogao da usledi onog trenutka kada, kako se u srpskoj političkoj oligarhiji čvrsto veruje, haški sud pravde dâ za pravo "pravnoj argumentaciji" Srbije. Takvim epilogom Đukanović bi bio isteran na brisani prostor da "snosi posledice strateški pogrešne odluke" da se, priznavanjem Kosova, konfrontira sa Srbijom.

Činjenica da BiH zbog unutrašnje (dejtonske) blokade nije ni mogla da donese bilo kakvu odluku o Kosovu, međutim, ne utiče preterano na ambiciju Beograda da sličnu formulu destabilizacije (kao i prema Crnoj Gori) primeni i prema Sarajevu. To se već poodavno činilo Koštuničinim uplivom u interne odnose entiteta, forsiranjem i uzdizanjem Republike Srpske (ksenofobijom prema Bošnjacima, specijalnim vezama, odnosno selidbom pozamašnog kapitala iz Beograda u Banjaluku) na nivo "još jedne srpske države sa privremenim

boravkom u BiH", da bi, u najnovije vreme, glavni adut Srbije bio, niko drugi do premijer RS Milorad Dodik. U ulozi "srpskog trojanskog konja" ili novopečenog (socijaldemokratskog) srpskog nacionaliste (dođe mu isto) možda i nije najbitnije u odnosu na njegovu preokupaciju da, obezvređivanjem i blokiranjem, Bosnu kontinuirano drži u stanju povišene napetosti, kao "projekat koji je osuđen na propast." Pošto ni Miroslav Lajčak, ni njegovi poslodavci u EU nisu u stanju da pariraju Dodikovoj razornoj delatnosti, još manje da ponude racionalniju alternativu za izlaz iz sadašnje dejtonske paralize, Bosna ostaje moneta za potkusurivanje. Srbi (ultimativno) traže entitet u obliku, manje-više, samostalne države, preteći da mogu kadgod požele da napuste BiH, Hrvatima je do razlaza sa Bošnjacima i stvaranja svog nacionalnog entiteta, Bošnjaci, pak, uporno održavaju iluziju da je, uprkos svemu, moguće graditi unitarnu državu u kojoj bi uloge entiteta bile "drugačije raspoređene". Zapravo, Bosna će, manje-više, zadržati poziciju rezervnog rešenja njenih suseda, a koje bi, na kraju, prevagnulo i hoće li se rizik od obnavljanja oružane konfrontacije tri naroda uvećati, zavisice od – Kosova. Beogradu je RS sjajna prilika za teritorijalnu kompenzaciju kad shvati da je Kosovo definitivno izgubljeno.

Što se, pak, Makedonije tiče, čini se da su u pravu analitičari koji kažu da je prvenstveni cilj Srbije da je, posle skopske "izdaje" srpskih nacionalnih i državnih interesa priznanjem nezavisnog Kosova, dovoljan "paket disciplinskih mera", koji će, s jedne strane, značiti da se ekonomska razmena (koja je mnogo povoljnija za Srbiju nego za Makedoniju) ne prekida, ali i da se makedonska politička pozicija, bar u regionalnim okvirima, radikalno oslabi. Što znači, prepustiti je grčkoj nacionalističkoj samovolji, koja ionako blokira makedonski put u NATO i EU, ali i razarajućem dejstvu "svog" albanskog "separatističkog pokreta", koji ne odustaje od tzv. federalizacije, odnosno teritorijalne podele Makedonije. Uz, naravno, beogradsko intenziviranje starog spora MPC i SPC i kontinuiranog omalovažavanja "samostalnosti", "održivosti" i "suverenosti" makedonske države.

U tom i takvom četvorouglu (Beograd–Podgorica–Sarajevo, odnosno Banjaluka–Skoplje), nema sumnje, nalazi se ključ za procenjivanje buduće regionalne (ne)stabilnosti. Nesporno je, takođe, da će najnovija provala nacionalističke retorike i retorizije u Srbiji ostaviti teške posledice. Pesimizam pojačava utisak da se Srbija, uprkos Tadićevom dnevno-političkom (kopernikanskom) obrtu slanjem pomirljivijih poruka, vraća na modele "odbrane državnih interesa i nacionalnog dostojanstva" iz Miloševićevih vremena, o čemu govore neskrivene ambicije njene vladajuće garniture da sebi pripiše ulogu "balkanskog Golijata", odlučujućeg faktora ekonomske, političke i vojne (ne)stabilnosti regiona Zapadnog Balkana. Najava drastičnog povećanja njenog vojnog potencijala i uskraćivanje gostoprinstva ambasadorima prvih suseda, trebalo bi da posluže i kao poruka da Srbija nema nameru da se suštinski menja, ali i kao opomena susedima da se "uzmu u pamet" kako ih ne bi sustigla još drastičnija srpska osveta. ■

Tragom pogrešnih procena

PIŠE: BOJAN AL PINTO – BRKIĆ

Samo 15 dana nakon glasanja u Generalnoj skupštini UN, koje su predsednik Boris Tadić i vlada premijera Mirka Cvetkovića proglasili velikom pobedom Srbije, jasno je da Međunarodni sud pravde neće razmatrati inicijativu o preispitivanju legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova po hitnom postupku. Kao najraniji datum slušanja argumenata zainteresovanih strana pominje se april 2009. godine. Objektivno, Srbija bi trebalo da bude srećna ako Međunarodni sud pravde odluči da održi uvodnu sednicu pre letnjih odmora. Do tada, trebalo bi verovatno da se utvrdi i ko su sve zainteresovane strane, s obzirom na to da je Sud uputio poziv predstavnicima kosovskih institucija, koje su nazvane autorima deklaracije o nezavisnosti, da pruže "vredne informacije", što je izazvalo konsternaciju službenog Beograda.

Predsednik Tadić i njegovi saradnici nadali su se pravnom nadmetanju sa predstavnicima najmoćnijih država sveta. Umesto toga, lako se može dogoditi da nasuprot njih sede pravni savetnici kosovske vlade, dok SAD, Velika Britanija, Nemačka, Francuska i Italija, kao članice Kontakt-grupe koje su podržale realizaciju plana Martija Ahtisarija, posmatraju slučaj iz prikrajka.

Privilegija članica Kontakt-grupe je da ne moraju da saučestvuju u prevazilaženju svih frustracija srbijanske političke elite vezanih za Kosovo. Predstavnici Velike Britanije i Francuske u više navrata su upozoravali službeni Beograd da insistiranje na savetodavnom mišljenju Međunarodnog suda pravde, diplomatskim rečnikom, nije najbolji put. Srbijanski mediji su izveštavali da postoji strah najmoćnijih zemalja od poraza u Generalnoj skupštini UN. Čak je i ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić govorio o tome kako će pobjeda Srbije na Ist riveru preokrenuti stvari. Naravno, pokazalo se da najmoćnije zemlje, od čije volje zavisi globalni odnos snaga, ne mogu biti poražene u ovoj stvari, o čemu trust mozgova Tadićeve administracije nije uopšte razmišljao.

Srbiji će imati priliku da pred Međunarodnim sudom pravde traži savetodavno mišljenje o tome da li je odlukom privremenih institucija na teritoriji pod nadzorom UN o proglašenju nezavisnosti, povređeno međunarodno pravo godinu dana nakon što je odluka doneta. U međuvremenu, privremene institucije postale su institucije Kosova, koje održavaju diplomatske odnose sa određenim brojem zemalja i izdaju putne, carinske i ostale isprave koje priznaje još veći broj zemalja, a teritorija je prestala biti pod efektivnim nadzorom UN. Koliko će smisla imati razmatranje argumenata Srbije, proceniće sudije Međunarodnog suda pravde, ali je unapred jasno da odluka Suda, kakva god da bude, neće biti obavezujućeg karaktera, niti će biti moguć povratak u prethodno stanje jer ozbiljne države neće povući priznanja Kosova.

Službeni Beograd je u popriličnom problemu, pre svega sa gledišta prava: pitanje postavljeno Međunarodnom sudu pravde nije dovoljno precizno i može se tumačiti kao proceduralno (da li su privremene institucije prekoračile svoja ovlašćenja), ili okrivljujuće (da li su UN, pod čijim se nadzorom nalazila teritorija, dozvolile akte protivne međunarodnom pravu). U oba slučaja, izjašnjavanje Suda ne bi imalo nikakvog smisla – suština međunarodnog subjektiviteta neke teritorije je u priznanju takvog statusa od već postojećih subjekata, a ne od njene odluke o nezavisnosti. Sadašnja vlada trebalo bi da se priseti reči bivšeg premijera Vojislava Koštunice koji je obrazlažući oklevanje da prizna nezavisnost Crne Gore rekao kako država može postojati kao nezavisna i bez priznanja svih.

Drugi aspekt problema je politički: eventualni stav Suda da prihvati neke argumente protiv odluke o nezavisnosti Kosova blokirao bi vlade najmoćnijih zemalja u nameri da na teritoriji Kosova organizuju sistem vladavine prava, predstavničke demokratije i tržišne privrede, a ako nešto znamo o vladama najmoćnijih zemalja onda je to da ne vole da budu blokirane u stvarima koje doživljavaju kao zaštitu nacionalnih interesa. Istorija nas uči da umeju da se naljute i upuste u eksperimente rastegljivog tumačenja međunarodnog prava koji se obično završi loše po male države koje im se nađu na putu. Srbija je previše puta u proteklih dvadesetak godina bila na pogrešnoj strani. Toga se i mlađi od ministra Jeremića sećaju.

Šta je onda navelo predsednika i vladu da dovedu Srbiju u poziciju da vodi besmislen postupak koji je u slučaju relativnog uspeha može staviti u konfrontaciju sa najmoćnijim državama? Patriotizam? Kosovski mit?

Posmatrano sa strane, izgleda kao da vladajuća koalicija nije shvatila da je dobila izbore isključivo zahvaljujući tome što su se platforme pojedinačnih patrija razlikovale od platforme bivšeg premijera Vojislava Koštunice. Evropa, investicije, penzije, socijalna pravda i danas-mnogo-osporavana žirafa, za većinu građana Srbije značili su put nade, put života.

Umesto da nova vlada stalno ponavlja kako je zabrinuta zbog Kosova i posveti se problemima koji mnogo više brinu običnog čoveka, vlada premijera Cvetkovića uglavnom samo priča o problemima građana, a bavi se Kosovom – jednako jalovo kao i prethodne vlade premijera Koštunice.

Da biste razumeli koliko su napori vlade promašeni, zapitajte se šta je prikazano kao najveći uspeh vlade u prvih sto dana: izručenje Radovana Karadžića, početak primene Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, zaključenje sporazuma o zajedničkom ulaganju sa italijanskim Fijatom u masovnu proizvodnju automobila u trenutku kad svet drma strašna finansijska kriza zbog koje se svi tresu, ili odiseja ministra Jeremića, koji je za nekoliko meseci prešao prosečnu očekivanu kilometražu Zastavinih vozila?

Srbija već duže vreme ima samo jednu temu u spoljnoj politici. Temu na kojoj ne stvara prijatelje među moćnima. U prizmi globalnog sveta, spoljna politika službenog Beograda deluje izolacionistički. Srbija, za razliku od SAD i Rusije, koje, s vremena na vreme, imaju poriv da se malo isključe iz međunarodnih dešavanja, nema nuklearno oružje, ni velike rezerve nafte i zlata, ni jednu od najvećih ekonomija sveta. Brilljantna ideja da mobilishemo Pokret nesvrstanih, Arapsku ligu i ASEAN u zaštiti neefektivnog državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta na Kosovu, po principu jedna država – jedan glas, protiv suseda, EU, u koju želimo da uđemo, i SAD, sa kojima želimo stabilne partnerske odnose, stoga nas kandiduje za najveći vic u Evropi 2008. godine, rame uz rame sa homoseksualcima u Koruškoj koji vode čvrstu antiimigrantsku politiku.

Razmatranje legalnosti odluke o proglašenju nezavisnosti Kosova, koje pred Međunarodnim sudom pravde može potrajati i dve godine, zapravo je kupovina vremena za sve koji smatraju da Srbiji nije mesto u EU. Nekoliko evropskih lidera skrenulo je, u poslednja dva meseca, pažnju predsedniku Tadiću i ministru Jeremiću da ne bi trebalo podizati očekivanja građana, jer status kandidata teško da može biti odobren Srbiji pre početka 2010. godine. To je navodno zbog preopterećenosti evropskih institucija programom reorganizacije u skladu sa sporazumom Lisabon plus, ali može i drugačije da se čita. Srbija pri tom ne žuri da uhapsi Ratka Mladića i Gorana Hadžića, sto je prvi neophodni korak.

U našoj kulturi postoji šaljiva anegdota o čoveku koji prodaje kravu (od koje dobija hranu) da bi tužio komšiju. Inicijativa pred Međunarodnim sudom pravde nekako podseća na to. ■

Još jedna prazna priča

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

U Beogradu vlada uverenje da je Zapad uveo priču o Kosovu u fazu „ireverzibilne puzeće nezavisnosti“ u kojoj vreme, bez obzira šta radila koja strana „radi za nezavisno Kosovo“. Zapad ne mora ništa da radi, osim da čeka. Vremenom će se nakupiti dovoljno država koje priznaju državu Kosovo da se u OUN pokrene inicijativa za službeno priznanje te države. To je „kraj“. Takav razvoj situacije je neprihvatljiv za Srbiju i njene saveznike i oni moraju nešto da urade, moraju da ponude nešto što je prihvatljivo za Zapad i što bi moglo da odloži „početak kraja“. Beograd misli da je to priča o podeli Kosova!?

Posle nereda i sukoba na Kosovu u proleće 1981 godine, jugoslovenski vrh je odlučio da jednom za svagda stavi pod kontrolu neposlušne i nezahvalne Albance. Formiran je 52. Korpus JNA, po mestu sedišta komande kasnije nazvan „Prištinski korpus“. Otada, pa do danas, onaj ko stanuje u zgradi komande Prištinskog korpusa, komanduje celim Kosovom.

Posle devet godina upravljanja Kosovom, Misija UN je nedavno iseljena iz zgrade iz koje je neprikosnoveno administrirala tom, nekada srpskom pokrajinom, a sada sve očiglednije, novom državom. Umesto službenika svetske organizacije, u nekadašnju zgradu komande Prištinskog korpusa JNA i Vojske Jugoslavije uselio se EULEX. UNMIK se preselio u svoju logističku bazu u industrijskog zoni Kosova Polja, iz koje će nadgledati smanjivanje svog brojnog stanja, do kraja godine za čak 70 odsto. Smanjivanje broja službenika uveliko traje i ogleda se u raskidanju ugovora koje će trajati nekoliko meseci posle čega će na Kosovu ostati samo manji broj radnika svetske organizacije. Prerostalih tridesetak odsto ljudi delovaće uglavnom

na severu Kosova, kao i u tri kancelarije koje se nalaze u srpskim enklavama u centralnom delu nove države. Glavni zadatak misije svetske organizacije u narednom periodu trebalo bi da bude nešto kao „stvaranje uslova za dijalog između Kosova i Srbije”.

Iako je stvar na terenu veoma jasna, Beograd je primopredaju UNMIK-EULEX, proglasio svojom novom diplomatskom pobedom, pri čemu je potpuno prećutana činjenica da je, koliko juče, potpisan sporazum između SAD i Evropske unije o učešću 80 američkih policajaca i osam sudija i tužilaca u misiji EULEX.

I dok zvanični Beograd oživljava staru „bosansku” priču o podeli Kosova na dva entiteta, Srbi sa Kosova, konstatujući da imaju sve manje uporište u Beogradu, šalju poruku Rusiji, njenom predsedniku i premijeru da nikako ne pristanu da u Savetu bezbednosti bude izglasana misija EULEX bez obzira na to da li će to Srbija tražiti. „Srbija i naše rukovodstvo, koje nema ništa nacionalnog i državnog u sebi, mogu da pokleknu, ali srpski narod i Ruska Federacija ne treba da pokleknu“, poručeno je Beogradu i Moskvi iz Skupštine srpskih opština KiM.

Kosovski Srbi su pokrenuli inicijativu protiv dolaska misije EULEX na Kosovo, optužujući Beograd za veleizdaju, a šef misije EU na Kosovu francuski general Iv de Kermabon smatra da će EULEX biti operativan od početka decembra ove godine, a da će misija biti potpuno razmeštena na celom Kosovu do kraja zime. Prema njegovim rečima, protivljenje razmeštanju te misije podstiče pre svega „izvestan broj fanatika na severu koji i dalje kontrolišu deo stanovništva. Ako srpske vlasti žele da zaustave krijumčarenje i korupciju na severu Kosova, potrebno je da se u jednom trenutku otarase tih fanatika”.

PODELA KOSOVA: U takvoj, u najmanju ruku zanimljivoj situaciji, prilično pažnje je izazvala izjava predesdnika Srbija o mogućnosti podele Kosova, kao opciji koja baš i nije strana Beogradu!?

Prvi javni zastupnik ideje o podeli Kosova je bio Dobrica Ćosić, koji je još 1990. izneo procenu da se Kosovo ne može očuvati, pa je savetovao da je „realno da se razgraničimo, zadržavajući ugalj i neke svetinje (Gračanicu, Gazimestan)“, za šta „plan treba napraviti u tajnosti, i u pogodnom trenutku ga aktivirati“. Slično je predložio 1996. i predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti Aleksandar Despić, što su tada osudili SRS, DSS i SPO, dok su DS, GSS i SPS bili uzdržani. Interesantno je da je u jednom trenutku ovu ideju podele podržavao i savetnik premijera Koštunice za pitanje Kosova Slobodan Samardžić. Dok je bio potpredsednik vlade, podelu Kosova je predložio Miroljub Labus ali su to su odbili SRS, DS i DSS.

Apologete ideje o podeli Kosova smatraju da je to poslednja šansa da Srbija sačuva bilo šta na Kosovu. U narednom periodu, Kosovo očekuje nekoliko kampanja egzodusa Srba. Posle toga, broj Srba će pasti na manje od 30 000 sa tendencijom daljeg smanjivanja.

ŠTA ZNAČI IZRAZ „PODELA KOSOVA“: Bojim

se da to nigde nije definisano, i da čak ni oni ljudi koji pominju podelu Kosova na srpski i albanski deo nemaju iole jasnu predstavu kako bi se Kosovo podelilo. Prilično sam siguran da ni predsednik Tadić nema ideju kako bi se Kosovo podelilo i da je njegovo pominjanje te ideje politička špekulacija koju, bar u dogledno vreme, nema nameru da konkretizuje.

Svaka ozbiljna ideja o podeli Kosova koja bi trebalo da zadovolji srpsku stranu deli Kosovo vertikalno, gotovo po liniji koju prave put i pruga Raška – Skoplje. Po toj podeli, Srbiji bi pripala Metohija sa srpskim istorijskim spomenicima, a Drenica (koja je u Metohiji) mogla bi da se trampi za severno Kosovo.

Međutim, kada se na Zapadu kaže „podela Kosova“, obično se misli na horizontalnu podelu Kosova po kojoj bi srpskoj strani pripale tri sadašnje regije (Kosovska Mitrovica, Leposavić i Zubin Potok). Svojevremeno je zbog potreba ideje o podeli Kosova formirana opština Zubin Potok sa srpskom većinom u njoj.

Bez obzira ko se zalaže za nju, podela Kosova je malo verovatna i moguća. Ona podela koja je moguća, podela po horizontali ne odgovara Srbima i teško da će ikada biti ozbiljno prihvaćena. Srpska ideja o vertikalnoj podeli i Kosovu kao „švajcarskom siru“, predstavlja potpunu negaciju Kosova kao nezavisne države i nikada neće dobiti podršku kosovskih vlasti a verovatno ni međunarodne zajednice.

Ono što ostaje kada se odbace varijante neprihvatljive za Srbe i kosovske Albance je prava i jedina suština priče o podeli Kosova, floskula koja ima određeni kratkoročni politički cilj ili je pak u funkciji trasiranja puta i stvaranja alibija za rešavanje nekih drugih teritorijalnih sporova koji bi mogli da se reše podelom. Gruzija sa Abhazijom i Osetijom, Azerbejdžan sa Nagorno Karabahom, Jermenija sa Nakičevanom, možda čak i Moldavija sa Pridnjestrovijem. Ako su Rusi projekt „Nabuco“ proglasili smetnjom za nacionalnu bezbednost, onda u bivšim sovjetskim republikama ništa nije nemoguće.

Nekoliko je mogućih odgovora na pitanje zašto je predsednik Tadić sada pokrenuo priču o podeli Kosova.

PLAŠENJE ZAPADA I NOVA KUPOVINA VREMENA: U Beogradu vlada uverenje da je Zapad uveo priču o Kosovu u fazu „ireverzibilne puzeće nezavisnosti“ u kojoj vreme, bez obzira šta radila bilo koja zemlja u svetu „radi za nezavisno Kosovo“. Takav razvoj situacije je neprihvatljiv za Srbiju i njene saveznike i oni moraju nešto da urade, moraju da ponude nešto što je relativno prihvatljivo za Zapad i što bi moglo da odloži „početak kraja“. Košarkaškim rečnikom, treba im „trojka“!

To bi mogla da bude priča o podeli Kosova, nova srpska podvala da je sada za Srbiju odjednom sasvim prihvatljivo nešto što je do juče bilo potpuno neprihvatljivo. Naravno da Srbiji ni za šta ne treba sever Kosova koji jedino možda može da dobije, ali joj je potrebna priča o prihvatanju podele, priča koja će zaustaviti puzeću nezavisnost i učiniti je

reverzibilnom.

Sasvim su u pravu analitičari koji ukazuju da je takva srpska inicijativa u sadašnjim uslovima bez značajnih šansi. Ali, šta ako se uslovi promene. Šta ako je sastavni deo priče o podeli Kosova i nešto kao oružani ustanak kao potpora te ideje. To je ona naša stara priča o nekoliko hiljada dobrovoljaca, o kampovima u Raški i Brzeću, o pogibiji nekoliko desetina italijanskih i francuskih vojnika (ne britanskih ili američkih), o ponudi Rusije da zaustavi krvoproliće – i naravno o podeli Kosova. Kakvoj, to sada nije važno, ali o podeli čija razrada zahteva neko vreme koje će se opet meriti godinama.

Pri tome rusku korist od priče o podeli Kosova treba razmotriti svestrano. Pored velikog povratka na svetsku scenu u ulozi mirotvorca na Kosovu, dobitak bi mogao da bude i princip podele spornih teritorija koji bi mogao da se primeni na bivše sovjetske republike. U svakom slučaju, ako bi se srpska strana navela da započne oružane čarke, to bio bio poklon sa neba za ruske interese u svetu i za novo pokazivanje mišića Zapadu. Ruski zvaničnici već neko vreme otvoreno ohrabruju srpske jastrebove da krenu na Kosovo.

Teško je zamisliti da Srbija krene u avanturu oružanih sukoba na Kosovu. Za to gotovo da ne postoji politička snaga. Mislim da jedino „druga Srbija“ Vojislava Koštunice i Srpske crkve, mašta o tenkovima na Ibru. Ali, srpske paravojne i parapolicijske snage na

Kosovu su ipak pod čvrstom kontrolom i komandom Beograda. Postoje, naravno, i otuđeni delovi agencija, ali oni nisu naučeni da postupaju izvan kontrole i komande državnih struktura. „Treća Srbija“ nije snaga koja ima političku moć i koja bi mogla da pokrene političke odluke u korist avanture na Kosovu. Već smo pisali da „treću Srbiju“ Kosovo ne interesuje. Tačno je da Rusi pokušavaju da se etabliraju preko „treće Srbije“ i da je navedu da se angažuje na Kosovu u korist ruskih interesa, ali su šanse za to male.

Sve u svemu, glupa i po Srbe i Srbiju štetna priča oko Kosova se nastavlja. U ovom trenutku, kao i ni u jednom pre toga, nije poznato ko ima koristi od takve politike. Štetu, i to veliku imamo svi. Najmanji je problem što se ogroman novac baca za besmislena putovanja i besmislena i beskorisna glasanja. Vreme je problem Srbije, vreme koje nepovratno prolazi. Sa protokom vremena, pored Srbije prolazi život i sa njim sav napredan i pametan svet. Srbija, kao u SF filmovima stoji u mestu i za sav normalan svet postaje sve manja i sve beznačajnija tačka u beskraj. Neko je rekao da se svet umorio od Srbije i da Srbija u svetu ne postoji. „Slučaj Kosovo“ je zaključen i ništa više ne može da ga oživi. Kosovo je već nekoliko meseci novi sused na jugu sa kojim se mora i treba živeti. Zašto je toliko teško shvatiti tu realnost? ■■

Neprihvatanje realnosti

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Po ko zna koji put, srpske vlasti pokazale su nerazumevanje i neprihvatanje realnosti, ovog puta, kada je reč o susedima. To se pre svega ogleda u nervoznom i ishitrenom gestu proterivanja crnogorske ambasadorke iz Srbije, jer se država čiji je predstavnik „drznula“ da prizna nezavisno Kosovo. Proteran je i ambasador Makedonije, iz istih razloga, ali bez većih reakcija i medijskih „prozivki“, moguće i stoga što je ionako reč o „šiptarskoj državi“, kako je izjavio jedan član parlamenta, a o čiji se komentar niko nije oglasio, a kamoli ogradio. Crna Gora je, međutim, bila u žiži, njeno rukovodstvo posebno, po staroj oprobanoj matrici sumnjivih osoba ogrezlih u kriminal i šverc kojima se održavaju na vlasti. Čak je provladina *Politika* ustupila prostor čelniku crnogorskog opozicionog Pokreta za promene Nebojši Medojeviću kome su takve tvrdnje bile šlagvort autorskog teksta na temu zašto Podgorica nije trebalo da prizna Prištinu.

Odluka o prekidu diplomatskih odnosa sa Crnom Gorom, koju su nagovestili i šef države Boris Tadić i šef diplomatije Vuk Jeremić još pre nego što je crnogorska

vlada priznala Kosovo, ima i svoju drugu stranu koja podseća na jezik sile i dominacije. Ona, naime, nedvosmisleno ukazuje na odsustvo spremnosti srpskih vlasti da Crnu Goru tretiraju kao nezavisnu i suverenu državu koja je članica Ujedinjenih nacija i mnogobrojnih međunarodnih organizacija i institucija. I, shodno tome, da su jedini sudije politike koju vodi vladajuća koalicija u Podgorici, crnogorski građani, odnosno birači, a nikako susedna zemlja, Srbija.

Ako zvanični Beograd, međutim, može pretećim tonom da izjavi kako priznanje Kosova „neće proći nekažnjeno“, kako je Crnogorcima poručio Jeremić, onda ne čudi što nije bilo reakcije na izlive mržnje i pretnje koje su se čule u Skupštini i podsetile na isti zlokobni arsenal ubojitih kvalifikativa Miloševićevih aparatčika upućivanih Sloveniji i Hrvatskoj uoči ratova koje je protiv njih povelja Srbija. Od toga da crnogorski funkcioneri neće biti bezbedni u Srbiji, da im treba konfiskovati imovinu, do toga da naši građani ne treba da idu na more u Crnu Goru. Kampanju političara štedro su preuzeli i novinari koji su se prosto utrkiivali u dokazivanju kako pravedna mera Srbije prema Crnoj Gori nije uperena protiv naroda, nego protiv nenarodnog režima u Podgorici.

Svaka država povlači diplomatske i druge značajne poteze rukovodeći se sopstvenim interesima i strateškom orijentacijom. Strateški interes Crne Gore je članstvo u EU i evroatlantskim integracijama, i upravo stoga je normalno da je povukla potez na koji se odlučila većina članica EU i SAD, a to je priznanje Kosova. Taj potez nije uperen protiv interesa Srbije nego je u skladu sa

Šta propuštaju Srbi na Kosovu

PIŠE: BASHKIM HISARI

U Generalnoj skupštini UN usvojena je Rezolucija o Kosovu koja nikome ne ide u korist.

Sa 77 za, 6 protiv i 74 uzdržanih glasova zemlja članica OUN, usvojen je srpski predlog Rezolucije da se pitanje proglašenja nezavisnosti Kosova nađe pred Međunarodnim sudom pravde. Ova odluka neće doprineti nastojanjima da se promoviše trajna stabilnost na Kosovu i na Balkanu. Status Kosova već je rešen i povratka nema. Pitanje nezavisnosti Kosova treba posmatrati u kontekstu raspada bivše Jugoslavije, a ne kao na jednostrano proglašenje kako stalno neargumentovano tvrde vlasti iz Beograda. Kosovo je odavno izgubljen slučaj za Srbiju i ono joj više ne pripada. Bez nezavisnosti Kosova, ne može biti mira i stabilnosti na Balkanu i svakako ni progresa u regionu u pravcu učlanjenja u Evropsku uniju. To je bilo potvrđeno u nedavnoj prošlosti koja je teško pogodila sve građane Kosova. Nasilje i represija režima Slobodana

interesima Crne Gore i dostignutim stepenom procesa modernizacije i emancipacije crnogorskog društva.

Tajming priznanja, za koji se ispostavilo da je, iz ugla srpske političke elite posebno osetljiv, ništa u biti ne menja. To što je Srbija uspela da izdejstvuje u UN, da Međunarodni sud pravde razmatra odluku Kosova o nezavisnosti, što je ovde dočekano kao trijumf i velika pobjeda srpske diplomatije, u najmanju ruku, znači da, kakvo god bude mišljenje suda, ono neće promeniti realnost, niti će države koje su priznale Kosovo povući svoje odluke. Kosovo će ostati nezavisno, kakvo je, *de facto*, od 1999. godine, od kada Srbija nema nikakve državne ili pravne ingerencije nad njim.

Reakciju zvaničnog Beograda, crnogorski premijer Đukanović je otvoreno kvalifikovao kao pritisak i u fazi uoči priznanja Prištine od strane Podgorice, kada mu je lično saopšteno da će uslediti reprekusije. Ovome valja dodati i krajnje nediplomatski rečnik kojim je Jeremić propratio potez crnogorske Vlade - Crna Gora je „zabila nož u leđa Srbije!“ Uzgred, na protestu crnogorske opozicije u Podgorici tim povodom, mitropolit Amfilohije je izgovorio iste reči, pojačavši ni malo religijsku retoriku „krvavima nožem“.

Ne bi trebalo, međutim, izgubiti iz vida da je Crna Gora svojevremeno izdržala još jače pritiske od strane Miloševića i njegovog režima kao i da je bilo pritiska iz Beograda i u vreme zajedničke države sa Srbijom, a naročito uoči referendumu o nezavisnosti Crne Gore. Uprkos otvorenoj sprezi dela srpske političke elite i

Miloševića, etnička čišćenja, nasilno raseljavanje gotovo milion kosovskih Albanaca, na hiljade ubijenih, nestalih, mučenih, silovanih, hapšenih, potpuno uništenih kuća i privrednih objekata idr, teško su ranili i ostavili duboke tragove među kosovskim Albancima. Sve to ne može se lako zaboraviti.

Jasno je deklarirana volja građana Kosova, ne samo Albanaca, nego i većine pripadnika manjinskih zajednica za nezavisnu i suverenu državu Kosovo. Proglašenje nezavisnosti ne predstavlja presedan, već je ono *sui generis*. Ako se pogleda politička karta sveta, jasno se vidi da poslednjih godina ima na desetine država koje su postale nezavisne bez saglasnosti država u čijem su sastavu bile. Osim država nastalih od bivših republika Jugoslavije, tu su države bivšeg Sovjetskog Saveza, Ukrajina, Letonija, Estonija, Litva, Azerbejdžan idr. Koje su dobile nezavisnosti. Proglašenje nezavisnosti Kosova nije jednostrani čin, kako naglašavaju srpske vlasti, nije, jer su u to bile uključene i države i međunarodne organizacije, SAD, EU, OUN, Kontakt-grupa, razne ekspertske grupe i sl.

Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, posle decenije konflikata, uočava se stvaran napredak, postignut je konačan mir i Kosovo ima svoje institucije koje normalno funkcionišu. Državu Republiku Kosova priznalo je pedesetak država među kojima i svi susedi, sem Srbije. U Skupštini je proglašen novi Ustav u koji su inkorporirani principi po kojima će Kosovo ostati

Srpske pravoslavne crkve sa prosrpskom opozicijom u Crnoj Gori, što je demonstrirano i na protestu u Podgorici organizovanom protiv priznanja Kosova, nije uspeo sprečavanje referendumu o nezavisnosti Crne Gore pre dve godine.

Kosovo je nezavisno, i to je realnost kako u regionu, tako i šire. Što pre tu realnost shvati i prihvati politička elita, to će bolje biti za Srbiju koja u fokusu svoje ukupne politike, a naročito spoljne mora imati put ka EU. Za to su se opredelili građani Srbije na majskim izborima. Sve drugo je tapkanje u mestu i bacanje prašine u oči, udaljavanje Srbije od njenog jedino mogućeg i realnog strateškog pravca. I od ispunjavanja međunarodnih obaveza, na prvom mestu saradnje sa Haškim tribunalom koja je skrajnuta i o kojoj gotovo da se i ne govori. Umesto završetka saradnje, odnosno hapšenja Ratka Mladića, što je glavni uslov za brže uključivanje u evroatlantske procese, Srbija se meša u unutrašnje stvari suseda, u ovom slučaju Crne Gore. Više je to nego vidljivo u medijima koji se iz dana u dan bave poželjnom smenom vlasti u Podgorici da bi se prebrodila kriza izazvana priznanjem Kosova, a u tu kampanju se listom uključuju ovdašnji političari. Da je srpska crkva u sve uključena, javno je demonstrirala na protestu opozicije u Podgorici, potvrđujući još jednom da ne priznaje ni crnogorski narod, ni vlast ni državu. ■

multietničko, zaštititi kulturnu baštinu svih svojih žitelja i omogućiti ispunjenje zajedničkih interesa i aspiracija Albanaca, Srba i ostalih etničkih zajednica koje su slične po tome što žele budućnost u kojoj će biti bezbedni, učestvovati u demokratskoj vlasti i imati ekonomske šanse. Stvorena je povoljnija bezbednosna klima za sve građane. Propadnicima srpske zajednice nisu više problem bezbednost i sloboda. Očigledan je napor kosovskih institucija da se kroz sistemske mere, a pre svega zakonskim i institucionalnim rešenjima, kosovskim Srbima omogući normalan svakodnevni život na Kosovu i da se svakom građaninu garantuju sva ljudska prava i slobode. Sve više se uspostavljaju dobri međuetnički odnosi. Efikasnije se primenjuje Zakon o ravnopravnoj upotrebi jezika, o nediskriminaciji, verskim slobodama. Povećana je efikasnost rada Kosovske policijske službe. Ojačana je borba protiv organizovanog kriminala, korupcije, uzurpacije imovine. Poboljšana je saradnja između kosovskih institucija i međunarodnih organizacija, pre svega sa UNMIK, EULEX, ICO, OEBS, KFOR. Građani Kosova i njihovi politički predstavnici čvrsto su opredeljeni za demokratiju, poštovanje ljudskih prava i evroatlantske integracije. Sve to daje nadu za bolju budućnost i perspektivu za sve građane Kosova.

Zajednica kosovskih Srba i vlasti Srbije, umesto da pokrenu inicijativu da se pitanje nezavisnosti Kosova nađe pred međunarodnim sudom, moraju da se angažuju na većoj političkoj uključenosti na samom Kosovu. U njihovom je vlastitom interesu da učestvuju u radu institucija na nivou centralne i lokalnih vlasti koje su i odgovorne za budućnost Kosova. Odbijanjem da prihvate novu kosovsku realnost i da se integrišu u njene institucije, kosovski Srbi propuštaju priliku da govore o svojoj i budućnosti Kosova. Umesto osporavanja nezavisnosti, pokretanja ovakvih inicijativa vlasti u Beogradu moraju pomoći kosovskim Srbima da veruju da oni svoje mesto imaju u kosovskim političkim, a ne u nelegalnim paralelnim institucijama. Politika beogradske vlasti da se pitanje proglašenja nezavisnosti Kosova nađe pred Međunarodnim sudom pravde je veliki promašaj. Bez obzira što je inicijativa Srbije prošla na Generalnoj skupštini UN i što Beograd ovu odluku ocenjuje kao veliku diplomatsku pobjedu, ona nije rezultat ubedljivog predstavljanja srpskih zahteva. To je više rezultat tehničkih problema nejedinstva među zemljama EU i pasivnosti albanskih lidera, političara i institucija u spoljnoj politici. Tom rezolucijom Srbija praktično ne dobija ništa i neće moći da promeni realnost na terenu – nezavisnost Kosova. Naprotiv, to će srpskoj zajednici smanjiti politički uticaj na Kosovu i stvoriti prostor za loše posledice po njih. Rezolucija nije obavezujuća niti ona omogućava nove pregovore o statusu i teško je verovat da će neka od država koje su već priznale nezavisnost povući svoju odluku. Najnovija priznanja najbolji su odgovor na lošu politiku Beograda prema Kosovu, ali i poruka kosovskim Albancima da pasivnost u spoljnoj politici i oslanjanje samo na pomoć spoljnog faktora ne donisi uvek rezultate. ■

Mnogo buke oko čega

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Još mnogo pre nego što je Skupština Vojvodine usvojila Predlog novog Statuta APV (14. oktobra), što samo predstavlja realizaciju obaveze iz Zakona o sprovođenju Ustava Srbije, u zadatom roku (do 15. oktobra), povodom ovog dokumenta podigla se značajna buka među političkim strankama i snagama desnice u Srbiji, koje već i same osećaju da se njihova „kosovska žalopojka“ mora zameniti nekom novom temom – pa im je stara priča o „pretećoj vojvođanskoj secesiji“, čini se, dobrodošla. U tom pravcu ove snage su isticale da novi statut vraća Vojvodini „elemente državnosti“; da „marginalizuje Srbe“ jer uvodi Savet nacionalnih zajednica „kao drugi skupštinski dom“; da pod firmom „razvojne banke“ zapravo konstituiše buduću „centralnu banku Vojvodine“; da preko reorganizacije upravnih okruga izlazi u susret famoznoj „nacionalnoj teritorijalnoj autonomiji“ Mađara na severu Bačke; da je uvođenje prava Vojvodine da zaključuje međunarodne ugovore faktičko odobravanje suverenosti, a da ona preko predstavništava u inostranstvu zapravo uvodi „vojvođanske ambasade“ itd. Pojavilo se čak i pismo-peticija u odbranu „otadžbinskih interesa“ Srbije u Vojvodini sa već poznatom grupom „nacionalnih radnika“ na čelu sa akademikima Kostom Čavoškim i Vasilijem Krestićem (kojima se u strahu od secesije Vojvodine pridružila i šefica preduzeća za izbor mis Srbije Vesna Jugović).

Zalud je predsednik Izvršnog veća Skupštine Vojvodine Bojan Pajtić u više navrata isticao da se pravno uređenje pokrajinske autonomije Vojvodine mora shvatiti u kontekstu ustavne konsolidacije Srbije i njene unutrašnje reintegracije, koja se, kao i sam novi Ustav Srbije (u članu 1.) „zasniva na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije,

ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima“. Pajtić je citirao početak Ustava Srbije prevashodno zbog spomenutih „evropskih principa i vrednosti“ koje su ugrađene u novi statut Vojvodine – jer, izgleda da je upravo to najviše smetalo bučnim kritičarima.

Ustav Srbije, za koji je Čankova Liga socijaldemokrata Vojvodine i u procesu usvajanja novog Statuta APV stalno isticala da daje „preuske okvire za bilo kakvu ozbiljnu autonomiju“, ipak je konstituisao „pravo na pokrajinsku autonomiju“ u 182. članu. No, i sam glavni novi „ustavotvorac“, ex-premijer dr Vojislav Koštunica, ocenio je da novi Statut APV „probija ustavne okvire“, pa je gostujući na Vojvođanskoj televiziji 6. oktobra (baš na godišnjicu „jogurt revolucije“ iz 1988. godine) u prilog te tvrdnje naveo niz primera – poput onog da Ustav Srbije ne objašnjava zašto je Vojvodina autonomna, pa da otuda ne treba ni u Statutu APV navoditi te razloge, jer je samo reč o teritorijalnoj organizaciji Srbije; da on ne uvodi termin „Vlada Vojvodine“ za glavni izvršni organ Skupštine Vojvodine; da Novi Sad ne može biti „glavni grad Vojvodine“ nego samo „sedište pokrajinskih organa“; da Vojvodina nema pravo predstavljanja u inostranstvu, pa da se ne može posebno u statutu navesti da ona ima predstavništvo u Briselu (makar da se tu precizira da je reč o predstavništvu za privrednu i turističku promociju), itd.

U svojevrsnoj polemici sa ovim stanovima Bojan Pajtić je u ekspozici u kome je obrazlagao novi Statut APV nasuprot tome istakao da je pravo na autonomiju istorijski već duže od dva veka duboko ukorenjeno u svesti Vojvođana, katkad kao pravni i politički ideal, katkad kao teško izvojevana institucija sa manje ili više realnih nadležnosti. Ono, dakle, nije od juče, već ima stare i čvrste korene, a opstalo je do naših dana zato što su ga ljudi koji žive u Vojvodini stalno prilagođavali duhu vremena i okolnostima u kojima su pokušavali da ostvare svoje vitalne, civilne i nacionalne interese. Uostalom, istorija ideje autonomije Vojvodine jednostavno pokazuje da je ona, ustvari, uvek bila u suštinskoj vezi sa interesom Srba iz Srema, Banata i Bačke da žive u Srbiji kao matičnoj državi, a danas je ona u skladu i sa temeljnim interesom pripadnika drugih, manjinskih nacionalnih zajednica sa kojima su Srbi u Vojvodini živeli vekovima.

Oni koji su branili u javnoj raspravi sadržaj novog statuta APV stalno su tome dodavali da je ideja autonomne Vojvodine tokom vremena stalno menjala svoju sadržinu i institucionalne oblike kojima je težila. Ona je ponekad menjala i svoje strateške ciljeve, ali je uvek ostajala u funkciji temeljnih, životnih interesa svih ljudi koji su se u njoj nastanjivali. Rečju, bez obzira što novi Ustav Srbije ništa ne govori o identitetu Vojvodine, koji je podloga njene autonomije, on ga zapravo *a priori* priznaje, jer govori o Vojvodini kao autonomnoj pokrajini.

Kritike koje su upućivane statutarnom definisanju Vojvodine kao evropske regije, ipak su pisce novog

statuta Vojvodine naterale da u konačnom tekstu izostave ranije istaknutu potrebu Vojvodine da se integriše u „evropski sistem regiona“, a dodali su (na insistiranje LSV) ono što je deo identiteta Vojvodine, da ona kao region „predstavlja sastavni deo jedinstvenog, kulturnog, civilizacijskog, ekonomskog i geografskog prostora Srednje Evrope“.

Bojan Pajtić, kao praktično glavni predlagač novog statuta APV, u ime Demokratske stranke koja sama ima gotovo dvotrećinsku većinu u Skupštini Vojvodine, vešto je isticao da je sadržaj novog statuta APV prilagođen ne samo novom Ustavu Srbije, nego i promenama koje su se dogodile i u Srbiji i u Vojvodini u poslednje dve decenije, zapravo u razdoblju između starog i novog ustava Srbije. On je rekao da sastavljači Statuta APV u pripremu novog statuta Vojvodine zato i nisu ušli sa težnjom da revitalizuju ono što je nepovratno prevaziđeno i istorijski promenjeno, nego su se rukovodili akutnim interesima građana koji žive u Vojvodini, da iskoriste kapacitet ustavnog prava na autonomiju za svoju dobrobit, dakle za dobrobit Vojvodine i Srbije u celini. Zbog toga vojvođanska autonomija sada više funkcionalizovana, a manje politizovana.

Što se novosti u statutu APV tiče, valja pre svega izdvojiti „odgovornost za javnu svojinu“ i „odgovornost za razvoj“ Vojvodine. Ove doista bitne novine biće ograničene zakonom o nadležnostima APV koji treba da se usvoji u Skupštini Srbije zajedno sa glasanjem o davanju saglasnosti na statut APV. U tom pravcu su u statutu već predviđene mnogo šire nadležnosti Vojvodine u domenu racionalnog prostornog planiranja, ravnomernog regionalnog razvoja, poljoprivrede, ruralnog razvoja, vodoprivrede, šumarstva, lova i ribolova, turizma, ugostiteljstva i lečilišta, zaštite životne sredine, industrije i zanatstva, drumskog, rečnog i železničkog saobraćaja, sajamskih aktivnosti i razvoja privredne i urbane infrastrukture u celini.

Sudeći po izjavama koje su date nakon nedavne posete premijera Vlade Srbije Mirka Cvetkovića pokrajinskom i stranačkom kolegi u Novom Sadu (27. oktobra), novi statut Vojvodine dobio je podršku sa vrha vladajuće koalicije. Cvetković je, naime, izjavio da će se „potruditi da na Vojvodinu prenese nadležnosti svuda gde je to moguće“, te da će taj proces početi paralelno sa usvajanjem budžeta za iduću godinu. Bojan Pajtić je istom prilikom ponovio svoju procenu da će Skupština Srbije potvrditi novi statut AP Vojvodine do kraja godine. ■■

(Ne)očekivani marš-manevar u "svetlu prošlost"

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Da je na poslednjim parlamentarnim izborima pobedila radikalno-narodnjačka koalicija (a tome nije puno falilo), general Zdravko Ponoš bi valjda istog trenutka odleteo sa položaja načelnika Generalštaba, a Ministarstvom odbrane već bi "rukovodio i komandovao" penzionisani general Božidar Delić. Ta su personalna "rešenja" bila "zacrtana" još u preizbornoj trci Srpske radikalne stranke, dakle, dok je ona još bila u komadu. I ko je u to vreme i pomišljao da bi Vojska Srbije mogla da napusti trasu evroatlantskih integracija, bez obzira na to što je pređašnja, Koštuničina vlada, zajedno sa domaćom intelektualnom elitom patriotske provenijencije, inicirala i orkestrirala opštu društvenu galamu o tome da Srbija neće u NATO, da je *Partnerstvo za mir* za nju "puna kapa"! Doduše, još se ne može govoriti o tome da je cela stvar definitivno gotova, ali više inidikatora pokazuje da je proces uveliko u toku. Pa i samo srpsko *Partnerstvo za mir* je traljavo i ono se potpuno uklopilo u ovdašnju maglinu puta ka Evropi "pod našim uslovima".

Evropa je na samitu Severnoatlantskog pakta u Rigi krajem 2006, zažmurila na oba oka i prikopčala srpski vagon sa sporednog koloseka za kompoziciju *Partnerstva za mir*, opraštajući Koštuničinoj vladi (tada) i Karadžića i Mladića, i sitnu zločinačku boraniju pride, računajući, valjda, da je bolje uključiti i tako razbarušenu Srbiju i njenu armiju u kolektivnu bezbednost nego ih pustiti da i dalje izazivaju nered na Balkanu. Međutim, samo su oprezniji posmatrači znali da je doktor Vojislav K. – u času dok su naši predstavnici u Rigi primali čestitke za pristupnicu *Partnerstvu* – držao figu u džepu, te će Srbija odbijati da potpiše potpunu dokumentaciju, neophodnu da bi ovaj program bio funkcionalan (manjkao je potpis na tzv. bezbednosnom sporazumu), sve do ovih dana. Bilo je nekih izgovora za to što je Srbija odugovlačila. Ali, i ovu opstrukciju, po našem poimanju stvari, treba dešifrovati u kodu srpskog tradicionalnog antizapadnjaštva. Ministar odbrane Dragan Šutanovac je krajem septembra konačno potpisao i taj famozni sporazum, ali ni sada nismo sigurni kako će srpsko *Partnerstvo* funkcionisati s obzirom na izraženu averziju i u Vojsci i u građanstvu prema Severnoatlantskom savezu, kao da je *Partnerstvo za mir* program sa Marsa, a ne Program Alijanse!

Posle usvajanja Koštuničinog Ustava, u kome su Kosovo i njegova odbrana postavljeni na pijedestal vrhovne vrednosti i naročito posle donošenja rezolucije u Skupštini o vojnoj neutralnosti, bilo je sasvim jasno da će ti potezi u aranžmanu srbijanske političke elite imati vrlo negativne posledice po oružanu silu Srbije. Međutim, makar u onom delu domaće javnosti koji je

svoju budućnost vezao za Evropsku uniju, ipak se nije verovalo da bi Ministarstvo odbrane i Vojska Srbije mogli učiniti ozbiljnije skretanje sa trase evroatlantskih integracija. Tim pre, ako se zna da je upravo Vojska pod komandom generala Zdravka Ponoša, a uz podršku aktuelnog ministra odbrane Šutanovca, u poslednje dve godine bila šampion reformi u sektoru bezbednosti.

Nažalost, to se desilo: izgleda da su pred novim naletom nacionalističkih ešelona i sleva i zdena, i sa centra, kapitulirali i general Ponoš, pa i ministar Šutanovac (ukoliko nije samo vešto glumatao svoje evropejstvo). Prisustvujući zakletvi septembarske klase vojnika u Jakovu, Zdravko Ponoš je potvrdio da se u "Vrhovnoj komandi" "razmatra mogućnost" povećanja brojnog stanja Vojske sa sadašnjih 28.000 na 30.000 pripadnika, što je general pravdao nekakvim "izmenjenim okolnostima", ne očitujući se o tome šta je podrazumevao pod tom sintagmom. Podržavši načelnika Generalštaba, ministar Šutanovac je bio određeniji: "Srbija je opredeljena za evropske integracije, ali Srbija nijednog momenta neće odstupiti ni milimetar od svojih prava na Kosovu i Metohiji. Da bismo mogli da štitimo svoja prava na Kosovu i Metohiji diplomatskim sredstvima, moramo da imamo jaku i efikasnu vojsku koja je garant mirnog rešenja kosovskog problema".

Kako se vidi, ministar ne govori o *evroatlantskim* nego o – *evropskim* integracijama, što je odnedavno novina u

"Istina" za sva vremena

PIŠE: PETRA GONDA

Tamne mrlje utisnute na mapi Srbije, ograničene kao zasebne prostorne celine, arhive su pomno skrivenih istina do kojih je teško dopreti. Delovi državne teritorije znani kao "vojni kompleksi", prepuni su "vojnih tajni", dokumenata rangiranih po stepenu tajnosti i interesima preživjele vojne oligarhije.

Pomenuta oligarhija vrlo vešto koristi loše i nedorečene zakonske odredbe, manipulišući njima u cilju sakrivanja istina, istina o događanjima koja nisu i ne mogu biti vojne tajne. Prikrivajući delom, sopstvenu nesposobnost, a koristeći se slikom patriotizma koju građani Srbije još uvek nose u sebi, ta ista oligarhija nastavlja da otima sve što se oteti može. Obučeni da slamaju volju civila u ratnim uslovima, iste metode prema njima primenjuju i u miru, verujući da na to imaju pravo, kao vlasnici svog bedema-svoje državno-vojnog kompleksa.

Primenjujući model mafije, primat daju sopstvenim interesima nazivajući ih interesima države.

Kako je sve to moguće? Da li je to "posebnost", odnovo "specifičnost" na kojoj se stalno insistira? "Posebnost", u svakom slučaju, sačinjena od elemenata verifikovanih zasebnim zakonskim odredbama – Zakonom o vojsci i ovaj put donetim u prolazu (ne

ovdašnjoj primeni terminologije prozapadnih integracija. Međutim, povećanje brojnog stanja vojske najjači je dokaz da oružana sila Srbije skreće sa evroatlantske vojne trase, pri čemu se vojno-politički vrh koristi malim matematičkim trikom, pa se javnosti nudi netačna računica prema kojoj je reč samo o neznatnom povećanju brojnog stanja za 2000 vojnih profesionalaca. Naime, Strategijskim pregledom odbrane, koji je dokument (iz seta strategijsko-doktrinarnе dokumentacije) uz stručnu pomoć eksperata Alijanse sačinjen još 2006. (pa valjda zato ni do danas nije verifikovan ni u Vladi ni u parlamentu) predviđeno je da Vojska Srbije bude potpuno profesionalizovana do kraja 2010. godine, a da njeno brojno stanje ne prelazi crtu od 21.000 profesionalaca. Ako se, pak, sadašnjem brojnom stanju Vojske od 28.000 uniformisanih ljudi dodaju one 2000 predviđenog povećanja i oko 8000 vojnih delatnika iz Ministarstva odbrane, onda naša oružana sila uskoro treba da ima svih 38.000 građana pod oružjem! Da li je to projekcija "jake i efikasne vojske" o kojoj sanja ministar Šutanovac? Na koji način ona može da bude "garant mirnog rešenja kosovskog problema", pa sve da je i dva puta brojnija?!

Biće da stvari "na terenu" stoje posve drugačije. Sve do nedavno saradnja između Vojske Srbije i pripadnika KFOR u održavanju mira i bezbednosti na Kosovu i oko Kosova bila je primerna na svim nivoima komandovanja.

slučajno) i nizom neusklađenih podzakonskih akata, zatrpanih "osobnostima" na kojima se stalno insistira, prepoznatljivih po forsiranju osobina preživelog i nedovoljno spoznanog "vojnog" sistema vrednosti.

Gde je tu istina, ili bolje rečeno, dugo godina skrivane istine?

Unutar "vojne države"

Bunker sazdan od ljudi i tajni - vojni kompleks, okrovljen je bezbednosnom agencijom kao čuvarom tajni - skrivenih istina, zaduženim da filtrira sve, da zna sve i ništa ne preduzima, da manipuliše informacijama, naravno, "po potrebi službe". Prema izrađenom psihološkom profilu, bira one koji su u stanju da izvršavaju, osim svojih zadataka, ukoliko uopšte postoje i "sve ostalo što se naredi", do toga da čak i mrtvu decu na odsluženju vojnog roka ubijaju ćutanjem, cinično se skrivajući iza zaštite bezbednosti države i njenih interesa.

Jer, ta ubijena deca nisu njihova deca, a Ratko Mladić nije ratni zločinac, sve dok se drugačije ne naredi, kako kažu "zakoni bedema" čije su odredbe jedino na snazi.

Da li može biti razornije dejstvo skrivene istine? A slučaj "Topčider" znamo da nije samo jedan!

Van "vojne države"

Sadašnja "politička elita", delom potcenjujući profesionalni vojni kadar, a delom zbog nepostojanja

A onda se taj delotvorni odnos istopio preko noći, navodno zato što je u Briselu odlučeno da će stručnjaci Severnoatlantskog pakta učestvovati u obučavanju kosovskih struktura bezbednosti, pa je general Zdravko Ponoš (ne mislimo da je se sve to odvijalo bez naređenja iz "Vrhovne komande") to okvalifikovao kao "kršenje" famozne Rezolucije 1244. Od tada, dakle od juna ove godine, zategnuti su odnosi između Vojske i KFOR na obostranu štetu, naročito na štetu građana s obe strane granične linije.

Na toj ravni valja iščitavati i neke misli ministra Šutanovca koje su se nedavno mogle pročitati u pariskom *Figarou*, a čiji samo jedan fragmenat citiramo prema agenciji Beta: "Evropska unija trebalo bi što pre da otvori vrata Srbiji, jer će u protivnom Srbija tražiti druga rešenja sa Rusijom..." Svaki je komentar suvišan. A s tim u vezi, indikativna je i činjenica da je prestala baražna paljba na Ponoša i Šutanovca iz puškarica domaćih komentatora i analitičara nacionalističke orijentacije; sada je taj dvojac s kormilarom, po tim korifejima domaće medijske produkcije, "razotkrio prevaru NATO-partnerstva", otkrivajući istovremeno "pravo partnerstvo" na Istoku, to jest, u Rusiji i Kini! I upravo osloncem na to "istinsko partnerstvo", Vojska Srbije izvodi važan marš-manevar: povratak "sopstvenim korenima", povratak svojim "svetlim vojničkim tradicijama" koje su "postojale i pre nego što je Amerika i otkrivena"! ■■

jasne strategije sprovođenja reformi u ovoj oblasti, stvorila je povoljno tle za oživljavanje potisnutog nacionalizma nekadašnje Miloševićeve vojske, po ubeđenjima "crvene armije", i njen povratak na političku scenu. Ne shvatajući ozbiljnost događanja unutar "vojne države", zadirući samo delimično u instituciju informacije - vojne tajne, polako, ali sigurno gubi još jednu bitku za prevlast nad silom "crvene armije". Slaba i nedovoljno organizovana, ta ista "politička elita" moralno je razgolićena i zatečena u nesposobnosti da sprovede obećanu transformaciju vojske.

To je jasno uočljivo kada se posmatra delovanje dela struktura u vojsci koje, beskrajnom dozom cinizma i samovolje, sada samo sakriveni iza nove uniforme i zvezdica, nastavljaju da i dalje štiti interese "vojne elite" u senci, pri tom, ne ostavljajući za sobom nikakve pisane tragove. Svoju neprikosnovenu volju sprovode služeći se naredjenjem, naredjenjem i samo naredjenjem, postavljajući ga iznad propisa, čime se ostvaruje preko potrebna dominacija i sasvim onemogućava civilna kontrola u vojsci.

Sve to ne bi bilo moguće bez razornog dejstva bezbednosnih struktura u vojsci, koje "politička elita" ne uspeva da kontroliše, već delom i sama počinje da promovise model "vojnog" funkcionisanja.

Koliko smo sada koraka do otkrivanja "istina", bez kojih dalje reforme nisu moguće? ■■

Podeli, pa umnoži

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Desilo se ono što je deo političke scene dugo sanjao: Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja se podelila. Između redova nagoveštavano neslaganje između Vojislava Šešelja i njegovog zamenika Tomislava Nikolića, javno je obznanjeno. Konačno su se rastali na "evropskom pitanju", zbog Šešeljeve ujdurme u vezi sa glasanjem radikala za SSP, dopunjen jednim "benignim" radikalskim amandmanom. No, u haškom kazamatu ima dovoljno vremena za poigravanje onima koji uživaju u ovdašnjoj slobodi. Naime, Šešelj je odigrao jednu veselu partiju i, kako nekima izgleda, matirao Nikolića. Ovaj do kraja svog radikalskog vd liderstva nije shvatio da je protivprirodno da šešeljevci podrže ma kakav sporazum sa EU. Tako reći, bio je potpuno zaboravio na vojvodin testament. Nikolić je brinuo svoju brigu: došlo je vreme da se razmišlja o pravovlasti i kako da se ona osvoji. Više puta i sam je bio na korak do nje, u februaru na predsedničkim izborima sasvim blizu, ali mu je ostala nedostižna. Dva miliona glasača dovedeno je do novog razočarenja. "Podbacivanje" na parlamentarnim i fijasko na pokrajinskim izborima u maju, pokazali su mu jasno da je uspešnost njegove politike koju su limitirali Šešeljevi nemogući nalozi, došla do granice koju joj postavlja realnost. Tako je ratifikacija SSP u srpskoj skupštini bila Nikolićev Rubikon, na njegov i Šešeljev način. Da se tada nije usprotivio i povukao, dugoročno bi gubio, a verovatno

bi ga i sam Šešelj oterao, nakon nekog novog poraza. Pošto je "kocka bačena", SRS dobija disidente. No, to nije stranka u kojoj ništa slično, makar i privremeno, može da se održi. Radikalski raskid je pokazao svu anahronost patrijarhalnog upravljanja političkom partijom: navodna nepomućena sloga i zadrugarsko organizovanje, raskinuti su u obilju osvetničkog primitivizma i suviše prljavog veša. Nigde pominjanja običnog političkog neslaganja. SRS već više od decenije najzatvorenija i najmonolitnija politička partija u Srbiji, pokazala je ne samo da njeni lideri imaju ljudske slabosti, već da ih imaju i više od drugih. Partija opterećena stigmom ratnih zločina, pažljivo je negovala svoju priču o odsustvu svakog srebroljublja iz njenih redova, prikazujući tako i nedela za koje se tereti Vojislav Šešelj, samo kao beskrajno rodoljublje. Tako su mnogi osiromašeni građani, i domaći i pridošli u Srbiju, u SRS videli političare koje ne interesuje novac koji oni nemaju...

Protivzakonito otkupljeni salonski službeni stanovi nisu bili dovoljno uverljivi, a ratni plen i sponzorstva četničke dijaspore otišla na lične račune, ostali su nekažnjivi, upravo zato što nije bilo insajderske kritike. I tu se Vojislavu Šešelju, mora priznati lukavo dizajniranje stranačkog vrha. Ljudi koje je on postavio u vrh SRS, imali su takvu kombinaciju dobrih i loših svojstava, koji su njegove doživotne leaderske ambicije i ko zna šta još, držali daleko od mogućnosti da neko od njih poželi da bude "kalif umesto kalifa". Mladost, političko neiskustvo, ideološka vrućica, Šešeljevo nametljivo "sveznanje", a ponajviše brzo postavljenje u sam stranački vrh, učinili su Tomislava Nikolića, Maju Gojković i Aleksandra Vučića, njegovim dugogodišnjim bespogovornim sledbenicima. Jer, nema veće korupcije od toga da nekoga od dvadesetak godina postavite za svog najbližeg saradnika, kao što je slučaj sa Vučićem i Gojkovićkom. Formalno, koautor SRS, Tomislav Nikolić, provincijski referent, uvek je grcao pod teretom Šešeljeve akademske titule i gomile knjiga koje je ovaj "napisao", ili mu tek naložio da ih pročita kao obaveznu literaturu. Ni danas, kada je Šešeljeva zvezda za njega prilično potamnela, on ne relativizuje vojvodin "akademski doprinos" i ne vidi u njemu uglavnom intelektualno bezvrednu skribomaniju.

U tome je bila Šešeljeva greška – u višku samopozdanja. Ispostavilo se da je prošlo vreme kada su glasače vodili likovi koji su ličnu patologiju uspešno preveli u politički žargon.

"Toma nema pojma", pričalo se da je postala Šešeljeva uzrečica u poslednje periodu saradnje sa Nikolićem. Ovaj je, konačno, počeo da uviđa jedan nedostatak u Šešeljevoj logici u koju je, slepo verovao: kako da baš nema ni pojma kad je stranku doveo pred vrata pobeđe? Paradoksalno, ali je upravo kasno probuđena racionalnost, dovela do "istorijskog"

rascepa u SRS: brojke su nekima pokazale da se nešto ne slaže. Novosadska popularnost Maje Gojković, Vučićev veliki uspeh na izborima za beogradskog gradonačelnika i Nikolićevo "nametnuto" liderstvo, ojačali su njihove samostalne ambicije...

Ono što je, međutim, ostalo neprijatno slično sa njihovim radikalskim političkim navikama, pokazuje da se otcepljeni deo srpske ultradesnice neće mnogo promeniti, postajući kritičkiji prema svom vođi u Hagu. Na osnivačkoj skupštini Nikolićeve i Vučićeve Srpske napredne stranke, Nikolić je deklarirao svoju vernost radikalskim idejama, uz žalopojku nad prijateljstvom sa Šešeljem i njihovim kumovskim zavetom. Teško da u tome ima nekog zrelog pragmatizma, možda više sujevnog straha od raznih mogućnosti za vojvodin revanš. Od osвете. Ako je nešto u tom govoru koji je trebalo da bude programski, pomalo i lukavo smišljeno, jeste čuvanje tačke razlikovanja ne samo od Tadićevog fronta ujedinjenih razlika, već i od Koštuničinog ljuljajućeg desničarskog broda i raspojasanog "bečarskog" populizma Velimira Ilića. Nikolić, istovremeno, hoće da podvuče da nije kum iz srpske istorije, već vernik koji je prinuđen da se, samo koliko mora, prilagodi vremenskoj nepogodi...

Ono što bi političku poziciju i njenu liberalnu opoziciju trebalo da brine jeste to što rascep među radikalima, stvaranje Nikolićeve SNS i odvojeno delovanje Maje Gojković, te njen predizborni savez sa DSS i NS, pokazuje da se ultradesnica (sa kojom već dugo opasno flertuju i DSS i NS), prilagođava i deleći se, ustvari, umnožava i selektivno može postati privlačna i polako usisavati delove "drugog fronta". Svi oni se, bez razlike, slažu da je njihova misija da smene "diktatora" Tadića. Ovako umnoženi i "prošarani", i biračima bi mogli biti privlačniji, posebno u relaciji sa starim, sve sluđenijim i agresivnijim šešeljevcima.

Raspad i konsolidovanje "armanijevske" ultradesnice, imao je i svoje dramske i dramatične zaplete, kao što je onaj sa iščekivanjem odluke Aleksandra Vučića. Odluku, izgleda, nije doneo večiti "treći" u SRS, već, kao što je radikalski red, "prvi". Šešelj se, odmah, nakon što je razrešio Nikolića svih stranačkih i skupštinskih dužnosti, odlučio da za svog zastupnika postavi potpredsednika SRS Dragana Todorovića. A ne "trećeg", generalnog sekretara stranke Vučića. O svojim ličnim interesima vojvoda je pažljivo brinuo: to ga je rukovalo u svim nedavnim odlukama. Vučić bi, naime, postao Šešeljev naslednik samo u slučaju da ovaj dignu ruke od sebe. A, možda, pokazalo se ni tada. Obične, ali snažne, ljudske mane upropastile su najveću srpsku stranku. Vučić je, posle dužeg iščekivanja, te razgovora sa Šešeljem, odlučio da se pridruži Nikoliću. Kod njega je napredovao, postao mu je zamenik. Njegova nekadašnja partijska drugarica, Maja Gojković, krenula je "svojim putem". I ona je ako ništa drugo, bar sazrela do uverenja da

može da ima sopstvenu stranku i, naravno, u njoj bude "prva". No, Majina Narodna partija daleko je od veličine Nikolićeve, pa ju je njen put odveo ka Koštunici i Iliću kojima se, u novom desničarskom rasporedu, nije pisalo dobro. Možda to i nije loše, jer njihova "Sara Pejlin" nije sa zabačene Aljaske, već iz srpske Atine. Sa Koštunicom ona ima finu temu za slavske razgovore: loše mišljenje o "vojvođanskom ustavu".

Raskol u SRS svakako jeste vest. Njegov značaj za stanje srpske demokratije je, međutim, kao tehnološki progres za istoriju civilizacije. Stvari se pomeraju, ali najvažnija pitanja se tako neće rešiti. Ona će postati, možda, samo još teže rešiva. Nikolić je, u zadnji čas, za sebe napravio dobar potez, dobio izvestan koalicioni kapacitet i, u zavisnosti od (budućih) izbornih rezultata, značajne šanse da se popne na neku od najviših državnih funkcija. To što je hteo da prihvati SSP, ne znači da je postao reformista, pa ni revizionista u odnosu na Šešeljev program. To je i sam potvrdio. Čak i da hoće, ako ode suviše levo, imaće "sukob interesa" sa DS, gde rezultat za njega nije izvestan. Ipak, to ne znači i da ovakav Nikolić neće ući u Tadićevo interesno polje. Sada, kada je pokazao određenu meru zdravog razuma. Ne zaboravimo, da DS među svojim članovima, ima više umerenijih desničara nego socijaldemokrata i po mnogo čemu, nastupi njenih lidera su konzervativni. DS je i sada, posle deklarisanja za nekakav levi centar, partija koja u prvi plan stavlja srpske nacionalne simbole, a ne levičarske, međunarodno prihvaćene ideale. Uostalom, pakt o pomirenju sa SPS, samo je istakao te felere. Tu se DS, kao i kvazilevičarski SPS, obavezao i na povećanje nataliteta, što je izrazito populistički "izazov", a kod nas i velika demagogija.

Partenogenezom SRS, deljenjem na manje, naizgled samostalne a vitalnije "entitete", lopta je prebačena DS, ali i slabim parlamentarnim strankama koje su protivnici, kako Koštunice, tako i Šešelja. Desnica, koja je manje-više tvrda ili umerena, konsolidovala se. Njene male stranke, kao Arkan-Pelević SSJ ili iz istog ("zmijskog") gnezda, JS Dragana Markovića Palme, snašle su se pa su neke i u vlasti, kao na safariju. Desnice, u svim bojama, ima svuda u Srbiji, ali "moderne" levice nigde. Eto, agende za budućnost srpske politike. ■

Zapadno od Tome, istočno od Tadića

PIŠE: NENAD ILIĆ

Lep je život iz ugla prosečnog pripadnika srpske političke klase. Verovatno nije baš postenjačina, ali ipak mirno spava. Oči su mu raspete između velikih političkih konstrukcija i govora, i uvek malo sopstvenog plena. Podrška je jaka. Prvi pri ruci je državni nereformisan aparat. Prate ga slavonsaborne institucije nacije. Postepeno i koordinirano dolazi i javno mnjenje kroz kolektivnu volju (nacionalnu percepciju) i kolektivnu sigurnost (tzv. emotivni plašt nacije) i tako bitno ukazuje na životni uspeh srpskog klasnog elementa.

Lepo je biti deo nacionalne klase¹ koja prihvata, eto, pod manjim, ili većim uslovima izazove evropskih integracija. Ovi uslovi su veoma povoljni za uspostavljanje manipulativne igre na račun novih političkih konstrukcija, ponosne borbe sa uslovljavanjima Evrope, ali i sopstvenog ideološkog opravdavanja ili možda pranja. Prihvata se u političkoj konfrontaciji (za i protiv integracija) stihijski put ka Evropskoj uniji. Jer, traže se najbolje vođe koje poštuju ideologiju “lenjosti, prijateljstava, familije i kumstva”, sa pregršt praznih obećanja, ali spremni uvek na odbranu organskog dostojanstva.

I familija i selo, a i grad – vole ih. Svi ih traže, popularni su. Znaju da su omiljeni dok su na funkcijama. Zato i na vlasti i u opoziciji ne odstupaju od plena. Prohujao je s nacionalnim vihorom veliki vođa, pa, ipak nije bilo koncentracione vlade, pa je otišla i tiha sabornost, a danas izgleda ide napredno balansiranje. Prođe nam vreme, a potrebne su samo sistemske reforme i prihvatanje evropskih vrednosti. Ovako, politikom balansiranja još uvek se tupi odgovornost, kao i evropska reformska oštrica.

Dominira sistemska slabost Srbije, jer evropski orjentisano javno mnjenje nedovoljno kritikuje “traljav” put ka Evropi, a tradicionalisti ne mogu da kritikuju zloupotrebu tradicionalnih vrednosti nacionalne klase. Niko u politici ne podnosi odgovornost – Srbija je očito politički raj. Svi zajedno ne mogu da kritikuju tajkune², ali i nekoordinirane i (ne)ostvarene rezultate političkih struktura. Civilnog društva u pravom smislu gotovo i da nema. A sa ovom politizacijom društva, ostaje i dalje fundamentalni zadatak podizanja mladog naraštaja kritičkog društva na savremenim evropskim vrednostima. Nacionalnoj percepciji je potrebna liberalna orijentacija kako u razvojnoj politici, tako i u podizanju efikasne profesionalne uprave i kapaciteta civilnog društva.

Uspeh nacionalne klase (kroz političku i društvenu

lenjost) i nespretna politika međunarodne zajednice uvlače javno mnjenje u retoričko balansiranje Srbije između Istoka i Zapada. Jer, padom Živkovićeve vlade došlo je do skretanja na Istok. Tada se pojavio Tadić da balansira od Zapada ka Istoku, dok je posle pada Koštunice došlo do tihog pomeranja na Zapad, pa se sad eto pojavio Nikolić da balansira od Istoka ka Zapadu. Biće da smo izgubili kompas, pa se tako Beograđani zapošljavaju “na Zapadu” u Temišvaru. Nama u Srbiji svima dođe na isto – svi čekamo nekakav rebalans računa, dok država koči i degradira društvo daljim odlaskom najsposobnijih. Na kraju se, eto, i bojimo naše nespretnosti na evropsku konkurenciju. Verovatno, Srbija iz ugla nekog evropskog birokrate liči na onog Lenjog Gašu iz dečijih priča.

Reformski i nacionalni idealisti ostaju na margini – zapadno i istočno od balansiranja. Velika Srbija i evroatlantske integracije sada nisu prioritet – država je sada neutralna, čuje se i u UN, balansira ka Evropi a političari ne snose nikakvu odgovornost ni za svoje odluke, ni za rezultate. Sve im je oprosteno i od Evrope i od naroda, samo neka i dalje balansiraju. Veliku Srbiju ostavljamo za bolja vremena, a Evropa treba da nas primi pod našim uslovima, i to po mogućstvu uz konsultacije sa Rusijom.

Narodu se “prodaje” magla za fotelje, dok se nemilice dele različite funkcije. Sposobni i dalje odlaze (ponavljam!), ne treba im stranačka ili klasna molitva. Netransparentno se i ponosno podiže ugovor-poklon energetskog sektora “velikoj braći”. Društvo ostaje tako u trostrukom minusu. Putujući cirkus prolazi kroz Srbiju, “pametni” ulaze u kolo, a “naivni” tranzicioni gubitnici i dalje aplaudiraju. Slabost sistema i nepoverenje u njega, uz nedostatak ljudskih potencijala prave od Srbije uspravano društvo. Ljudi veruju u imperijalno čudo, u snagu korupcije, u moć “prodavaca” magle i emotivne strasti prema Istoku. Srpski potišten i slabašan prosečan čovek je *modus operandi* nacionalnih tutumraka. A, to je ono čega se najviše plašio Zoran Đinđić. Video je kako funkcioniše svet, morao je da prolazi srpskom kaldrmom, a hteo je da nas povuču napred. Danas imamo samo napredno balansiranje i napredne funkcije i birokratsko iskustvo demokratskih prvaka.

Konkurentan pojedinac je višak, ili problem okruženja u kome se nalazi. Srbija XXI veka je izraubovana političkim kampanjama dok ponosno se “klacka” malo ka Evropi, malo ka Istoku. Ona je tako nedovršeno društvo slabe inicijativnosti i preduzetništva. U mnogim oblastima zaostajemo za zemljama u okruženju, a državni aparat ponosno brani rezultate partijske “sigurnosti” i ličnih i tajkunskih tržišno neartikuliranih ambicija. Dekadentan sistem je paralisao i hermetički onespособio srpsko društvo. Politički plen se deli na sve strane, a posledice stižu sa kamatom. Srpska žalosna priča je odavno pročitana, jer ovo je ipak mala zemlja na istočnom delu zapadne civilizacije. Ipak, nacionalni gurui prošlosti još uvek prave od nje nešto što ona očito ni geografski ni

kulturno nije. Sada već polako škripe kao pokvarena ploča.

Setimo se samo, kako je dosta nacionalno orjentisane inteligencije radi sopstvene sigurnosti i profesionalnog napredovanja promenilo ruho nakon petooktobarskih promena. Od „crvenih” štichenika, postali su „plavi” štichenici. Videli smo kasnije, da ovo *plavo*, ustvari nije bila iskrena evropska orijentacija, već spremnost nacionalne klase da se vremenom reafirmiše i preko „slobodarske” i „nebeske” volje srpskog naroda odupre čak i „američko-evropskim” učenama. Kosovo je odigralo svoju mitsku ulogu u Srbiji, a u Rusiji je proglašena nezavisnost gruzijskih teritorija Južne Osetije i Abhazije. Kosovo je Srbija, koliko je očitó nekim nacionalnim tutumracima u Srbiji srce puno Rusije. Tako se uvek nađu „patriotski” posrednici da geografsku i tržišnu razliku naplate ugledom ili na drugi način.. Mnogima je dovoljna samo iskra sjaja u očima kad se pomene Rusija, a nekima osećaj inata prema „Evro-Americi”.

Da li smo mi kratke pameti? Podsetimo se samo tragikomičnog i medijski potpomognutog opštenarodnog slavlja u ime „pobede” nad NATO, „istorijskim” Kumanovskim sporazumom. Nažalost, Milošević posle poraza nije tražio realnu snagu srpskog entiteta na Kosovu, već samo opravdanje za svoju kosovsku politiku u cilju očuvanja celovitosti Savezne Republike Jugoslavije. Tim potpisom Srbija je faktički izgubila suštinsku vezu sa Kosovom. Trebali su oni, koji će 5. oktobra da pobeđnički odrede put neposlušnoj Crnoj Gori, ili da vrata Kosovo u srpske skute. Jer oni tako ne vole (privremeno) Miloševića, a u isto vreme su orjentisani na ubrzan pristup EU. Kasnije videćemo iste (uključujući i ove što balansiraju od Zapada ka Istoku) kako definišu vrednosti kao ucenu, ili kako sami ispostavljaju uslove. Nerealna (i kolateralna) regionalna politika i nespemnost na reforme, ali i kasnija samointeresna podrška Rusije učinili su svoje. Većina onih koji su bili pored Đinđića, tiho će samo reći „Nisu to više ta vremena”. Da nisu možda oni promenili Srbiju XXI veka – ili je pogrešna Đinđićeva ideologija moderne Srbije?

Niko nije hteo da lobira za rešenje Srbije i Kosova u okviru EU i NATO, osim Zorana Đinđića. Zahtevao je brzo rešenje Kosova, brže institucionalne i ekonomske reforme sa izraženim socijalnim elementom, ali i borbu protiv populizma, demagogije, unutarpolitičkog mešanja stranih sila i međunarodnog prepucavanja. Tražio je rezultate i liderstvo Srbije na putu ka EU u regionu. U početku je imao uspeha jer je javnost sa petooktobarskim promenama osećala potrebu za brzim ulaskom u međunarodne institucije, brzim reformama, i većinski se zalagala za prihvatanje evropskih vrednosti iščekujući opipljive promene u svom okruženju. Bio je to talas, vremenski relativno kratak, ali i mogućnost za veliki korak Srbije – šansa za najveće civilizacijske promene. To je on odlično znao. Ali, ni u Demokratskoj stranci nije bilo dovoljno ljudi koji su bili spremni da ga prate. Većina je smatrala da

je bitnije steći funkciju ili neki materijalni dobitak, držati se po strani, a da će promene same po sebi doći.

Početno iščekivanje je privremeno, jer do promene u glavi većine ljudi dolazi uspostavljanjem reformskog sistema i postepenim poverenjem u njega. Za početak nije bilo mnogo, a Kosovo se postepeno nametalo kao glavna tema za sistemsku opstrukciju reformi i organskog „guslanja”. Kosovo je postalo izgovor za slabost političke klase da se suoči sa realnošću. Kako u Zorana Đinđića nacionalna klasa nije imala poverenja³ zbog dominantne prozapadne orijentacije, trebao im je neko ko uliva kolektivnu sigurnost i brani izgubljene ratove, opredeljujući se za politiku čekanja, konfrontacije, inata i mogućeg revanša.

Samoproklamovani nacionalni oci (i majke), medijski srpski moguli, stručnjaci „na kašičicu” i političari „lenjosti” su iščekivali državne nereformisane službe i slavosaborne institucije nacije. Pronašli su ponovni voljni momenat i kolektivnu sigurnost za svoje istorijske greške i različitu klasnu slabost, kao i da privuku slabost i razočaranost pojedinca k sebi (u teškom tranzicionom okruženju). Većina medija razmenjuje naknadne istinu i linč „prozapanih” aktivista. Naravno, vremenom pridružili su se tajkunski apetiti, ali i političko posredovanje za koordinaciju na polzu ojačane Moskve.

Srpski voz i dalje putuje ka Evropi, slepim ili otvorenim kolosekom – vreme će pokazati. Ulazak Srbije će najviše zavisiti od spremnosti Evrope da prvo ponudi pristup Evropskoj uniji uz punu saradnju sa Haškim tribunalom, pa tek onda referendum o ulasku u NATO. A srpska politička klasa trebala bi prvo da „proguta” put Kosova ka Evropskoj uniji, a zatim i realnost zajedničkog suživota u jednoj velikoj kući i Srbije i Kosova. Sve opet vodi ka Đinđićevoj percepciji, da je zajednički krov za Albance i Srbe jedino moguć na Kosovu u formi evropske vizije dva entiteta. To je put brzog rešenja (zajednička država, podela ili konstitutivnost entiteta), oduzimanja argumenata nacionalistima i populistima, etabliranja srpske reformske političke elite, a u korist punog razvojnog potencijala društva. Donosioci odluka treba dobro da razmisle o ovome.

Napomene:

1 Ona je nastala u negativnom okruženju promašenih ideoloških priča i nerealnih nacionalnih iluzija.

2 Jer pouzdano se ne zna koju partiju finansiraju, i na kojoj strani. Ipak, kritičko mnjenje ne osuđuje njihovu netransparentnu moć.

3 Danas isti tumače Đinđićevu politiku kao politiku razočaranosti u Zapad, i naknadni patriotizam ka Kosovu. ■

Pomirenje Srba i Hrvata i Srba i Albanaca

LATINKA PEROVIĆ

Zahvaljujem na pozivu da pred ovako visokim auditorijem govorim o pomirenju Srba i Hrvata i Srba i Albanaca. Ali priznajem: u ovom trenutku je od osećanja časti mnogo jače moje osećanje odgovornosti.

Vi biste, gospodo, večeras o dva vida, o dve krajnje tačke, jednoga u suštini istoga pitanja, koje ima istoriju dugu dva veka, mogli čuti predavanje bitno različito od ovoga koje ću ja održati, i molim vas da to imate u vidu. Zato i želim da vas, pre svega, obavestim o činionicima koji su odredili stanovište koje ću zastupati u predavanju.

Prvo, ja se bavim istorijom Jugoslavije. Predmet moje doktorske disertacije bili su nacionalni odnosi u prvoj Jugoslaviji. Tačnije, borbe oko karaktera ove nacionalno, kulturno, verski i jezički pluralne države. Kakvo treba da bude njeno uređenje: centralističko, koje bi sve ove razlike amalgamisalo, ili federalističko, u kome bi se, uz zajednički državni interes, pomenute razlike očuvale.

Drugo, ja sam jedan od odgovornih učesnika u političkom razdoblju druge Jugoslavije u kojoj je, za jedne suštinski, a za druge formalno, bilo i dalje otvoreno ovo isto pitanje, pitanje njenog karaktera. Bila sam privržena onoj orijentaciji u srpskoj političkoj misli čiji su pripadnici Jugoslaviju razumevali kao složenu državu i bili zdušno opredeljeni za njeno federalno ili konfederalno uređenje. To znači: za najšira prava i odgovornosi republika koje su sve, sem Slovenije, i same bile višenacionalne, i njihov konsenzus o funkcijama savezne države. Dugoročno, taj put je isključivao majorizaciju, vojnu silu i ličnu vlast kao činioce integracije. Drugim rečima, vodio je slobodi i demokratiji.

Treće, ja sam posvećena proučavanju istorije Srbije druge polovine XIX veka kada se, naročito posle sticanja državne nezavisnosti 1878. godine, profilisu dve orijentacije koje će odrediti potonju istoriju Srbije: svesrpska država i razvoj realne srpske države po ugledu na zapadne države, uz kulturne i političke veze sa Srbima u Austrougarskoj i u Osmanskoj imperiji. Ali, ratovi u poslednjoj deceniji XX veka i zločini koji su tokom njih počinjeni nisu me ostavili u „kuli od slonovače“. Moj odnos prema ratovima proizlazi iz mog razumevanja Jugoslavije kao države južnoslovenskih naroda i velikog dela neslovenskog albanskog naroda. Ratovi imaju hronologiju i istoriju, i svako njihovo prenebregavanje, svaki pokušaj uspostavljanja ravnoteže, zarobljava naš um i sprečava nas da postupamo zrelo, to jest – odgovorno.

Ja odlazim u bivše jugoslovenske republike, sada nezavisne i međunarodno priznate države, kao i na Kosovo. Početkom leta ove godine, u okviru multidisciplinarnog tima jedne nevladine organizacije, bila sam u srpskim enklavama na Kosovu. Naravno, sretali smo i Albance i razgovarali sa njima. U takvim situacijama istoričar shvati koliko mu je neophodna empirija o procesima čiji je on savremenik. Koliko, bez te empirije, rizikuje da postane zarobljenik političkih stereotipa i, na štetu vlastitog naroda, i sam dođe u sukob sa realnošću.

Dakle, sve ovo iskustvo sticano godinama i na različite načine ugrađeno je u moj pristup pomirenju Srba i Hrvata i Srba i Albanaca. Međutim, ja sam sigurna da biste, i uz isti pristup, mogli čuti različite ideje o tome kako doći do pomirenja. Tako bi, uverena sam, ekonomista insistirao na jačanju ekonomskih veza, jer one mobilisu ljude na etnički neutralnom kapitalu. Uostalom, Srbi, Hrvati i Albanci su međusobno trgovali i u vreme najžešćih međusobnih oružanih sukoba. Sociolog i demograf bi govorili o istim karakteristikama koje je u sva tri naroda utisnuo rat: najobrazovaniji i Srbi, i Hrvati i Albanci tražili su mesto pod suncem izvan svojih nacionalnih zajednica. Psiholog i psihijatar, podjednako svesni da su traume velike i frustracije duboke, upozoravali bi na potrebu duge i bolne rehabilitacije, koja zahteva i promenu mišljenja. Diplomata bi govorio da konflikte koji su sastavni deo života naroda treba rešavati mirnim putem, a ne nasiljem. Sveštenik bi, pretpostavljam, pomagao unesrećenima da kroz utehu oproste, a krivcima da se kroz pročišćenje pokaju. I tako bi se sa različitom profesionalnom interpretacijom jedne iste potrebe, potrebe pomirenja, moglo nastaviti u nedogled. Hoću da kažem, da i pomirenje Srba i Hrvata i Srba i Albanaca ima više nivoa, i da za sve nas ima puno posla. Ja sam istoričar i kakav je tu moj posao?

Najradije bih poslušala savet francuskog istoričara Lisjena Fevra: „Da biste se bavili istorijom, odlučno okrenite leđa prošlosti i počnite da živite“, jer „nauka se ne pravi u kuli od slonovače, već od samog života. Prave je živi ljudi uronjeni u sadašnjicu“. Ali, ja sam srpski istoričar. Ako biste me kao takvu pitali šta smatram glavnim karakteristikama istorije Srbije u moderno doba, ja bih, bez dvoumljenja, odgovorila: mnogo ratova i mnogo ustava. Mogu li ja, onda, da se ne pitam: zašto je srpski narod prolio toliko mnogo krvi i toliko mnogo mastila? U neprestanom nastojanju da razumem te karakteristike sadržan je moj deo posla. Smatram ga vrlo važnim jer su u razumevanju prošlosti, po mom mišljenju, sadržane bitne pretpostavke za pomirenje. One tek povezuju i čine smislenim sve one različite ideje o pomirenju o kojima sam govorila. To razumevanje je utoliko važnije zbog toga što u našem narodu postoji i usmena istorija zasnovana na predanju i dograđivana maštom dok su istorijskoj nauci imanentni skepsa i kritičnost.

Srbija je od 1876. do 1991. godine, dakle za 114 godina, vodila osam ratova. U proseku na svakih 14 godina – jedan rat. Najduže razdoblje mira poklapa se sa trajanjem druge Jugoslavije: od 1945. do 1991. godine. Posle srpsko-turskog rata 1877/78. godine, Srbija se teritorijalno proširila i postala nezavisna država. Posle Prvog balkanskog rata

1912. godine takođe se uvećala za teritoriju današnjeg Kosova i današnje Makedonije. Pobede Srbije izazvale su entuzijazam kod drugih južnoslovenskih naroda, ali i njihove rezerve, kao i rezerve u srbijanskom društvu, zbog režima koji je uspostavila u novim krajevima, označivši time početak napetosti u albansko-srpskim odnosima koji će, otvoreno ili latentno, trajati kroz čitav XX vek (pobune Albanaca koje su krvavo ugušene, neuspele kolonizacije u prvoj Jugoslaviji, svrstavanje Albanaca na stranu Italije u Drugom svetskom ratu, vojna uprava posle Drugog svetskog rata, status nacionalne manjine Albanaca koji su bili brojniji od tri naroda u Jugoslaviji – Slovenaca, Crnogoraca i Makedonaca, status pokrajine i pokušaj integracije Albanaca u jugoslovensku državu, ukidanje pokrajine i teror režima Slobodana Miloševića). Na kraju Prvog svetskog rata, stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, srpski narod se, prvi put u svojoj istoriji u moderno doba, našao u jednoj državi. Sukobi oko karaktera ove države doveli su na novu ravan srpsko-hrvatske odnose koji su u XX veku prošli kroz više faza (ubistvo hrvatskih političkih prvaka u Narodnoj skupštini u Beogradu, genocid nad Srbima za vreme NDH, rat protiv Republike Hrvatske devedesetih godina i egzodus Srba).

Uz česte ratove – dolazilo je i do čestih promena ustava u svakom državnom okviru u kome je Srbija bila u XIX i XX veku. Ustav od 1869. bio je prvi nacionalni ustav. Od 1877. do 1912. godine Srbija je imala 12 ustavnih zakona od kojih neke nikada nije primenila. U poslednjoj deceniji XIX veka Srbija je patila od permanentne ustavne krize. Ustavi su se tako često ukidali, vraćali i menjali da je književni istoričar i kritičar Jovan Skerlić govorio da su se „ustavi gotovo jeli“. Posle dinastičkog prevrata 1903. godine, Srbija je postala ustavna monarhija, uz odlučujući uticaj vojske. Uoči balkanskih ratova, oficiri su stvorili tajnu organizaciju *Ujedinjenje ili smrt* čiji je cilj bio stvaranje Velike Srbije. „Crna ruka“, ime po kome je ova organizacija poznatija, impliciralo je teror.

Borbe oko ustava u prvoj Jugoslaviji reflektovale su različite koncepcije o njenom uređenju kao centralizovane i decentralizovane države. Odnosno, različite interese u njoj, pre svega Srba i Hrvata. Ustav od 1921. postao je „jabuka razdora“, jer je donet prostom a ne dvotrećinskom većinom kako su se politički predstavnici Srba i Hrvata dogovorili na Krfu (20. juli 1917). Ovaj ustav ukinut je 1929. uspostavljanjem kraljeve diktature, da bi 1931. bio donet Oktroisani ustav. Do konfederalnog Sporazuma Srba i Hrvata došlo je 1939. godine. Samo dve nedelje pre početka rata, ali dovoljno da se shvati da Srbija nije prihvatila Sporazum. Glavni otpor došao je iz elite koja je bila koncentrisana u Srpskom kulturnom klubu (SKK). Predsednik SKK Slobodan Jovanović rekao je glavnom pregovaraču Mihailu Konstantinoviću: „Bolje da si se sporazumeo sa Nemcima nego sa Hrvatima“.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1929 – Kraljevina Jugoslavija, bila je suverena država, ali ne i konsenzualna država. Godine 1941. ona se raspala i njeni delovi našli su se u raznim okupacionim režimima. Pokazalo se koliko je bio u pravu engleski diplomata Nevil Henderson kada je 1933. godine rekao: „lakše je reći Jugoslavija,

nego je napraviti“. To je potvrdilo i iskustvo druge Jugoslavije koja je reinkarnirana u Drugom svetskom ratu na federalnim osnovama. U potrazi za *regulativnom formulom* u višenacionalnoj državi, u stalnom balansiranju između centralizma i federalizma, i druga Jugoslavija je prolazila kroz česte ustavne promene: 1946, 1953, 1963. Ustav od 1963. godine bio je 19 puta popravljn. Preko ustavnih amandmana od 1971. i 1972, došlo se do ustava od 1974, koji je imao konsenzualni karakter. Srbija se suprotstavljala donošenju ustava od 1974, ali ga je formalno odbacila tek posle smrti Josipa Broza Tita. Inicijalna kapisla bio je *Memorandum SANU*. Po sadržaju i po karakteru svojih kreatora, ovaj dokument je uporediv sa platformom Srpskog kulturnog kluba iz 1939. godine. S tom razlikom, što je sa platforme SKK za vreme Drugog svetskog rata delovala vlada u emigraciji i Ravnogorski pokret pod njenom komandom, a *Memorandum* je doveo do konsenzusa u Srbiji protiv konsenzualnog ustava od 1974, i to na važnoj istorijskoj prekretnici na kojoj bi se Srbija našla, bez obzira na slom komunističkih režima u Istočnoj Evropi, nakon smrti Josipa Broza Tita.

Promenom vlastitog ustava, Srbija je poništila prava koja su, po ustavu od 1974, imale dve pokrajine: Vojvodina i Kosovo. U sastavu Srbije i u isto vreme konstitutivni činilac jugoslovenske federacije, Kosovo, sa većinom albanskog stanovništva, našlo se pod posebnim režimom. To je, kao i 1912. i 1921. godine, izazvalo rezervu Slovenaca i Hrvata, a zatim i drugih naroda, prema jugoslovenskoj državi čiji bi temelj bio srpski narod. „Jako srpstvo – jaka Jugoslavija“, kako je 1939. godine formulisao Slobodan Jovanović, predsednik Srpskog kulturnog kluba.

U percepciji Jugoslavije kao, u suštini, federacije sovjetskog tipa, sa administrativnim i kulturnim pravima republika, Srbija je neprestano bila na jednoj strani, sve ostale republike – na drugoj. Ta se činjenica ne može prenebregnuti ni kada se govori o karakteru ratova u Jugoslaviji u poslednjoj deceniji XX veka. Jer, ovi ratovi imaju svoju hronologiju i svoju istoriju, a snage u sukobu se i kvantitativno razlikuju.

Zbog čega o ovome govorim? Zato što je interpretacija neposredne prošlosti neodvojiva od interpretacije novovekovne istorije Srbije. Istoričar mora da konstatuje činjenicu da Srbija tokom dva veka nije uspela da institucionalizuje državni okvir. Da li su česti ratovi i česte promene ustava razlog što to nije učinila ili i nesvesni izgovor da to ne učini? A, onda, zašto da ne učini? U traženju racionalnih odgovora na ova pitanja sadržane su, po mome mišljenju, glavne pretpostavke pomirenja.

Moramo poći od činjenice da nijedna od realnih država u kojoj je srpski narod živio u moderno doba – od Kneževne Srbije (1833), do Državne zajednice Srbija i Crna Gora, čija je egzistencija okončana referendumom u Crnoj Gori u maju 2006. godine, nije zadovoljavala težnje srpske političke, verske i vojne elite. Zaokruženje etničke države, podrazumevalo je teritorijalnu ekspanziju, odnosno ratove. Ono je, pak, inkopatibilno sa razvojem svake realne države u dubinu. Moderna država ili, u suštini, obnova srednjovekovne države nerazrešena je kontroverza u istoriji Srbije modernog doba.

Soljenje presoljenog

PIŠE: DRAGO KOVAČEVIĆ

Srbija je donosila ustave po ugledu na moderne evropske ustave. Ali, paralelno sa tim ustavima, postojao je uvek nepisani ustav zasnovan na običajnom pravu. Snaga nepisanog ustava veća je od svakog pisanog ustava. Kao što je pored istorijske nauke, po definiciji skeptične i kritične, mentalno bila snažnija usmena istorija: ona je u podlozi nacionalne ideologije koja, za razliku od nauke, ne traži odgovore već ih unapred zna.

Svaka ideologija ima fiksiran cilj koji podrazumeva totalno mišljenje koje ne razlikuje običajno pravo od zakona, kao ni predanje od nauke. U isto vreme, država svih Srba kao cilj nacionalne ideologije, ne mari ne samo za interese drugih naroda, nego ni za realne interese srpskog naroda. Zato i smatram da efekat svih onih različitih koraka na putu pomirenja o kojima sam na početku govorila zavisi od mentalnog napora da se misli izvan ideoloških matrica.

Jer, mogu, na primer, Srbija i Hrvatska imati dobre diplomatske odnose, razvijenu ekonomsku saradnju, veliku trgovinsku razmenu, ali ako prevladaju ciljevi nacionalne ideologije – mogu uvek zaratiti. To isto važi i za odnose Srba i Albanaca. Kosovski mit je deo istorijske svesti, ali njegova politička funkcionalizacija, koja istorijskom sećanju dodaje Kosovo kao oblast „u koju jednog dana treba da se vrati“, vodila je i vodi u sukobe. Ima li, dakle, izgleda za pomirenje?

Ti izgledi se danas naziru u zajedničkoj perspektivi naroda Balkana. Svi su oni postigli konsenzus o prihvatanju evropske perspektive i kao svoje nacionalne perspektive. Posle dramatičnih dvadeset godina (četiri izgubljena rata, sankcije, bombardovanje) tokom kojih se Srbija po svim parametrima našla na začelju evropskih zemalja (zaostajenje u novim tehnologijama za 30 kalendarskih godina, polovina nepismenog stanovništva, starost stanovništva, stopa smrtnosti, odliv mladih i obrazovanih) – njeni građani su na poslednjim izborima pokazali da su manje od političkih i intelektualnih elita zarobljenici ideoloških matrica. I dok elite još uvek prave državu svih Srba, sa pretenzijom da ona, uz jaku vojsku, postane lider u jugoistočnoj Evropi, građani teže državi u kojoj će njihovo dostojanstvo biti temelj nacionalnog dostojanstva. To otvara Srbiju prema istim težnjama koje, uz sve podeljenosti, postoje i kod Hrvata i kod Albanaca, kod svih balkanskih naroda. Uz sve teškoće, koje ima i sama sa sobom, Evropa ide ususret tim težnjama. Integracije su duh vremena, kako je govorio ubijeni srpski premijer Zoran Đinđić. Ako bi u Srbiji prevladale snage čiji je *modus vivendi* istrajavanje na sukobima, ona bi postala enklava u Evropi, nesposobna za pomirenje ne samo sa drugima, nego i sa vlastitom istorijom.

(Neodržano predavanje, po pozivu, na Biskupskoj konferenciji u Beogradu 26. septembra 2008. godine. Pre nego što je iko u bilo kojoj formi bio upoznat sa sadržajem predavanja, vrh Srpske pravoslavne crkve, uz razumevanje predstavnika države, saopštio je organima Biskupske konferencije da je predavač, zbog svojih „antisrpskih stavova“, neprihvatljiv) ■■

Uvod

Pisati i pričati o srpsko – hrvatskim odnosima, u isto je vreme lak, ali i veoma osetljiv, kompleksan i slojevit posao.

Radi se o bliskim narodima istoga jezika (ili gotovo istog), sličnih kulturoloških i mentalitetskih osobina, narodima koji su sve do nedavno imali zajedničku državnu istoriju i zajedničku državu koja se na neslavan način i veoma krvavo dva puta raspadala.

Ono što karakteriše ova dva naroda i njihove političke elite kroz istoriju u poslednja dva veka, a koja je ovde na Balkanu uvek bar malo kasnila, jesu velikodržavne ideologije nastale u krilima tih nacija, koje su po prirodi stvari bile krajnje suprotstavljene i čija je razorna moć dolazila do izražaja uvek kad bi međunarodni odnosi, i naročito odnosi među velikim silama to dozvoljavali.

Upravo se te ideologije, onog trenutka kad bi započela izvedba organskih projekata koji su u njima nastajali, bile uzrok krvavih sukoba i kidanja prirodnih veza među ljudima, narodima i državama.

U tim ideologijama je stvoren čitav sistem stereotipa, predrasuda i “razloga” za netrpeljivost i mržnju, dodatno pojačan “sindromom malih razlika”, što veoma komplikuje ozdravljenje odnosa i onda kad to ide u prilog političkim elitama.

Govoreći o srpsko–hrvatskim odnosima, često cinični, ali i veoma precizni Miroslav Krleža ih je na svoj način i uz razumljivu umetničku slobodu opisao kao “jednu veliku balegu preko koje je prešao točak istorije i napravio od jedne, dve manje gomile”.

Kraj XX veka

Mnogo pre pada Berlinskoga zida, nacionalne elite Srba i Hrvata su se pripremale za raspad SFRJ. Treba samo pogledati različitu literaturu nastalu posle Titove smrti, osamdesetih godina XX veka i može se lako zapaziti kako je talas nacionalizma rastao, kako je ulazio u institucije i spustao se u sve pore društva. Došlo je do obnove različitih mitova u najširim masama, nekritičkog veličanja vlastite istorije, huškanja na druge narode, pravljenje krivca od “drugih” i nedvosmislenog poziva na organsko jedinstvo ako se želi opstati.

Frapantna je, recimo, sličnost između književnoga opusa Dobrice Ćosića u Srbiji i Ivana Aralice u Hrvatskoj. Istorijski romani o patnjama pripadnika sopstvene nacije

i drugima kao uzroku tih patnji. Nije niti malo slučajno što se upravo ova dva pisca pojavljuju kao korifeji nacije i nacionalnih težnji, te da tokom devedesetih godine direktno učestvuju, bilo kao vlast, bilo kao najbitniji ideolozi na usluzi državnim glavarima (Tuđmanu i Miloševiću), u ispunjavanju "nacionalne misije" i realizaciji velikodržavnoga projekta.

No, te elite su našle zajednički interes, što će se kasnije pokazati kroz nagodbe koje su napravili Milošević i Tuđman. Interes je nađen, odnosno dva velikodržavlja su se srela, a gde bi drugo, nego na podeli Bosne i Hercegovine. I čitav rat je upravo zato vođen.

Postoji još jedna važna premisa, koju su, nažalost, bez otpora prihvatili i bitni faktori svetske politike, a koja je glasila da će se Balkan stabilizovati tek ako se formiraju relativno homogene nacionalne države. Zato je "humano preseljenje naroda", ili etničko čišćenje bilo relativno neometano, pogotovo ako se to nije radilo sa prevelikom dozom sile. I stradale su manjine svuda.

Najpre su u većim hrvatskim gradovima tiho "počišćeni" Srbi, uz korišćenje strategije nasilja niskog inteziteta, uz ubijanja kakvih je bilo u Osijeku, Karlovcu, Sisku, Zadru, pa i u Zagrebu.

Potom su, vojnim operacijama JNA, uz asistenciju lokalnih srpskih formacija i paravojnih dobrovoljačkih formacija iz Srbije, iz Krajine, Istočne Slavonije i Baranje, uz ratne zločine, proterani Hrvati.

Kad se rat preneo u BiH, na početku vojno premoćni Srbi zaposeli su gotovo dve trećine BiH, uz "etničko čišćenje" i ratne zločine, a na preostaloj trećini Hrvati i Bošnjaci su najpre najurili Srbe uz slične metode, a potom i oni međusobno zaratili i uz istu formulu "etnički čistili" jedni druge uz zločine, logore i razaranja. Ne treba prevideti činjenicu da je u sukobima vođenim u BiH, bila direktno angažovana i vojska Republike Hrvatske.

Konačno, kad su velike sile odlučile da prekinu rat i da organizuju Dejton, dolazi do završnog scenarija.

Najpre, u maju 1995. godine, u Zapadnu Slavoniju, a potom i u avgustu iste godine u Krajinu, ulazi hrvatska vojska uz razaranja i zločine, a iz tih delova Hrvatske beži blizu 200.000 Srba.

Bosanski Srbi, odnosno njihovo rukovodstvo, ne predaje višak teritorije mirno, nego simuliraju odbranu u kojoj dodatno gine deo stanovništva na tom prostoru, uglavnom u jugozapadnim delovima BiH koji se naslanja ili na Republiku Hrvatsku ili na hrvatske kantone u BiH.

Milošević i Tuđman provode nagodbu u vezi Slavonije i Baranje, sklapaju Erdutski sporazum o mirnoj reintegraciji tih oblasti u Hrvatsku i odlaze u Dejton na mirovnu konferenciju o BiH, gde su zapravo bili ratni saveznici.

U Dejtonu je, kao entitet ozvaničena Republika Srpska na 49 posto teritorije BiH, a Tuđman i Milošević se vraćaju sa mišlju da je "podela" samo odložena.

Tuđman je dobio Hrvatsku sa srpskom manjinom koja je pala ispod 5 posto, a Milošević stotine hiljada izbeglica koje će mu popraviti etničku strukturu.

Kad su napravljeni bilansi, i "prebrojani" Hrvati koji su se u Krajinu naselili iz BiH, te Srbi izbegli iz Hrvatske i

bosanske krajine u Srbiju, ispostavilo se da je u Hrvatskoj više od 90 posto Hrvata, u odnosu na predratni procenat od 79 odsto, a u Srbiji 84 posto Srba, u odnosu na 66 posto predratnoga broja. (Podatak za Srbiju je bez Kosova).

Hrvatska i Srbija su postale, od multietničkih gotovo jednonacionalne države, sa dramatično promenjenom etničkom strukturom.

Da je značajan broj pripadnika srpske nacionalističke elite smatrao kako je dolazak izbeglica iz Krajine i BiH dobitak za Srbiju, najbolje govori nastup vladike šabačkog Lavrentija na jednom okruglom stolu organizovanom pre dejtonske konferencije, sa koga je *NIN* od 6. januara, 1996. godine preneo izvode.

Vladika Lavrentije je u podužem iskazu bez uvijanja izrekao da je dolazak izbeglica u Srbiju "voda na mlin srpskome narodu", jer će tako ojačati srpski faktor u Srbiji.

U talasu etničkoga čišćenja ne treba zaboraviti ni Vojvodinu, pogotovo Srem, odakle je "nestalo" dvadesetak hiljada Hrvata, a bilo je i ubijanja prilikom upada u sela, od strane neregularnih, iako od države tolerisanih naoružanih formacija.

To je i jedna od tačaka optužnice protiv Vojislava Šešelja u Hagu.

Tuđman i Milošević su uspostavili neku vrstu diplomatskih odnosa već 1994. godine.

To su bile državne kancelarije (biroi) koje su kasnije prerasle u ambasade, a koje je u Beogradu, za Hrvatsku vodio dr Dušan Bilandžić, dok je u Zagrebu za SR Jugoslaviju to radio Veljko Knežević. Dve ličnosti od poverenja šefova država.

Kad su zvanično uspostavljeni puni diplomatski odnosi, u septembru, 1996. godine, iste ličnosti su bili i prvi ambasadori dveju država.

Zanimljivo je da je SR Jugoslavija, odnosno Srbija, od svih zemalja bivše SFRJ, najpre priznala Hrvatsku.

Bez obzira na to što su države bile u ratu, "u kome Srbija nije učestovala" kako je Milošević znao govoriti, Hrvatska je od strane njegove vlasti bila priznata dve godine pre nego Slovenija.

Pomenimo još u prilog neobičnih veza između Miloševića i Tuđmana, da je Tuđman, prilikom bombardovanja Srbije od strane NATO pakta, bio jedan od retkih šefova država u Evropi koji se tome javno protivio.

Srpsko-hrvatski odnosi od 2000. godine

Tuđman i Milošević su sa političke scene nestali 2000. godine.

No, to ne znači da su time nestali i glavni pravci politike koju su oni vodili.

Dogodila se ipak suštinski važna stvar.

Ove države su, pod društvenim pritiskom iznutra, počele sa evropskim integracijama.

Hrvatska je korak ispred Srbije, i u njoj oko toga postoji konsenzus svih političkih aktera, ali i u Srbiji su ti procesi, uz sva lutanja, ipak prisutni.

To, naravno, utiče i na kvalitet njihovih međusobnih odnosa, jer je regionalna saradnja bitan elemenat i bitan zahtev na planu evroatlanskih integracija.

Od zvaniče uspostave diplomatskih odnosa među ovim državama, 9. septembra 1996. godine, sklopljeno je 49 međudržavnih sporazuma koji regulišu odnose na političkom, ekonomskom, kulturnom, pravosudnom, čak i na vojnom planu.

Hrvatska je jedna od retkih zemalja koja je ukinula vize građanima Srbije.

Od 2000. godine do sada, robna razmena između Srbije i Hrvatske uvećana je za deset puta, i prelazi milijardu eura. Hrvatski preduzetnici su u Srbiju investirali oko 150 miliona eura. Sporazum u okviru CEFTA koji podrazumeva region kao zonu slobodne trgovine, verovatno će, narednih godina dodatno podstaći privrednu saradnju.

Podaci svedoče da je protekle turističke sezone na hrvatskoj, jadranskoj obali letovalo više od 100.000 turista iz Srbije, što je sam pre koju godinu bilo teško zamislivo.

Hrvatski premijer Ivo Sanader službeno je dva puta poseti Beograd, 2004. i 2006. godine, dok je 2005. godine u Zagrebu službeno boravio tadašnji srpski premijer Vojslav Koštunica.

Službene posete su izmenjene i na nivou šefova država, Stipe Mesića i Borisa Tadića, a srpski predsednik je 2007. prilikom posete Zagrebu uputio simboličnu poruku izvinjenja svima u Hrvatskoj koji su u ratu devedesetih godina bili unesrećeni od strane bilo kog pripadnika srpskoga naroda.

Sličnu poruku je izgovorio i predsednik Mesić.

Potpisan je sporazum o međusobnoj zaštiti manjina kojim se garantuju najviši standardi u tome smislu.

Počela su i procesuiranja počinitelaca ratnih zločina pred domaćim sudovima i saradnja sudova i državnih tužilaštava u vezi sa tim.

U Beogradu je suđeno osumnjičenima za zločin na Ovčari, a u Hrvatskoj za predmet "Lora", "Medački džep" i ubistva srpskih civila u Osijeku.

Politički predstavnici srpske zajednice u Hrvatskoj već drugi mandat za redom učestvuju u vladi Ive Sanadera. Postignuti su rezultati na obnovi i povratu imovine izbeglim Srbima iz Hrvatske, podignut je nivo opšte bezbednosti povratnika, i napravljeni određeni koraci na povratku izbeglica stambenim zbrinjavanjem.

Ostali su nerešeni problemi vezani za primenu Zakona o manjinama koji garantuje proporcionalnu zastupljenost srpske zajednice u državnim institucijama, institucijama lokalne samouprave i budžetskim ustanovama, te problemi vezani za stanarska prava i isplatu zaostalih penzija.

Otvorena pitanja

Odnosi između Hrvatske i Srbije imali su uzlaznu liniju do trenutka kad je Kosovo proglasilo nezavisnost.

Nacionalističke grupe u Beogradu su, prilikom rušilačkih demonstracija, uz blagonaklon stav tadašnje

vlade, među prvim objektima, napali i demolirali Hrvatsku ambasadu, iako tada Hrvatska još nije službeno priznala Kosovo.

Po službenom priznanju Kosova od strane Hrvatske, koje je usledilo u martu 2008. godine, Srbija je iz Zagreba povukla svog ambasadora i to stanje još traje.

O tome, kakvi su danas odnosi Srbije i Hrvatske, pa delom i zašto su takvi, objasnio je, uz neizbežan diplomatski jezik, Milan Simurdić, ambasador u Zagrebu u periodu 2001–2005. godine, čovek koji je zaista uložio veliki trud i strpljenje u gradnji srpsko-hrvatskih odnosa:

„Može se reći da je ovo jedna od najtežih godina u našim odnosima“, kaže za *Novosti* Milan Simurdić, naš bivši ambasador u Zagrebu. „Hrvatska je priznala Kosovo, što je smanjilo nivo naših diplomatskih odnosa, možda na onaj stepen na kom su bili za vreme NATO intervencije“.

Simurdić primećuje da se izgubila dinamika visokih bilateralnih poseta, karakteristična za prethodne godine, a što je delom rezultat izbornih procesa, najpre u Hrvatskoj, pa u Srbiji.

„Svakako smo u složenoj fazi, ali se ne sme izgubiti iz vida da srpska zajednica u Hrvatskoj zaslužuje punu pažnju i podršku Beograda i njeni legitimni zahtevi za učešće u institucijama i u vladi ne smeju pasti u senku različitih političkih interpretacija ili izjava zvaničnika Srbije, Hrvatske, pa i Republike Srpske“.

Iz ove izjave je vidljivo da su politički odnosi između Zagreba i Beograda, čak opisivani diplomatskim jezikom, često predmet sa kojim se u javnom mnjenju manipuliše, pa su tako "nepoželjni" kontakti na visokom nivou u periodima izbornih utakmica.

Ukupna atmosfera i snažno prisutni negativni stereotipi, motivišu političare sa obe strane da rejting u domaćoj javnosti podižu tako što će pokazati neraspoloženje prema drugoj strani.

Problem izbeglica i postizanje trajnih rešenja za njih, je zaista otvoren i to niko više ne pokušava negirati.

Nedavno je, na vrlo reprezentativnom okruglom stolu koji je organizovao Centar za historiju, demokratiju i pomirenje iz Salcburga, a koji je održan u povratničkom obrovačkom selu Golubić, na Velebitu, iznet podatak da se u Hrvatsku trajno vratilo samo oko 60.000 srpskih izbeglica, od njih oko 350.000 koliko je napustilo Hrvatsku tokom ratova devedesetih godina, i da Hrvatska ne radi dovoljno na značajnijem povratku.

Na ovu konstataciju nije bilo nikakvih negativnih reakcija ni od strane hrvatskih političara niti od strane medija, što je ranije bilo nezamislivo.

No, mora se kazati da se ni u Srbiji ne radi ništa kako bi se stimulisao povratak u Hrvatsku. Sarajevska deklaracija, dokumenat potpisan od tri vlade (Hrvatska, Srbija, BiH) nije realizovan ni u jednom segmentu, najviše zbog državnih tela Srbije (Komesarijat za izbeglice) koja za tri godine nisu uspela da naprave akcioni plan, tzv "mapu puta", iako je dinamikom realizacije bilo predviđeno da se to uradi za tri meseca.

Zbog te "mape puta" sve tri strane pravdaju zastoj, a u

Srbiji kažu da je nisu doneli zato što Hrvatska ne priznaje stanarska prava!?

Tek prošle godine u stimulanju povratka zabeleženi su primeri dobre prakse i to u Vojvodini, gde je pokrajinska vlada osnovalo Fond za izbeglice koji stimuliše trajne povratnike u Hrvatsku i BiH sa 1500 eura po povratniku, te razvijanjem saradnje i pomaganjem povratničkih zadruga.

Bolno otvoreno pitanje su nestali tokom ratova i zaista je, bar sa humanitarnoga aspekta i aspekta odnosa prema žrtvama nerazumljivo zašto države sa tim manipulišu i rešavaju ga na "kapaljku".

Otvoreno je i pitanje koje se tiče imovinskih odnosa nekih preduzeća i građana u obe države, odnosno nerešenih privrednih sporova oko imovine i to treba rešavati u skladu sa evropskom praksom i čistim računima.

Naredno otvoreno pitanje, a ono bi moglo biti i prvo, naročito po svome značaju za hrvatsku stranu, jeste pitanje odgovornosti Srbije za način na koji se raspala bivša SFRJ.

Postoji i otvoreno pitanje manjih korekcija granične linije, situiranom uglavnom na kraćem potezu uz Dunav, ali, sudeći po javnim istupima državnih funkcionera obe strane, to ne predstavljaju nešto što bi bio "kamen spoticanja" i što može bitno remetiti odnose.

Ono što se direktno ne pominje, a šta je stalno prisutno i što je stalna hrana ekstremnim snagama na jednoj i na drugoj strani jeste pitanje suočavanja sa događajima devdesetih godina, ali i onima tokom Drugog svetskoga rata, te njihovo tretiranje u školskim udžbenicima i medijima.

Isto tako, medijska praksa na obe strane je takva, da se najsnažnije tretiraju negativne informacije o "drugoj strani".

Jednostavno, pozitivnih informacija ili afirmativnih sadržaja je veoma malo.

Tek, u sferi kulture je moguće pronaći tako nešto.

No, treba reći da klasični jezik mržnje više nije prisutan u medijima.

Obnovljeni nacionalizmi

Posmatrajući sve što se poslednjih meseci događa na najvećem delu bivšeg jugoslavenskoga prostora, pojmovi Evrope, evropskih vrednosti i evropskih integracija deluju vrlo daleko.

Kao da nastupa nova balkanska kriza koja se generiše iz sopstvenih izvora.

Dva su ključna činioca od presudne važnosti za stabilnost eks-jugoslovenskoga prostora.

To su srpsko-hrvatski odnosi i to je rešavanje kosovskoga pitanja.

Hrvatska i Srbija su osovina regiona u celini, njegov noseći stub i kičma. Zato su srpsko-hrvatski odnosi presudni za način kako će region funkcionisati.

Naravno, da stoji i konstatacija, kako se sve što se događa u međusobnim odnosima među pojedinim zemljama u regionu, značajno reflektuje na čitav prostor,

jer su tu, jednostavno rečeno, stvari postavljene po sistemu spojenih sudova.

No, vratimo se hrvatsko-srpskim odnosima i onome što se događalo poslednjih meseci na tom planu, a šta se može označiti kao razgradnja postignutog.

Stvar je, zapravo, eskalirala u negativnom pravcu do mere da trenutne događaje možemo zvati neprekidnim kvarenjem i rušenjem odnosa, nakon što su oni strpljivo i uz dosta problema popravljani kroz sedam-osam godina.

Tačnije, kroz tih sedam-osam godina bilo je vidljivih rezultata u privrednoj saradnji, uspostavljanju pokidanih kulturnih veza, ukidanju viza, povratku izbeglica, uspostavljanju kakvog-takvog dijaloga na raznim nivoima. Stvorena je elementarna osnova da se može ići dalje i da se rešavaju preostali problemi.

Onda je došlo do proglašavanja kosovske nezavisnosti, paljevine i razbijanja ambasada stranih država u Beogradu, utisak je potpomognut od strane vlasti, među kojima i Hrvatske ambasade, iako Hrvatska tada još nije bila priznala Kosovo i oko toga se ponašala prilično uzdržano.

Kad je nakon nešto više od mesec dana usledilo priznanje, došlo je do povlačenja srpskog ambasadora iz Zagreba, spuštanja odnosa na niži nivo i stvaranja dodatnih uslova za zastoj.

Stvari su se uveliko počele događati po određenoj negativnoj inerciji.

Srbija, odnosno proevropske snage u Srbiji, imaju problem oko određivanja daljnjeg pravca svoje politike. Svake godine traju različiti izborni ciklusi, a nema jasne većine nizašto. Proevropske snage se upinju da sastave neku vladu i neku većinu, sada sa SPS, koja nikako da se emancipuje od Miloševićeve politike, sutra možda sa Tomom Nikolićem koga upravo promovišu u "evropsku desnicu", i u takvoj atmosferi "vežbaju" državotvornost. Usred tog političkog haosa i spinovanja za domaće uši, došla je još i tužba Hrvatske protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu.

Usred rašomonskih pregovora o vladi, i u opisanom kontekstu, dogodilo se da predsednik Srbije treba ići u posetu Zagrebu, gde je, osim susreta sa hrvatskim zvaničnicima trebao prisustovati Skupštini Srpskog narodnog veća. Nema o ovome informacije, ali mi je potpuno u skladu sa političkim računima i "najboljom praksom" balkanskih političara, da je predsednik Tadić, odlučio ne samo da ne ide u Zagreb, nego da sa Zagrebom dodatno zaoštri odnose, a sve zbog domaćih političkih prilika, pridobijanja poželjnog partnera za vladu i tupljenja oštrice s "desna". Zato je usledila ona neočekivana izjava Tadićevog bliskog saradnika i srpskoga ministra spoljnih poslova, Vuka Jermića u Zagrebu, vezana za etničko čišćenje u "Oluji", koja je izazvala snažne reakcije u Hrvatskoj.

Naravno da je Jeremić računao na takve reakcije i na posledice te izjave, a da bi postigao i dodatni efekat, po povratku u Beograd je izjavu pojačao tako što je kazao da od devedesetih ne odlazi na hrvatsko more, a da verovatno neće ići ni ubuduće. Time je praktično

blokirao Tadićev odlazak u Zagreb i rešio ga mnogih dodatnih problema koje ovaj ima kod kuće, što zbog populizma kojim se služi, što zbog krugova kojima svako približavanje teško pada.

Da bi cela stvar dobila dodatno pakovanje, u Zagrebu se pojavio i Milorad Dodik, inače blizak Tadiću, te je i on svojim izjavama dosolio i tako preslanu atmosferu.

Ono što u celoj ovoj stvari naročito smeta, jeste politikantska upotreba položaja Srba iz Hrvatske, i događaja iz bliske prošlosti od strane zvaničnoga Beograda, kako bi se namirivali neki unutrašnji problemi. Nije ovde problem u tome je li Vuk Jeremić u Zagrebu rekao istinu ili nije.

Značajniji i za hrvatsku javnost "bolniji" faktori od njega su davali sudove i kvalifikacije slične njegovim, računajući i kvalifikacije Haškog tužiteljstva.

Ono što je Jeremić kazao, po načinu kako je to kazao, mestu gde je to kazao, po potpuno očekivanom efektu toga iskaza, objektivno šteti srpskoj zajednici u Hrvatskoj, šteti povratku izbeglica, šteti njihovim legalnim predstavnicima u organima vlasti. Kviri objektivno atmosferu za rešavanje problema kojih izbeglice imaju obilje. Budućnost srpske zajednice u Hrvatskoj zavisi od rešavanja tih problema, a nikako od izjava poput Jeremićeve ili Dodikove...

Već koji dan nakon toga, održan je Tompsonov koncert na Trgu bana Jelačića, što su srpski nacionalisti i njihovi mediji u Beogradu jedva dočekali i, upirući prstom na ružne slike sa tog koncerta, uvećavajući broj prisutnih i nekoliko puta i likujući siktali... aha, evo vam... gledajte...

Sve u svemu, mnogo je poticaja obnovljenom nacionalizmu, a obnovljeni nacionalizmi, što kaže Nikola Samardžić, iako opasni, nisu naročito originalni, lako se prepoznaju i uporedivi su sa reamisiom bolesti za koju je izvesno da neće ponovo postati maligna.

Na to se može gledati kao na završetak jednog procesa, i kao na reakciju krugova uplašanih neminovnim integracijama, otvaranjem tržišta, politike i društvenih zajednica jednih prema drugima, a ukidanje tradicionalnih, tradicijskih i postraumatskih monopola kao produkata zatvorenih zajednica.

Srbija je, nažalost, i u ovoj fazi "lider" koji ima svoje pratilje.

No, izvesna je kratkotrajnost i besperspektivnost te faze, i mislim da ovo indikuje tektonske poremećaje pre dugotrajnije stabilizacije... ■■

Veštice i patrioti

PIŠE: SLOBODANKA AST

Domaće analitičke ženturače, podguzne muve, kol gerle srpskog novinarstva, klimakterične babe, dojilje mafije, kurve, obične kurve, žene koje ponekad treba bičevati, zlonamerni ljudskih otpaci, pola žene - pola konji, veštice, izdajnice, sponzoruše, bedne plaćenice, akrepi, besne vlasnice vibratora, naložnice moćnika, kohorte vagina...

Dokle?

Dokle će pojedine javne ličnosti, moćnici i pojedini mediji, ovako vulgarno govoriti o ženama, političkim neistomišljenicama? Dokle će javno pozivati na njihov socijalni ostrakizam, pa i na linč? Pojedini mediji donose čak i precizne podatke o kućnim adresama ovih ženskih "izdajnica" i "fašista".

DOSTA TOLERANCIJE: Ponovo sve prisutniji izlivi primitivizma, seksizma, nacionalizma, rasizma, ksenofobije, etničke i verske mržnje ne nailaze na osudu javnosti.

Najnoviji slučaj: objavljivanje godišnjeg izveštaja, viđenje jedne nevladine organizacije (Helsinškog odbora) o stanju u društvu, ukazivanje na poraz antievropskog bloka, ali i na njegov nacionalistički i antihaški angažman koji unazađuje Srbiju. Ovakva analiza bi bila normalna, možda hvaljena, možda osporavana u normalnim zemljama, *sine ira et studio*, ali kod nas je počela hajka i poziv na linč.

Neizbežni, sveprisutni analitičar Slobodan Antonic naziva ovu analizu, ni manje ni više, pozivom na „obezglavljenje srpske nacionalne elite“, a Slobodan Samardžić, dojučerašnji ministar za Kosovo tim povodom kratko poručuje: "Dosta je bilo tolerancije"! On poziva institucije da reaguju. Za grupe mlada "patriota" ovo je bio signal da prete, zastrašuju, lupaju na vrata...

A, javnost uglavnom ćuti. Kao što je svojevremeno ćutke prešla i preko nečuvenog ispada u skupštini Srbije, kada je predsednik Republike nazvan "ustašom", a ubijeni premijer "kriminalcem", kada je bivši fudbaler Dule Savić poručio da bi streljao onoga ko je doneo odluku o civilnom služenju vojske. A on je, podsetimo, proveo ratne devedesete, daleko, u inostranstvu...

U ovom sve glasnijem i sve brojnijem horu govora mržnje zdušno učestvuju, osim mnogih političara i neki intelektualci, estradne zvezde, sportisti i druge javne ličnosti. Opasnu plimu netrpeljivosti opet raspiruju neki elektronski mediji, o pošasti tabloida da i ne govorimo. Uticajne političke snage i ideološke grupacije pribegavaju verbalnom linču političkih protivnika i neistomišljenika i vrlo sinhronizovano, takoreći u jednom danu, dobijaju medijsku podršku.

Ova plima bespoštednih verbalnih izliva mržnje i prostakluka postala je deo našeg svakodnevnog medijskog pejzaža i političkog folklor. Naš parlament liči na razularenu gomilu. Koliko smo nisko pali može da ilustruje poređenje sa raspravama u parlamentima Crne Gore, BiH ili Hrvatske koje ipak čuvaju dignitet ovih institucija. Danas se govor mržnje, u izvornom smislu svojevrsnog političkog projekta "kreativno" meša sa običnim verbalnim prostaklukom, pa se sada radikali međusobno opanjkavaju, dojučerašnji neprikosnoveni lideri, "časni, prečasnri srpski domaćini i političari bez mrlje u karijeri", sada su "đubrad" i "kriminalci". Da li će i posle svega jedan deo javnosti jezik nasilja prepoznavati kao jezik snage, kao što je do sada bio slučaj?

ŠOKIRANI ŠVEDANIN: Kada je svojevremeno sociolog Mladen Lazić, profesor Beogradskog univerziteta ispričao neka svoja saznanja posle jednog velikog istraživanja, vodio je seriju intervju sa strancima koji rade kod nas, kao da niko nije bio mnogo iznenađen njegovim saopštenjem da su stranci bili šokirani grubošću naše komunikacije. Naime, profesor antropologije iz Švedske, koji je radio u nekoliko zemalja Trećeg sveta, na nekoliko kontinenata, u Africi, Aziji, susednoj Albaniji, u intervjuu je naglasio da mu je najveće iznenađenje u kontaktu sa našim ljudima bila grubost javnog govora. Švedanin je bio šokiran da ljudi koji obavljaju funkcije javno, na sastancima, jedni druge nazivaju idiotima i drugim pogrđnim imenima. Njihova komunikacija je često na ivici fizičkog obračuna. Za nas je to izgleda sasvim normalno.

Kada je raspojasani bivši kapitalni ministar Velimir Ilić, najvulgarnijim rečima vređao novinarku ili šutirao novinara koji je postavljao nezgodna pitanja, nije bilo veće reakcije javnosti. U delu javnosti čak je zbog svog prostakluka doživljavao, a i danas doživljava, aplauze kao "narodski čovek", "domaćin bez dlake na jeziku", ljudina bez moralnih kočnica, muškarčina bre!

U svakoj normalnoj zemlji takav političar bio bi politički mrtva ličnost. Koštunica se verovatno i ovaj put pravio "neobavešten", ali možda još više šokira činjenica da nečuveno prostački Ilićev napad nije smetao ni novinarkinom ocu, akademiku, članu najužeg neformalnog kruga oko bivšeg premijera: vedro je pljeskao pored Koštunice i domaćina Velje na onom Cecinom novogodišnjem koncertu.

Najveći promotor ovog nečuveno vulgarnog diskursa i otrovnog govora mržnje nagrađen je od premijera Koštunice: najpre titulom savetnika za medije, a onda foteljom direktora RTS. Bez obzira na proteste mnogih organizacija i uglednih pojedinaca: ne samo zato što je bila prekršena pravna procedura imenovanja, već je ukazano da je mnogo opasnija Tijanićeva biografija koja ga odslikava kao bahatu, neprofesionalnu i nedemokratsku ličnost. Njegovi brojni tekstovi i intervjui, kojima je satanizovao premijera dr Zorana Đinđića, neki tumače i da je otvoreno pozivao i na njegovo likvidiranje (zloslutno i maroderski: "Ako Đinđić preživi, Srbija neće!"), detaljno su analizirani i u delu javnosti najoštrije osuđivani, ali ovo sa novinarkama,

ženama iz javnog života, koleginicama, novinarkama, a prvenstveno aktivistkinjama iz nevladinog sektora, ženama uopšte, dočekaio je zid ćutanja i pored toga što postoji "herbarijum cveća zla", knjiga "Slučaj službenika Aleksandra Tijanića" (edicija *Javni dosije - protiv zaborava*, YUCOM) trebalo bi da pomogne ovom narodu da se leči od opasne bolesti kolektivne amnezije nedavne prošlosti.

Kada se osvedočeni demokrata, odmereni i mudri analitičar naših političkih zbivanja i naravi, Desimir Tošić, oglasio i upozorio da u Srbiji za poslednjih 200 godina nije bilo tako poganog jezika kao što je Tijanićev, dobio je sa nekoliko strana nekoliko komentara-bubotki...

Adresat Tošićeve opaske nije mu ostao dužan. Odgovorio mu je u svom maniru. I opet, ćutanje javnosti.

U KLOPCI ŠOVINIZMA: Primera govora mržnje na našoj javnoj sceni, nečuvenog po ostrašćenosti i primitivizmu, na pretek. Nevolja je što je taj hor sve glasniji, umnožavaju se desničarske organizacije i rastu tiraži medija koji orkestriraju mržnju, netrpeljivost, nasilje i vulgarnost. Naša javnost kao da je oguglala na mrak balkanske krčme, na jezik koji se ne može čuti ni u jednoj demokratskoj, normalnoj zemlji. Institucije ćute. Očigledno, ostali smo mi u klopki koja je nacionalistička i šovinistička, kako to kaže dr Ratko Božović.

Posebno zabrinjava što se aule Beogradskog univerziteta zloupotrebljavaju u svrhu raspirivanja nacionalističke pomame, afirmisanja retrogradanih ideja ili glorifikovanja optuženih za najteže ratne zločine. Univerzitet nikad nije bio niti može biti sasvim depolitizovan, ali danas kao da su na pojedinim fakultetima pređene sve granice. Svakog dana u svakom pogledu sve su vidljivije posledice dalekosežnog projekta uništavanja Univerziteta, najavljenog i uspešno započetog stupanjem na snagu tzv. Šešeljevog zakona. Tiha većina valjda gleda svoja posla. Filipike svojevrskih profesora mržnje (ponekad i u društvu vladika SPC) na tribinama Pravnog ili Mašinskog fakulteta ostavljaju trag i na mlade ljude koji zapravo i ne znaju mnogo o "naših deset kravavih godina", ali mnogi već znaju da mrže "druge" i one koji drugačije misle.

Ove sumorne scene iz našeg javnog života samo su logična posledica izostanka lustracije posle 5. oktobra, ali i kalkulantske politike potonje vlasti. Sada su u te Augijeve štale svoje duge pipke, često neuhvatljivo isprepletane, upleli finansijski i drugi interesi raznih medija u grozničavom nadmetanjau oko "tiraža" i "gledanosti": otuda stalni skandali, afere, gužve, laži i podvale, poplava tv-brbljaonica na nekim programima.

Nešto se ipak može uraditi da se pošast makar delimično zaustavi: ne učestvovati u tom valjanju u blatu. Ostaće upamćeno da je onaj istoričar, inače profesor univerziteta opsovao majku pred tv-kamerama, kolegi, takođe istoričaru. Zašto emisija nije prekinuta, zašto opsovani nije u znak protesta napustio studio? Što reče jednom prilikom Teofil Pančić, s Miloradom Vučelićem ni u istom tramvaju, a kamoli u istom tv-studiju!

Novinarke koje je direktor RTS pomenuo u mizogenom

kontekstu (jednoj su potrebni amandmani o silikonima, druga maše batacima, a obema manjka i profesionalizma i pismenosti), danas su njegove ponizne saradnice koje u svakoj prilici poručuju: "Hvala gazda!" Toliko o integritetu i ceni slave.

Mediji su itekako odgovorni za aktuelno stanje javne komunikacije. Postali su direktni generatori govora mržnje i podilaženja najnižim strastima.

Malo je intelektualaca koji su progovorili o ovom problemu: svakako treba pomenuti dr Ranka Bugarskog koji je svojim savremenici, ali i budućim generacijama, ostavio dragocenu ostavštinu, nekoliko studija o politici i jeziku u ovim za društvo prelomnim godinama. Opominje i njegovo upozorenje da premijer Koštunica i njegova stranka nisu reagovala kada je predsednik države nazvan "ustašom". Ovakvo ponašanje navelo je ovog u svetu priznatog lingvistu da kao pandan govoru mržnje ponudi pojam "ćutanja mržnje":

"U značenju mržnje koja se iskazuje rečitim ćutanjem u trenucima kada je do bola jasno da bi se nešto moralo izustiti, da bi se neka ekstremna nepodopština morala osuditi."

Očigledno, ćutanja je bilo previše.

Kakva se slika stvara o zemlji iz koje nekadašnji ministar pravde *urbi et orbi* upućuje otvoreno pismo "Kurvi del Ponte"? Čovek bi pomislio da je ta sramna epistola bila vrhunski spomenik prostaštva koje je ovaj narod uspeo da iznedri. Ne, sledilo je poznato Šešeljevo "obraćanje" Haškom tribunalu u kojem poručuje šta sve i na koji način mogu da mu rade.

Jezik mržnje je ovde uobičajeni način komunikacije među ljudima, političari se jedni drugima obraćaju jezikom mržnje, mediji, osobito tabloidi, neskrivano uživaju u ovako upakovanim vestima. Odatle, iz tog mulja, samo je nekoliko koraka do nasilja, do tuče i ubistva, zločina. Sad se neki pitaju, šta to rade naša deca? Otkud talas nasilja u školama, na ulicama, među decom? Kao da ne znaju da se taj "film" ovde uporno daje već dve decenije.

Svaki govor mržnje je ozbiljna pretnja uređenom građanskom društvu. Naš način javne komunikacije, od parlamenta, do medija, jedna je od najvećih prepreka, ne da postanemo članica EU, nego da uopšte počnemo da ozbiljno razgovaramo o Evropi i sa Evropom.

Onaj Šveđanin kaže da je prvo bio šokiran, kad je shvatio kako grubo mi komuniciramo. A onda je i on, priznaje, da bi ga razumeli, i sam pribegao sličnom maniru. Da li će Evropa imati sluha, da li će naći zajednički jezik sa nama i mi sa njom? ■

Ima li nauke u srbistici

PIŠE: MR SRĐAN JOVANOVIĆ

Prolazio sam centrom Beograda pre nekih mesec dana, oko sedam sati uveče. Za oko mi je zapala jedna lepa devojka, krupnih očiju, izrazito vitke, ženstvene figure, duge smeđe kose. Imala je otprilike 20 godina, možda koju godinu više. A na sebi je nosila majicu na kojoj je pisalo nešto otprilike ovako: ćirilica je duša srpskog naroda.

Iako mi je uvek žao kad vidim mladu osobu koja je toliko izgubljena da joj neke elementarne stvari nisu jasne, setio sam se jedne još strašnije stvari: gomila je profesora, ljudi sa diplomama, magistraturama i doktoratima, ljudi koji predaju na školama i univerzitetima koji smatraju isto – da je ćirilica nekakva „duša i biće srpskog naroda“. Na osnovu čega bi to trebalo da bude tako, nepoznato je. U svakom slučaju, ovakvi stavovi, ni na čemu bazirani sem na nacionalizmu, postali su osnova javnog diskursa koji je Petar Lazić valjano opisao kao "kafanski". Nažalost, u tom kafanskom diskursu učestvuje veliki broj domaćih lingvista.

"Srpska ćirilica (se) sve više zapostavlja i (...) potiskuje [je] hrvatsko latinično pismo (...)", kažu nam. Ono što je najkarakterističnije za ovaj diskurs je predrasuda da je latinica *hrvatsko* pismo, što ono, svakako, *nije*. Ovaj monstruozičnost ne može ni na koji način biti tačan, jer je latinica postojala davno pre no što su slovenska plemena uopšte i došla u Evropu, mnogo pre samog konstituisanja hrvatskih plemena na Balkanu, a kamoli države. Ipak, istorijske činjenice u Srbiji nikad nisu bile od preteranog značaja.

"Srbi, očigledno, i ne shvataju da će kroz zamenu svog ćiriličnog pisma hrvatskim latiničnim sastavom u stvari nametnuti sebi u budućnosti naziv 'hrvatski jezik' umesto 'srpski jezik'", nastavlja se u istom tonu. Bez obzira na to što jezik, jednostavno, *ne može* da promeni ime na način na koji je opisao, *jezik je jezik*, kako god se zvao. Kakvo god ime mu "nametnuli", jezik će funkcionisati, te mesta za brigu nema. Koje god ime imao, svaki je jezik dovoljno

sredstvo komunikacije za govornike čiji je maternji. Ovo se u lingvistici naziva *Sapir-Vorfova hipoteza*, i predstavlja jedan od kamena temeljaca nauke o jeziku. Naravno, daleko od toga da se nauka o jeziku primenjuje u srbistici. Ne samo da latinica nije “hrvatsko pismo”, već je situacija u potpunosti drugačija, o čemu nam govori Petar Lazić, koji navodi da je ćirilica u prvo vreme čak bila upotrebljavana kod Hrvata...

Jedan članak iz *Politike* (gde su ovakvi članci sasvim česti), pod ingenioznim nazivom “a b v g d đ e ž z i j k l lj m n nj o d u m i r a n j e ć i r i l i c e”, svojevremeno mi je privukao pažnju. Tema je, naravno, ćirilica, o kojoj će jedan broj manje ili više javnih ličnosti dati svoje mišljenje. Kakva su ta mišljenja, pak, ne bismo mogli ni pretpostaviti.

Jedan od intervjuisan ih naveo je u članku kako je to “fonetski, a ne etimološki izveden i do perfekcije doveden glasovni sistem da mu ravna nema. Takav, on čuva i garantuje naše etnobiće i njegov integritet, držeći mu identitet, to je jezik koji opredmećuje našu misao, i njegovo pismo koje tu misao materijalizuje, odnosno grafički prezentuje”. Niti jedan stav u ovom citatu, nažalost, nema osnovu u realnosti. Izgleda da je pismo “glasovni sistem” (*sic!*). Šta reći, sem da nije. Pismo je, naravno, sistem *pisanja*, *kōd*, zato se i zove *pismo*. I kakve veze glasovni sistem ili pismo imaju sa *etnobićem* i njegovim *integritetom* ostaje nepoznato. Štaviše, šta je *etnobiće* samo po sebi ostaje potpuno nepoznato (*integritet etnobića?* Ima li ta sintagma ikakvog smisla?). Šta god da je, veze sa lingvistikom nema. Još jedan od upitanih tvrdi kako su “naš jezik i naše pismo, nešto na šta neosporno smemo i morali bismo da budemo ponosni”. Da ni ne pominjem ludilo naređivanja čoveku na šta “mora” da bude ponosan, mogu samo da se zapitam – zašto? Ćirilica bi funkcionisala isto onako kako funkcionise sada i kada nas ne bi bilo. Ima li ikakvog razloga da budemo ponosni na pismo koje je na umoru? Nemamo. Idemo dalje. Smatra se da je “ćirilica dokaz da smo kao narod bogatiji od mnogo većih nacija”. Čist nonsens. Obrazloženje? Zato što “imamo nešto što je samo nama razumljivo”. Postoje psihijatrijski pacijenti koji govore sopstvenim jezicima koji su samo njima razumljivi, pa ih ipak niko ne bi okarakterisao kao “bogate individue”. On nadalje govori o “dominaciji latinice”, sa jako uočljivom negativnom konotacijom – kao da je latinica nekakav robovlasnik ili tiranin, te *dominira*. Osim toga, ćirilica nije *srpsko pismo*, ima još naroda i jezika koji je koriste. Dakle, nije “samo nama razumljiva”.

Član *Udruženja za očuvanje ćirilice*, navodi kako je “poznato (...) da na ovoj planeti ne postoji država sa zbrkom dva pisma.” Član *Udruženja* se, izgleda, ne razume preterano u jezike sveta. Japanski jezik, primera radi, koristi čak tri pisma, *hiraganu* (hi-ra-ga-na), *katakanu* (ka-ta-ka-na) i *kandji* (kan-ji). *Sva tri* se mogu (i *moraju*) koristiti u isto vreme, u istom tekstu, često i u istoj rečenici. *Kandi* pismo je najkompleksnije; to je u suštini kinesko pismo koje je u Japan stiglo iz Kine i sada je uveliko integrisano u japanski jezik. Kineski jezik, dakle, koristi samo ono što se u japanskom naziva

kandijem (na kineskom, kinesko pismo se zove *hanzi*). Šta god je napisano *kandijem*, na japanskom, može se napisati i samo *higaranom* ili *katakanom*. Tako, primera radi, sama reč *hiragana* se može napisati i samo *kandijem*. Naravno, nikome u Japanu ne pada na pamet da iskoreni *kandi* samo zato što je to pismo došlo iz Kine (imajmo u vidu da je ovo stvarni primer pisma koje je stiglo iz susedne zemlje, dok latinica nipošto nije hrvatsko pismo kao što to neki uporno tvrde). Nikome ni ne pada na pamet da predstavi, recimo, *hiraganu*, kao “nacionalno pismo Japana” koje “verno odslikava japansko etnobiće”, predstavlja najbolje “japanski integritet”, “japansku duhovnost” i tako dalje, dalje i mnogo dalje. Dalje od nauke, dalje od razuma, dalje od sivih ćelija. Pogledajmo i Japan, onakav kakav jeste danas – jaka država, ekonomski stabilna, tehnološki možda najrazvijenija na svetu. A gde se Srbija nalazi, zapitajmo se?

I opet, ludilo nacionalizma upropašćuje ono što tvrdi da voli. Tužno je i bedno shvatanje da domaći lingvistički krugovi najverovatnije nisu ni svesni japanske *troazbučnosti* – vrlo je verovatno takođe da pripadnici istih krugova ni ne razlikuju japanski od kineskog (razlika je veća nego među srpskim i engleskim). Setimo se sada i turskog prelaza sa arabice na latinicu – slučaj je redak (možda i unikatan), i urađen je iz veoma pragmatičnih razloga. Ipak, prešlo se *na* latinicu, nije se od nje bežalo, niti su turski nacionalisti dodeljivali arabici simbole “turskosti”, “turskog etnobića” i “turskog spiritualnog identiteta”. Sama Turska je danas jedna mnogo uspešnija zemlja od Srbije.

Nakon čitanja raznoraznih sličnih članaka, uvek se iznova pitam – ima li ovde nauke uopšte? Pomislio sam – hajde da pitamo lingviste. Oni bi morali da budu bar nešto bolji. Kako sam samo pogrešio. Slični nelingvistički kriterijumi se mogu čuti i od ljudi od kojih bismo očekivali mnogo više.

Profesor Mate Pižurica, na ovim prostorima poznati lingvista, primera radi, pominje kako je “zapuštanje ćirilice znak (...) gubljenja nacionalne samosvesti i poštovanja i simptom sklonosti samozatiranju”. Kakve veze jedno striktno lingvističko pitanje ima sa “nacionalnom samosvešću” – šta god to značilo – ostaje nepoznato. Sledeći komentar, pak, pokazuje elementarno nepoznavanje nekih opštih lingvističkih pravila: “Ćirilica i latinica *da*, ali latinica i ćirilica *ne*, jer u ravnopravnoj utrci ćirilica objektivno nema šansu”. Nema šta mnogo da se kaže, sem da se podseti na jednu od osnovnih postavki lingvistike, nauke o jeziku – *jezik se menja*. Jezik se *konstantno* menja, i ništa se tu niti može niti je tu išta moguće učiniti. Ukoliko jedan lingvistički entitet “objektivno nema šanse”, nema se šta učiniti. Linvistika je *deskriptivna*, a ne *preskriptivna* nauka.

Vratimo se “nacionalnim bićima”, “dušama” i “etnoidentitetima”. Ispostavlja se, izgleda, da veliki broj ljudi koji se tim idejama bavi ne poznaju elementarnu istoriju srpskog naroda i njegovog jezika, jer *kao bitne elemente “nacionalnih etnobića i identiteta” nudi nešto što je “naciji” tek od skora poznato*. Relativno je sigurno proceniti da je u Srbiji, pre dva stoleća, više od 99 odsto

ljudi bilo nepismeno, što znači da nikakvog kontakta sa ćirilicom gotovo niko nije ni imao. Ukoliko odlučimo da kao "važno doba za formiranje nacije" izaberemo čuveni XIV vek – što je svakako krajnje popularno u Srbiji – bez velike greške se može reći da tada gotovo niko nije bio pismen. Kako je moguće, onda, da ta ćirilica bude ikakva odrednica "nacionalnog identiteta", kad "nacija" tu ćirilicu nije ni poznavala, a kamoli koristila? U svetlu tog saznanja, izjave gorenavedenih se mogu shvatiti jedino kao pogrešne, netačne i potpuno nelogične. Primetimo da branitelji "nacionalnih identiteta", "suvereniteta", "etnobića", "srbskoslovenske duhovnosti" i sl. uglavnom veoma slabo poznaju bazičnu faktografiju i gotovo uvek loše stoje sa činjenicama, ne poznajući čak ni elementarne karakteristike onih instanci koje pokušavaju da "brane". Tako u Srbiji istoričari najmanje poznaju istoriju, dok lingvisti najmanje poznaju – jezik.

Prema spisima Odbora za standardizaciju srpskog jezika, "[n]aša kulturna istorija izabrala je bila samo ćirilicu. Godina 1918. donela nam je i latinicu." Zanimljivo je primetiti kako je kulturna istorija, u potpunosti personifikovana, "izabrala" ćirilicu (primetimo izbor reči – "izabrati", što ukazuje na *voljno delanje*), dok je jedna godina "donela" latinicu (ovog puta to nije bilo voljno, izgleda da se latinica "ubacila", ne pitajući kulturnu istoriju ništa). Činjenica je, pak, da kulturna istorija ništa *ne bira*, već da su se u kulturnoj istoriji pojavile kako ćirilica, tako i latinica. Veći deo naroda je tek u XX veku postao pismen, kada su se uveliko koristile i ćirilica i latinica. Ipak, članovi Odbora nastavljaju: "Odbor je ipak određen u jednome: primarno pismo jezičke kulture na srpskom govornom prostoru, osim ako ko moćan ne odabere kakav drugi kurs, *mora ostati ćirilica* [prve dve reči su moj kurziv, *prim. autor*]" Opet se, nažalost, susrećemo sa nelingvističkim kriterijumima. U jeziku ništa *ne mora da bude*. Jezik nas ne pita kako će se razvijati. Mi ne možemo u velikoj meri da utičemo na njegov razvoj, a kamoli da mu naređujemo šta *mora da radi*. Ovakve izjave odslikavaju elementarno nepoznavanje lingvistike i činjenice da se na jezik ne može mnogo uticati. Osim toga, sam koncept *determinizma* (nešto *mora da se desi*) je u potpunosti suprotan nauci, a ide rame uz rame sa religijom.

Ovo je samo jedan deo ludila sa kojim se možemo susresti u srbistici. Ovde sam samo zagrebao po površini – nenaučnih nonsensa u srbistici ima gotovo svuda – od problema sa pismima (o kojima sam ovde govorio), preko akcentologije (i insistiranja na nekakvim akcentima koji ne postoje), zatim dijalektologije (srbistička dijalektologija je jedina u kojoj se javljaju nekakva "narečja" bazirana na jednoj jedinoj upitnoj reči), sintakse (koja jednostavno *ne postoji*). No nedostatak nauke u Srbiji nipošto nije nova stvar.

(Izvod iz knjige "Srbistika: (de)konstrukcija" ■)

Staljinizam i antistaljinizam poslije Staljina (2)

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Nakon 30-godišnje neprikosnovene vladavine, 1953. godine umro je Staljin, ali ne i staljinizam.

Praksa je pokazala da je dugogodišnji staljinistički koncept vladavine, koji je počivao na etatizmu i represiji u unutrašnjoj i hegemonizmu u spoljnoj politici, bio duboko ukorijenjen u tadašnjem sovjetskom društvu i da je bila iluzija da će ubrzo, fizičkim nestankom Staljina, biti sahranjen i njegov koncept vladanja.

Mada je poslije smrti Staljina i osude "kulta ličnosti", došlo do neznatnog jaćanja nadležnosti nižih organa vlasti i popuštanja u primjeni represivnih metoda, u strukturama vlasti zadržala se suština staljinizma olićenog u etatizmu i birokratsko-centralističkom načinu upravljanja.

Na spoljnopolitičkom planu nastavljena je hegemonistička politika i politika sa pozicija sile, koja je imala veoma teške posledice za međunarodni radnički pokret, za odnose između socijalističkih zemalja i za mir u svijetu. Ni poslije održanog XX Kongresa KP SSSRa i osude "kulta ličnosti", SSSR nije bio spreman da mijenja svoju hegemonističku politiku i dominantni položaj u istočnoevropskim zemljama. U tim zemljama su, u to vrijeme, bili na vlasti ćelni kadrovi iz doba Staljina koji su nastavili da vladaju sa staljinistićkih pozicija i bili smetnja procesu destaljinizacije.

To je izazvalo revolt narodnih masa tako da su se u tim zemljama (Istoćnoj Njemaćkoj, Poljskoj, Mađarskoj, Ćehoslovaćkoj) javljali masovni pokreti za obaranje tih rećizma.

SSSR je sputavao te pokrete i tvrdokorno podrćavao stare staljinistićke kadrove u tim zemljama, što je još više izazivalo revolt narodnih masa i znatno doprinijelo povećanju već postojećeg antisovjetskog raspoloćenja. Ćak su za oćuvanje dominantnog poloćaja u Varšavskom paktu, prema oponentima preduzete oćtrije mjere nego u vrijeme Staljina. Izvedene su vojne intervencije u Mađarskoj 1956. i u Ćehoslovaćkoj 1968. godine.

U Mađarskoj, u oktobru 1956 goidine, došlo je do masovnih demonstracija (u Budimpešti ućestvovalo oko 200.000 ljudi), koje su prerasle u orućani ustanak (pošto su dijelom ućestvovala i jedinice mađarske armije, u Budimpešti je došlo do orućja oko 40.000, a u cijeloj zemlji oko 200.000 ljudi). Ugušen je sovjetskom vojnom intervencijom, izvedenom u dva navrata. Prvi put su intervenisale samo sovjetske trupe stacionirane u Mađarskoj, ali zbog malobrojnosti trupa, kao i zbog masovnog otpora, koji je prouzrokovao i ljudske ųrtve, ta intervencija je obustavljena, tako da je svenarodni ustanak u toj fazi izvojevao pobjedu. Međutim, pobjeda je trajala samo nekoliko dana, jer je uslijedila druga vojna intervencija sa veoma jakim snagama iz SSSR (10-12 divizija sa oko 2500-3000 tenkova), koja je ugušila ustanak.

Kada su u Čehoslovačkoj, 1968. godine, progresivne snage u borbi za društveni preobražaj polučile odlučujuću pobjedu i pristupile stvaranju socijalističkog društva na demokratskim osnovama, uslijedila je vojna intervencija i spriječila takav razvoj.

Dok je u Mađarskoj vojna intervencija izvedena samo od strane SSSR, u Čehoslovačkoj je, shodno Brežnjevljevoj doktrini ograničenog suvereniteta, intervencija izvedena od strane Varšavskog pakta.

Prema toj doktrini proširene su dotadašnje nadležnosti Pakta. Naime, dok je Varšavski pakt predviđao da su u slučaju oružanog napada na jednu od članica pakta, sve ostale članice dužne da joj pruže pomoć, Brežnjevljeva doktrina je predvidjela da i u slučaju ugroženosti socijalizma u nekoj zemlji, one imaju pravo i dužnost da pruže pomoć, uključujući i pravo na vojnu intervenciju. Time se, navodno, ispunjava "internacionalistički dug" radi očuvanja "socijalističke zajednice". Ovakvo shvatanje praktično znači, da se suverenitet bilo koje socijalističke zemlje ograničava višim interesima socijalističke zajednice kao cjeline. Naravno, tumačenje tih interesa pripada SSSR, kao prvoj i najjačoj zemlji socijalizma. Znači, doktrina ima dva međusobno povezana aspekta. Agresija i okupacija zemlje stranim trupama, čime se ugrožava suverenitet i teritorijalni integritet; i drugi, nametanje modela društveno-političkog sistema, u konkretnom slučaju, sovjetskog dogmatskog birokratsko-etatičkog sistema. Dakle, Brežnjevljeva doktrina bi se mogla okarakterisati kao totalni hegemonizam.

Teorija i praksa te doktrine je i u funkciji upozorenja i pretnje socijalističkim zemljama ukoliko namjeravaju izgrađivati socijalizam u skladu sa vlastitim uslovima. I to ne samo u okviru Varšavskog pakta, već i socijalističkim zemljama uopšte.

Brežnjev je, doktrinom ograničenog suvereniteta, hegemonističku politiku SSSR vratio na stare staljinističke pozicije. Ona podsjeća na Rezoluciju Kominforma 1948. godine, iniciranu od strane Staljina, kojom je osuđeno stanje u KP i Jugoslaviji i preduzete razne mjere pritisaka, uključujući i vojne pritiske. Može se reći da ta Rezolucija iz 1948. godine i njena provedba, ustvari, predstavlja preteču Brežnjevljeve doktrine ograničenog suvereniteta, koja je u praksi primjenjena vojnom intervencijom Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj, 1968. godine

Vojne intervencije SSSR i Varšavskog pakta opovrgle su stanovište da nije moguća oružana agresija i rat između socijalističkih zemalja. Naravno, u principu, to stanovište je validno, ako su u pitanju istinski demokratske socijalističke zemlje i međusobni ravnopravni odnosi. Međutim, hegemonistička politika, prije svega, prve zemlje socijalizma, SSSR, i vojne intervencije kao posljedica takve politike, kompromitovale su to stanovište.

Upravo zbog toga Jugoslavija je imala koncept odbrane i od moguće agresije SSSR i zemalja Varšavskog pakta.

Poslije smrti Staljina, došlo je do izvjesnog otopljenja u odnosima SSSR i zemalja Varšavskog pakta prema Jugoslaviji. Čak je 1955. godine tadašnje sovjetsko rukovodstvo, na čelu sa Hruščovom, priznalo da je Rezolucija Kominforma protiv Jugoslavije bila greška, što je predstavljalo satisfakciju i potvrdu ispravnosti politike koju je vodila Jugoslavija.

Shodno Beogradskoj (1955) i Moskovskoj deklaraciji (1956), odnosi SSSR sa Jugoslavijom trebali su se razvijati na principima ravnopravnosti i prava na samostalni izbor socijalističkog razvitka, ali pokazalo se da SSSR nije bio spreman da djeluje u tom pravcu. Ustvari, njegov cilj bio je usmjeren u pravcu mogućeg uvlačenja, odnosno većeg vezivanja Jugoslavije za Varšavski pakt, te da na taj način, osim jačanja Pakta, neutrališe uticaj njene vanblokovske i nesvrstane spoljne politike, kao i uticaj njenog modela socijalizma u socijalističkim zemljama i međunarodnom radničkom pokretu.

Odnosi SSSR i zemalja Varšavskog pakta sa Jugoslavijom imali su uspone i padove, kako prije, tako i poslije smrti Staljina. Proizlazili su iz različitih, međusobno sukobljenih koncepcija društveno-političkog razvitka socijalizma i odnosa među socijalističkim zemljama. Jugoslavenski koncept samoupravnog socijalizma i ravnopravnih odnosa među socijalističkim zemljama bio je oponent i protivteža sovjetskom konceptu etatičkog socijalizma i hegemonizma. Zbog navedenih različitih koncepcija, zavisno od konkretnog političkog događaja u tekućoj politici, dolazilo je do međusobnih optužbi, pogoršanja međusobnih odnosa i oscilacija u intenzitetu tih odnosa. Jugoslavija je podržavala progresivne pokrete koji su se odupirali sovjetskom konceptu etatizma i hegemonizma. Posebno je osuđivala upotrebu vojne sile SSSR i Varšavskog pakta za gušenje tih pokreta. SSSR i zemlje Varšavskog pakta osuđivale su Jugoslaviju za navodni revizionizam i u konkretnim slučajevima ispoljavanja tog "revizionizma" pogoršavali odnose sa Jugoslavijom.

Staljinizam je doživio veoma snažan udarac međunarodnih razmjera dolaskom Mihajla Gorbačova na vlast i raspadom SSSR i Varšavskog pakta, ali kao metod vladavine nije potpuno nestao. Pored ranije postojećih država sa autoritarnim sistemima staljinističkog tipa (Kuba, Sjeverna Koreja, Vijetnam...), pojedine novostvorene države na teritoriji bivšeg SSSR zadržale su bitne elemente staljinističke vladavine. Elementi staljinizma su se zadržali i u zemljama gdje je socijalizam nestao sa političke scene. Tako, u Rusiji, u uslovima tzv "suverene demokratije", primjetni su elementi staljinizma.

Upravo u vrijeme kada je staljinizam doživio snažan udarac na njegovom izvorištu (SSSR) došao je do izražaja na prostorima bivše Jugoslavije. Tako je, u cilju rješavanja jugoslovenske krize (1991. godine) bio planiran vojni udar kojim je trebalo smijeniti neposlušna republička rukovodstva i nametnuti društveno-politički sistem po mjeri velikodržavne politike režima Slobodana Miloševića. Ministar odbrane, general Veljko Kadjević, u to vrijeme, išao je u Moskvu da od ministra odbrane SSSR, maršala Jazova, traži da se zajednički vojskom izvrše državni udari i u SSSR i u Jugoslaviji, što nije prihvaćeno.

Režim Slobodana Miloševića imao je primjese staljinističkog metoda vladanja. U unutrašnjoj politici počivao je na "kultu ličnosti", a u spoljnoj, na hegemonizmu sa etnoteritorijalnim pretenzijama koji je doveo do agresivnog rata u kome je najveća žrtva bila Bosna i Hercegovina. Slična situacija je bila i sa režimom Franje Tuđmana u Hrvatskoj.

Zabrinjava činjenica da još uvek postoje snage koje, umjesto osude, opravdavaju takvu politiku. ■

Od sudskih procesa ka kritičkoj kulturi sećanja

PIŠE: MILE LASIĆ

Srpsku je (ne)zainteresiranu javnost već nedavno Miloš Čirić ukratko podsjetio i na "nirnbberške procese" od prije 62 godine. Iz Čirićevog kratkog podsjećanje izdvajamo akcente koji su se odnosili na "nirnbberške principe", za koje je Generalna skupština UN zadužila – poslije održanih "nirnbberških procesa" - Komisiju UN za međunarodnu pravo, a koja ih je 1950. godine i objavila:

I princip: Svaka osoba koja učini delo koji se po međunarodnom pravu smatra zločinom je odgovorna i podložna kazni.

II princip: Činjenica da međunarodno pravo ne propisuje kaznu za delo koje se po međunarodnom pravu smatra zločinom ne oslobađa osobu koja je učinila delo od odgovornosti po međunarodnom pravu.

III princip: Činjenica da je osoba koja je učinila delo koje se po međunarodnom pravu smatra zločinom to delo učinila u vršenju dužnosti šefa države ili nadležnog zvaničnika ne oslobađa tu osobu odgovornosti po međunarodnom pravu.

IV princip: Činjenica da je osoba postupala po naređenjima vlasti ili nadređenog ne oslobađa je odgovornosti po međunarodnom pravu, pod uslovom da je imala mogućnost moralnog izbora.

V princip: Svaka osoba optužena za zločin po međunarodnom pravu ima pravo na pravično suđenje zasnovano na činjenicama i pravu.

VI princip: Sledeći zločini su kažnjivi kao zločini po međunarodnom pravu:

a. Zločini protiv mira: i. planiranje, priprema, započinjanje i vođenje agresorskog rata ili rata koji je u suprotnosti sa međunarodnim poveljama, sporazumima ili uveravanjima. Ii. učestvovanje u zajedničkom planu ili zaveri za činjenje dela navedenih pod (i).

b. Ratni zločini: kršenja zakona ili običaja rata koja uključuju, ali se ne ograničavaju na, ubistvo, zlostavljanje, deportaciju na ropski rad ili u bilo koju drugu svrhu civilnog stanovništva na okupiranoj teritoriji, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika, osoba na moru, ubistvo talaca, pljačku javne ili privatne imovine, namerno razaranje gradova i sela ili bilo kakvo uništavanje koje nije opravdano vojnom potrebom.

c. Zločini protiv čovečnosti: ubistvo, istrebljenje, stavljanje u ropski položaj, deportacija i drugi nehumani akti učinjeni protiv bilo kog civilnog stanovništva, ili progoni na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, kada su ta dela učinjena ili su ti progoni sprovedeni u vršenju ili u vezi sa vršenjem bilo kog zločina protiv mira ili bilo kog ratnog zločina.

VII princip: Saučesništvo u vršenju zločina protiv mira, ratnog zločina ili zločina protiv čovečnosti pomenutih u VI

principu je zločin po međunarodnom pravu.

Osnovna pretpostavka ovih principa je da nijedna osoba, bez obzira na svoj položaj, ne može da bude iznad međunarodnog prava, tj. bez obzira na okolnosti i tok sukoba, pojedinci su ti, koji su odgovorni za svoje postupke. Nirnbberški principi su dali veliki doprinos razvoju međunarodnog krivičnog prava, a pored definisanja međunarodnih krivičnih dela, ovi principi daju i osnovno postojanje međunarodnih krivičnih sudova, jer predviđaju odgovornost prema međunarodnom pravu, a ne samo prema nacionalnom, zaključuje Čirić.

Povijesna dimenzija "nirnbberških procesa"

Uobičajeno se pod pojmom „Nirnbberški procesi“ misli samo na prvi proces protiv glavnih i odgovornih nacističkih glavešina, predstavnika politike, vojske i privrede, koji su optuženi i osuđeni za planiranje i vođenje „napadačkog rata“ i za „masovno ubojstvo ljudi u koncentracijskim i uništavajućim logorima“. Proces 24-orici, kako je zamišljen, pa samo 21-om „prvooptuženom“, kako je ispalo iz „viših razloga“, trajao je od 20. novembra 1945. godine do 1. oktobra 1946. godine, a izvršenje smrtne kazne onima kojima je odmjerena, učinjeno je u noći 16. oktobra 1946. godine. Potom su uslijedili i procesi protiv nacističkih liječnika, pravnika i vodećih privrednika, koji će trajati sve do 1949. godine, također, u Nürnbergu, pa se svi ovi sudski procesi zajedno i zovu „Nirnbberški procesi“ („Nürnbberger prozesse“).

Prvi „Nirnbberški proces“ se odvijao, inače, pred novoformiranim Međunarodnim vojnim sudom (engl. *International military tribunal*), a potonji „Nirnbberški procesi“ isključivo pred američkim vojnim sudom. Pravno-historijski gledano, Međunarodni vojni sud, pa potom formirani Međunarodni vojni sud za Daleki istok, koji je sudio japanskim zločincima, su preteče Međunarodnog kaznenog suda, oformljenog tek 2003. godine, sa sjedištem u Den Haagu. Ovdje se, nažalost, ne možemo bitnije doticati zavrzlama koje prate ratifikaciju Rimskog statuta i rad ovog suda, u američkoj režiji.

Prije daljnje elaboracije o „Nirnbberškim procesima“ mora se kazati da su „saveznici“ u „Statutu Međunarodnog vojnog suda“, usvojenog 08. avgusta 1945. godine u Londonu, precizno definirali šta je to „ratni zločin“. U članku šest „Londonskog statuta“ se precizno navodi da će na prvom procesu protivu glavno-odgovornih nacista biti sankcionirani: a) zločin protiv mira (planiranje, pripremanje i provođenje napadačkog rata ili rata kojim se povređuju međunarodni ugovori...); b) ratni zločin (povreda ratnih zakona i običaja ratovanja...) i c) zločin protiv čovečnosti (ubojstva, iskorijenjivanje, porobljavanje, deportacije...) ...

Paralele se same od sebe nameću i između Međunarodnog vojnog suda iz Nürnberga i Međunarodnog tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji, pri čemu ne treba zaboraviti da su ovaj potonji sud formirali Ujedinjeni narodi, odnosno Vijeće sigurnosti UN. Ponašanje nekadašnjih optuženika na sudskom procesu u Nürnbergu i aktualnih optuženika sa prostora bivše Jugoslavije u Den Haagu je, naime, gotovo identično. Nitko se u Nürnbergu, a gotovo nitko niti u Den

Haagu nije iskreno pokajao. Razlika među ovim sudovima je, pak, ogromna u pogledu odlučnosti i ekspeditivnosti u provođenju postupka i izricanju presuda. Nažalost, u korist onog iz Nürnberga.

„Mir putem pravde“ je bilo geslo prvog procesa nacističkim glavešinama u Nürnbergu. Nitko ne može poreći, izuzev zaludjelih neonacista, da su procesi u Nürnbergu bili neophodni, bez kojih bi preživjelim žrtvama bilo neusporedivo teže podnositi slobodu, ako su je kojim slučajem doživjeli. To isto vrijedi, naravno, za odnos žrtvi i Tribunala za zločine u bišoj Jugoslaviji u Den Haagu. Osporavatelji i jednih i drugih slijede istu matricu. Ostavimo, makar ovdje, osporavatelje da se koprcaju u blatu vlastitih zabluda, iluzija i grozomornih laži, za objektivne analitičare su „Nirnberški procesi“ bili i ostali „opomena“, a 20. novembar, kada je počeo s radom prvi od njih - „dan ideje“ da zločini ne mogu ostati nekažnjeni. Proces Hitlerovim glavešinama je, inače, trajao 218 sudačkih dana. Optužba je priložila 2630 dokaznih materijala, pozvala je 240 svjedoka, te priložila k tomu i 300.000 pravomoćnih izjava nacističkih žrtava.

Do mira putem pravde !

Dakle, 20. novembra 1945. godine su „sile pobjednice“ - SAD, Velika Britanija i Rusija (kojima je priključena i Francuska) demonstrirale posve novu praksu. Umjesto mirovnih ugovora poslije završetka rata ili ratova, započelo se sa suđenjem onima koji su rat izazvali i teško se ogriješili o zakone i običaje ratovanja. „Mir putem pravde“ bilo je geslo ovog i potonjih suđenja u Nürnbergu, koje i sada s razlogom izazivaju enorman interes javnosti. Druga je stvar, što je trebalo gotovo 60 godina da se formira Međunarodni kazneni sud (ICC) i što se za sada u Den Haagu sudi samo „državnicima“ iz Ugande i Crne Afrike. Da je mnogim „državnicima“ bilo i jeste mjesto pred Međunarodnim kaznenim sudom ne treba niti objašnjavati, barem ne ovdje...

Konture Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu su se počele ocrtavati već u prvim ratnim godinama, u uzaludnim apelima - vapajima vlada Poljske i drugih napadnutih zemalja, a odlučujući poticaj za njegovo formiranje dale su velike sile na Teheranskoj konferenciji (1943), Jaltskoj (1945) i na Potsdamskoj konferenciji (1945). Na ovim su se konferencijama SAD, Rusija i Velika Britanija dogovorile da žele suditi odgovornima u Njemačkoj za ratne zločine čim bude prilike. „Sile pobjednice“ su se, međutim, dugo među sobom sporile o formi „povlačenja odgovornosti“, pa su se, ipak, dogovorile o formiranju Međunarodnog vojnog suda, što je od početka bila američka ideja. Ugovorom od 8. augusta 1945. godine, četiri sile pobjednice (dakle, i Francuske), stvorena je pravna osnova za predstojeće procese protiv ratnih zločinaca, jer je sastavni dio ovog ugovora i „Londonski statut“, kojim su regulirana pravila rada Međunarodnog vojnog suda. Ovaj ugovor nije potom ratificiran samo od SAD, Rusije, Velike Britanije i Francuske, nego su „Ugovoru između četiri sile“ pristupile i Grčka, Danska, Jugoslavija, Nizozemska, Čehoslovačka, Poljska, Belgija, Etiopija, Australija, Honduras (danas

Belize), Norveška, Luksemburg, Haiti, Novi Zeland, Indija, Venecuela, Urugvaj i Panama. SSSR je, inače, insistirao da se procesi vode u Berlinu, ali je prevagnulo to što je Palača pravde u Nürnbergu nekim čudom ostala neoštećena u „savezničkim bombardiranjima“, a imala je i veliki zatvor. Osim toga, Nürnberg je bio i grad NSDAP-partijskih kongresa i masovnih okupljanja, pa je imalo i simboličnu dimenziju suditi nacistima baš u ovom gradu.

Optužba je bila gotova već 18. oktobra 1945. godine, ali se sa suđenjem počelo 20. novembra 1945. godine. Glavni tužitelji su bili: Robert H. Jackson (SAD), Roman Rudenko (SSSR), sir Hartley Shawcross (Velika Britanija) i François de Menthon, kojeg će poslije njegove ostavke zamijeniti Auguste Champetier de Ribes (Francuska). Iza sudačkog stola su bili: Francis A. Biddle i John I. Parker (SAD), Iona Nikičenko i Alexander Volčkov (SSSR), sir Geoffrey Lawrence i Norman Brikett (Velika Britanija), te Henri Donnedieu de Vabres i Robert Falco (Francuska)... Uzgred rečeno, suđenje se održavalo u sudnici broj 600 u Palači pravde, koju godišnje svih ovih godina, u prosjeku posjećuje više od 20.000 posjetitelja. Najbrojniji su Amerikanci, koji dolaze da se podsjetite kako su nekoć dijelili pravdu u Evropi. Na raspolaganju im je čak i „Texas bar“, točno iza historijske sudnice...

Amerikanci su bili, uistinu, glavni akteri na „Nirnberškom procesu“. Iako je na onoj konferenciji u Londonu, kada je usvajan „Londonski statut“ dogovoreno da optužba bude zajednička stvar sila pobjednica, Amerikanci su se nametnuli i parama i dokaznim materijalima, te svojim agilnim šefom optužbe Robertom H. Jacksonom, bivšim američkim ministrom pravosuđa. Danas je, naime, gotovo nepodijeljeno mišljenje da je upravo Jacksonova zasluga što je proces u Nürnbergu postao osnovom modernog međunarodnog prava.

Sve do ovog procesa u Nürnbergu se na „ratni zločin“ gledalo kao na neku vrstu pretjerivanja u ratu. Ali, užasi koncentracijskih logora, masovna ubojstva, u krajnjem genocid prisilili su Jacksona da predloži izraz „zločin protiv čovječanstva“. U Nürnbergu se odustalo i od dotadašnje prakse da se počinjeni zločini vežu isuviše općenito za postupke država. Pristupilo se utvrđivanju individualne odgovornosti političara, šefova država i njihovih pomagača, glavnih i odgovornih u „zločinačkom poduhvatu“, da se poslužimo kategorijom Međunarodnog tribunala za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji. I još je nešto uspjelo tada Jacksonu. Uprkos otporu ruskih kolega on se uspio probiti sa idejom da se samo otpočinjanje agresivnog rata tretira zločinom. U zvaničnoj optužbi iz Nürnberga je potom stajao i *crime of aggression*. Tko je pažljivo čitao i bude tako dalje čitao, uvidjet će da se gotovo svi principi, pravila i rad Tribunala za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji u principu temelji na iskustvima „Nirnberških procesa“...

Tužitelj Robert H. Jackson je, inače, održao 20. novembra 1945. godine u sali 600, pred 250 probranih izvještača iz cijelog svijeta, jedan od od najznačajnijih govora ikada održanih u sudnicama u ljudskoj povijesti. „Nedjela koja pokušavamo osuditi i kazniti“, kazao je Jackson, „su bila tako zla i sa tako pustošućim djelovanjem da ih ljudska civilizacija nije mogla trpjeti, ostaviti nezapaženim, inače

ona ne bi takvo ponavljanje mogla preživjeti“. Jackson je kao „najgori od svih zločina“ ocijenio baš zločin „napadačkog rata“. Potom je citirao govor Adolfa Hitlera od 23. maja 1939. godine, u kojem je Hitler otvoreno kazao kako će „dati propagandistički povod za izazivanje rata, posve svejedno koliko je uvjerljiv..., jer se pobjednika neće kasnije pitati da li je kazao istinu ili nije“. Hitlerova je, i ne samo njegova logika, bila - „jači ima pravo“!

Prvi „nirnerski proces“ - optužba

Optužba protivu nacističkih prvaka se temeljila na „Londonskom statutu“, čija je suština bila u članku 6, u kojem je regulirana nadležnost Međunarodnog vojnog suda. U tom članku se, naime, kaže: „Sljedeće radnje, ili svaka pojedinačna od njih, predstavljaju zločin, za čiju je osudu nadležan Međunarodni vojni sud. Počinitelj takvih zločina je osobno odgovoran:

a) za zločin protiv mira, naime, planiranje, pripremanje, otpočinjanje i vođenje napadačkog rata ili rata kojim se povređuju međunarodni ugovori, sporazumi ili obećanja, ili učešćem u zajedničkom planu ili zavjeri u izvođenju jedne od gore imenovanih radnji;

b) za zločine, naime, za povrede zakona rata i običaja ratovanja, a takve povrede obuhvataju, bez da se na to ograničavaju, ubojstva, zlostavljanja ili odvođenje civilnog stanovništva na robovski rad ili u druge svrhe, ubojstva ili zlostavljanja ratnih zarobljenika ili osoba na moru, ubojstva talaca, pljačku javnih ili privatnih vlasništva, voljno razaranje gradova, trgova i sela, kao i svako pustošenje koje nije rezultat vojne neophodnosti;

c) za zločine protivu čovječanstva, naime, ubojstva, iskorijenjivanje, porobljavanje, odvođenje i tsl. civilnog stanovništva, prije početka i za vrijeme rata počinjene neljudske radnje, ili progon iz političkih, rasnih i religioznih razloga u izvođenju zločina, ili u vezi sa zločinom, za koji je nadležan ovaj sud, nezavisno od toga da li je radnja protivna pravu zemlje, u kojem je počinjena ili nije. Vođe, organizatori, inspiratori i učesnici, koji su učestvovali u stvaranju ili u izvođenju jednog zajedničkog plana, ili u zavjeri za počinjenje jednog od imenovanih zločina, su odgovorni za sve radnje koje su od bilo koje osobe u izvođenju takvog plana počinjene.“

Optužba obuhvata 25.000 riječi i ovdje će nužno biti izdvojeni samo njeni udarni dijelovi. Iz točke (a) zločin protiv mira, razvile su se u tekstu optužbe dvije podtočke: aa) zavjera/urota i ab) zločin protiv mira. O čemu se, zapravo, radilo? U odjeljku optužbe o „zavjeri“ kaže se, između ostalog, da su vođe, organizatori, inspiratori i sudjelovateli radili na izradi i izvođenju „zajedničkog plana ili zavjere“, koji su bili usmjereni protiv mira, ratnog prava i protiv humanosti, sa svim raspoloživim sredstvima, zakonskim i nezakonskim, uključiv prijetnje i nasilje i napadački rat, u krajnjem su urotnici htjeli poništiti „Versajski ugovor“, odnosno njegova ograničenja vojnog naoružavanja, te povratiti 1918. godine izgubljene oblasti i prisvojiti druge oblasti. Njihovi su ciljevi vremenom postajali sve strašniji, pa su planirali napadačke ratove i povrede međunarodnih ugovora i sporazuma. Da bi dobili

druge osobe za sudjelovanje i, u najvećoj mjeri, kontrolu nad njemačkim narodom izmislili su i iskoristili učenje o „njemačkoj krvi“ i „gopodarskoj rasi“, a drugim su rasama i narodima namijenili iskorijenjivanje... Tome pripada i stavljanje važećih zakona izvan snage, nakon što je Hitler postao kancelar, uvođenje „principa vođe“ (*Führerprinzip*), koji podrazumijeva neograničenu moć vođstva i bezuvjetnu poslušnost drugih... Stavili su i vajmarski ustav van snage i zabranili sve druge političke partije. Svoju su moć učvrstili i putem vojničkog obrazovanja mladih ljudi, koncentracijskim logorima, ubojstvima, razaranjem sindikata, borbom protiv crkvi i pacifističkih udruženja, pri čemu su najvažniju ulogu imale „SS“, Gestapo i druge nacističke organizacije. Za ostvarenje svojeg učenja o gospodarskoj rasi osmislili su program nemilosrdnog progona i iskorijenjenja Židova. Od 9.600.000 Židova, koji su živjeli u Evropi pod njihovom upravom, izčezlo je - prema opreznim procjenama - oko 5.700.000. U podtočki optužbe ab) zavjera protiv mira, govori se o tome kako je većina optuženih sudjelovala u preustroju njemačke industrije na vojnu industriju, odnosno formiranju „vojne mašine“, najprije do 1935. godine tajno, pa potom posve javno. Potom dolazi aneksija Austrije i Čehoslovačke i „napadački rat“ protiv Poljske, iako su znali da će se zbog toga i Francuska i Velika Britanija uključiti u rat. Potom dolaze napadi na Dansku, Norvešku, Belgiju, Nizozemsku, Luksemburg, Jugoslaviju i Grčku. Potom su umarširali u SSSR i zajedno sa Italijom i Japanom pripremali napadački rat protiv SAD. Ukupno je od strane nacista povređeno ili prekinuto 36 međunarodnih ugovora i 64 međunarodna sporazuma (taksativno priloženi tekstu optužbe).

Druga i treća točka optužbe dodiruje slična nedjela, pa će se ovdje samo reproducirati treća točka optužbe, koja je doticala ratni zločin kao takav, ubojstva i zlostavljanja stanovništva u zaposjednutim oblastima, strijeljanja, vješanja, gušenja plinom, izgladnjivanja. Posebno su u odjeljku (a) dotaknuta masovna ubojstva grupa određenih rasa ili nacija, koncentracijski logori... Ove vrste užasa su navedene po pojedinim zemljama, koliko se za njih znalo u trenutku optužbe. Nebrojena ubojstva i užasi su počinjeni i u Italiji, Grčkoj, Jugoslaviji i u sjevernim i istočnim oblastima, kaže se u optužbi, prije nego što se počinju ređati ubojstva 1,5 milijuna ljudi u Majdaneku, otprilike četiri milijuna ljudi u Auschwitzu, što će se, srećom, kasnije ispostaviti kao pretjerivanje, u logoru Ganow oko 200.000 ljudi, u oblasti Smoljenska oko 135.000, u Lenjingradu 172.000, u Staljingradu oko 40.000, na Krimu oko 144.000, u Babi Jaru, kod Kijeva, oko 100.000, u samom Kijevu 195.000, u oblasti Rowno 100.000, u oblasti Odesa 200.000, u Harkovu oko 195.000, u Dnjepetrovsku 11.000 žena, djece i staraca, u logoru Janow 8000 djece...

U odjeljku (b) treće točke optužbe govorilo se o deportacijama milijuna ljudi iz zaposjednutih oblasti i ropskom radu ovih ljudi, pri čemu se naglasilo da su mnogi umirali tijekom deportacije. Kaže se u optužbi da je, primejrice, iz Belgije deportirano 190.000 ljudi, iz SSSR čak 4.978.000, iz Čehoslovačke 750.000... U odjeljku (c) treće točke optužbe, govorilo se u ubojstvu i zlostavljanju ratnih zarobljenika, a u odjeljku (d) o ubojstvima talaca, pri

čemu je navedeno da je i u Kraljevu, u Jugoslaviji, ubijeno 5000 talaca. U odjeljku (e) optužba se bavi pljačkom javnih i privatnih dobara u zaosjednutim oblastima, posebice razaranju kulturno-historijskih spomenika i pljački umjetnina... Ilustracije radi, navedeno je da je Francuskoj nanijeta šteta u visini od tadašnjih 1337 milijardi franaka, a SSSR od tadašnjih 679 milijardi rubalja. U optužbi je stajalo i da su Nijemci u SSSR razorili i opljačkali 1710 gradova i 70.000 sela, pri čemu je 25 milijuna ljudi ostalo bez krova nad glavom. Čehoslovačka je prijavila pljačku u iznosu od 200 milijardi njenih ondašnjih kruna... U odjeljku (h) se govorilo o „prisilnim radnicima“, a Francuska je – ilustracije radi – navela da je samo njihovih 936.813 ljudi bilo prisiljeno besplatno raditi za Nijemce. U odjeljku (j) optužbe se govorilo o germanizaciji zaposjednutih oblasti...

Točka četiri optužbe i nije bila ništa drugo do produžetak i proširenje optužbi iz točke tri. U ovoj točki optužbe se govorilo o zločinu protiv čovječanstva, a nacistički zločini su opisani u dva poglavlja. Prvi nosi naslov „Ubojstva, iskorijenjivanje, porobljavanje, deportacije i druge neljudske radnje protiv civilnog stanovništva, prije i za vrijeme rata“. Drugi odjeljak optužbene točke 4 je naslovljen sa: „Progon iz političkih, rasističkih i religioznih razloga“. Osim iskorijenjivanja Židova u ovom odjeljku su obrađena, između ostalog, i ubojstva pojedinih ličnosti, kao što su austrijski savezni kancelar Dollfuss, socijaldemokrata Breitscheid i komunista Thälmann...

Na optuženičkoj klupi u Nürnbergu

Čitatelju je, vjerojatno, već poznato da su se u Nürnbergu na optuženičkoj klupi našli samo probrane nacističke glavešine, one, naime, koje su bile još žive ili dostupne istražiteljima. Organizatori suđenja su govorili da im je bilo stalo da u tom prvom procesu sude onima koji su naročito dobro oličavali nacističku kriminalnu energiju. Pravdi nisu bili više dostupni Adolf Hitler i Joseph Goebbels, a mrtvi su bili i Heinrich Himmler i Reinhard Heydrich, koordinatori istrebljenja Židova. Za Martina Bormanna se, pak, dugo vjerovalo da je uspio izmaći pravdi u latinsko-američka skrovišta, gdje su utočišta našli brojni Hitlerovi „izvođači radova“ velikog formata, primjerice Eichman. Bormannu se, zbog toga, u Nürnbergu sudilo u odsutnosti. Međutim, 1998. godine utvrđeno je DNK-analizom da slučajno pronađeni skelet na jednom berlinskom kolodvoru (Lehrter Bahnhof), potječe iz daleke 1971. godine, te da pripada baš Bormannu. Pretpostavlja se, također, da je leš stajao tu više od četvrt stoljeća, dakle od zadnjih dana Drugog svjetskog rata. Na optuženičkoj klupi su se trebale naći sljedeće osobe:

1. Reichsmarschall Hermann Göring;
2. Hitlerov zamjenik u NSDAP-u Rudolf Hess;
3. vođa partijske kancelarije Martin Bormann_(suđen u odsutnosti);
4. vanjski ministar Joachim von Ribbentrop;
5. vođa Njemačkog radničkog fronta u NSDAP-u Robert Ley (izvršio samoubojstvo uoči početka procesa);
6. bivši Reichskanzler Franz von Papen (optužen kao pripremač Hitlerova uspona)

7. šef Vrhovne komande Wehrmachta (OKW) Wilhelm Keitel;
 8. šef Wehrmachtovog generalštaba Alfred Jodl;
 9. veliki admiral dr. Erich Raeder;
 10. veliki admiral Karl Dönitz;
 11. šef RSHA i Gestapa dr Ernst Kaltenbrunner;
 12. Hitlerov arhitekta i ministar naoružanja Albert Speer;
 13. generalni opunomoćenik za prisilne radove Fritz Sauckel;
 14. predsjednik Reichsbank_(do 1939) dr. Hjalmar Schacht;
 15. predsjednik Reichsbank_(od 1939. do 1945) Walter Funk;
 16. industrijalac Gustav Krupp von Bohlen und Halbach (proglašen nesposobnim za proces zbog bolesti);
 17. Hitlerov generalni guverner u Poljskoj Hans Frank;
 18. carski komesar u Nizozemskoj dr Arthur Seyss-Inquart;
 19. carski ministar za zaposjednute istočne oblasti Alfred Rosenberg;
 20. carski protektor za Böhmen i Mähren (do 1943) Konstantin von Neurath;
 21. carski ministar unutarnjih poslova (1933. - 1943) i carski protektor za Böhmen i Mähren (1943. -1945) Wilhelm Frick;
 22. izdavač nacističkog nedjeljnika *Der Stürmer* Julius Streicher;
 23. vođa radio-propagandističkog odjela u Reichsministeriumu za narodno prosvjećenje i propagandu Hans Fritzsche;
 24. vođa Hitlerove omladine (Reichsjugendführer) Baldur von Schirach.
- Osim ova 24 "simbola" Hitlerove mašine smrti, službeno su u Nürnbergu optužene i nacističke organizacije - NSDAP, SA, SS, "carska vlada" (Reichsregierung), Hitlerov Generalštab i Vrhovna komanda (Generalstab und Oberkommando der Wehrmacht), zloglasni Gestapo i kompletna sigurnosna služba (Gestapo und Sicherheitsdienst). Pobrojane zatvorenike nije bilo, pak, posve lako pronaći u kaotičnoj situaciji kakva je vladala u poslijeratnoj Njemačkoj. Nakon Hitlera i Goebbelsa ubio se i Heinrich Himmler, kada je zaustavljen sa lažnim papirima od strane Britanaca na jednoj njihovoj kontrolnoj točki. Streicher se maskirao u slikara, ali ga je prepoznao jedan američki vojnik, kada ga je zamolio za času mlijeka. Schirach je važio za mrtvog, ali se sam predao. Hermann Göring je dospio sa kompletnom familijom i 17 teško natovarenih kamiona u američko zarobljeništvo. Franza von Papena su našli u jednoj lovačkoj kolibi. Hans Frank je postao uočljiv tek kada je pokušao samoubojstvo u jednom logoru. Rosenberga su našli u jednoj poljskoj bolnici, gotovo slučajno, u potrazi za Himmlerom. Već pominjanog Leya su doveli u sudnicu sa jednog kanadskog mornaričkog broda, a Rudolfa Hessa iz britanskog zatvora. Ribbentrop se bio sakrio u Hamburgu, ali je pronađen...

Na optuženičkoj klupi, dakle, sve sami Hitlerovi „asovi“, svojevrsni simboli barbarskog režima koji je doživio stravični slom i iza sebe zemlju ostavio u ruševinama. U

prvom procesu na optuženičkoj klupi se našao, ipak, samo 21 umjesto 24 optuženika, kako je bilo planirano. Bormann je bio odsutan, Krupp bolestan, a Robert Ley se objesio u ćeliji uoči samog početka procesa. Može se samo žaliti što na optuženičkoj klupi nisu bili i brojni drugi, u prvom redu Hitler i Goebbels, Himmler i Heydrich, ali i brojni drugi. No, činjenica da su se na optuženičkoj klupi ipak našli takvi monstrumi kao što su bili Göring, Hess, Kalterbrunner, Streicher, svaki u svojoj domeni, obećavala je više od spektakla. Naravno, ne treba zanemarivati niti značenje suđenja tako visoko kotiranim u Hitlerovoj nomenklaturi kao što su bili Ribbentrop, Rosenberg, Frank, Frick, Sauckel, Speer, Schirach, Keitel, Jodl i Dönitz. Dapače, njima je i suđeno i po „komandnoj odgovornosti“ i kao „simbolima“ zločinačkog režima...

Bez pokajanja i milosti!

Kako je već rečeno u uvodu, pobrojani su optuženi za zavjeru protivu mira, za ratne zločine i zločine protivu čovječanstva. Manje-više, sa izuzetkom Speera, svi su se ponašali arogantno u sudnici, kao da ne shavataju zbog čega im se sudi. Svi su se izjasnili da nisu krivi za ono što ih se optužuje.

Prvi je na red došao Hermann Göring. Njegovo je ispitivanje trajalo 10 dana. Ispoljavao je totalan prezir prema „pobjednicima“, pokušao je, čak, držati propagandističke govore u sudnici. Historičari misle da je jako uticao i na ponašanje drugih optuženika. Šef optužbe Jackson je morao pribjeći na kraju „unakrsnom propitivanju“. U tom ispitivanju isplivat će na svijetlo dana slika beskrupoloznog zločinca. „Hitler je uvijek uzimao sebi najbolje komade, a ja sam se morao zadovoljiti drugorazrednim“, odgovorio je Hermann Göring na optužbe za enormno bogaćenje samo putem umjetnina, pokradenih diljem Evrope. No, to je bila tek sitnica u odnosu na ono za što ga je optužnica teretila. Dokazni materijali su bili neumoljivi. On je bio odgovoran i za pripremu agresije, za brutalne zračne napade na sela i gradove u nizu evropskih zemalja, za pljačke i masovna ubojstva u Rusiji, ali prije svega za brutalno umorstvo evropskih Židova. Pod njegovim vodstvom održana je 1941. godine i po zlu čuvena konferencija na jednom berlinskom jezeru (Wannsee-Konferenz), na kojoj je i zaključeno konačno rješenje (*Endloesung*) židovskog pitanja, odnosno sustavno iskorijenjivanje evropskih Židova. U ovom sramnom, još uvijek teško shvatljivom poduhvatu učestvovala su brojne Hitlerove glavešine, pri čemu su za koordinaciju bili zaduženi Heydrich i Eichmann. Danas se cijeni da je upravo razkrinkavanje Göeringa na sudskom procesu u Nuernbergu mnogim Nijemcima „otvorilo oči“! On će, inače, biti osuđen na smrt vješanjem, ali će mu netko od „njegovih američkih poslovnih prijatelja“, kako se to kaže među historičarima, na dan izvršenja smrtno kazne dostaviti cijankalij, pa se otrovao u zatvorskoj ćeliji!

To što se nekadašnji Hitlerov partijski zamjenik Rudolf Hess našao na optuženičkoj klupi u Nürnbergu bilo je ravno senzaciji, makar u očima tadašnje njemačke javnosti. On je bio višegodišnji Hitlerov partijski zamjenik, još u vremenima dok se NSDAP pripremala da dođe na vlast,

a i godinama poslije. Iznenada, u rano proljeće 1941. godine izčezao je iz svih njemačkih medija. Saopćeno je jedino da je u stanju duševne poremećenosti odletio za Škotsku. Kasnije će se ispostaviti da se nije radilo niti o kakvoj vanrednoj „duševnoj poremećenosti“, nego o specijalnom zadaku koji mu je povjerio Hitler. Uoči napada na SSSR (22. juna 1941. godine), Hitler je htio postići „izvanredni mir“ sa Britancima, kako bi izbjegao „rat na dva fronta“. Jedino nije jasno ni danas da li je Rudolf Hess tog konkretnog dana letio po Hitlerovom nalogu ili je htio samoinicijativom impresionirati „vođu“, u kojeg je bio zaljubljen. Velika Britanija se, kao što je znano, nije upustila u pregovore sa Hitlerovom Njemačkom, nego je Hitlerova zamjenika strpala u zatvor. Upravo ga je ova okolnost spasila vješanja u Nürnbergu. Njegov je „registar grijeha“ bio, doduše, izuzetno dugačak, ali je u Nürnbergu osuđen samo na doživotnu robiju. Umro je kao posljednji preostali zatvorenik čuvenog berlinskog zatvora Spandau, 1987. godine. Rudolf Hess važi i danas kao ikona na neonacističkoj sceni...

U ovom nepotpunom pregledu ne može se ne pomenuti makar suđenje general-maršalu Wilhelmu Keitelu, šefu Vrhovne komande Wehrmachta (OKW) i čovjeku koji je 8. maja 1945. godine potpisao bezuvjetnu kapitulaciju Njemačke u berlinskoj četvrti Karlshorst, ne skidajući pri tomu vojničku rukavicu sa ruke. U Nürnbergu je kazao, kao i drugi, da se ne osjeća krivim, dodajući da je samo služio svome narodu. Kazao je da su zločine činile samo SS-postrojbe, a ne i redovne jedinice Wehrmachta, kojima je on komandirao. Pripadnici Wehrmachta su odgojeni u ponosnoj tradiciji pruskog vojevanja, kazao je Keitel u sudnici u Nürnbergu. Međutim, u Nürnbergu je dokazano da su jedinice Wehrmachta itekako okrvavile bezbroj puta ruke, te da su monstruzne naredbe potjecale upravo od Keitela. Naime, upravo s njegovim potpisom su bile brojne naredbe za spaljivanje čitavih ruskih sela, ubojstva i ruskih komandanata i civila. Ostat će, ipak, zapamćeno da je Keitel u sudnici u Nürnbergu pokušao sročiti nešto kao ispriku. „Griješio sam, jer nisam spriječio što se moralo spriječiti“, kazao je on. Osuđen je na smrt i obješen 16. oktobra 1946. godine...

Izdvojimo ovdje i suđenje šefu koncentracijskog logora Auschwitz, Austrijancu dr Ernstu Kaltenbrunneru, nacisti grubog lika i velikog formata, koji je naredio ili proveo brojna genocidna djela, a u sudnici je sve poricao. U sudnici su, međutim, predloženi i filmski, neoborivi dokazi, takve gnusnosti da su čak Göring, Keitel i Rosenberg, do kojih je Kaltenbrunner sjedio, skrivali oči od užasa. Nemilosrdnom Austrijancu su, naime, u sudnici u Nürnbergu predloženi dokazi i o sadističkim eksperimentima nad sovjetskim ratnim zarobljenicima, zatvorenicima koncentracijskih logora, uključiv i eksperimneti sa bakterijama i zamrzavanjem ljudi. I on je suđen i obješen 16. oktobra 1945. godine.

O tome kako se spasio osude na smrt vješanjem jedan od najbližih Hitlerovih suradnika, njegov arhitekta i kasnije ministar naoružanja Albert Speer spekulira se i dan-danas. Svi su očekivali smrtnu presudu, ali on je dobio samo 20 godina, koje je proveo do posljednjeg dana u Spandau.

Po izlasku napisao je više knjiga, u kojima je, također, zaobilazio istinu kao i na suđenju u Nürnbergu, što će priznati čak i pokojni historičar dr Joachim Fest, nedavno tek, neposredno pre svoje smrti. I njega je Speer pevario, kao i mnoge Nijemce. O Speerovom odnosu sa Hitlerom je, inače, snimljen solidan film „Speer i On“ (*Speer und Er*) ...

Kako je već pominjano, 01. oktobra 1946. godine završio se proces protiv glavnih zločinaca u Nuernbergu. Suci su bili priličito milosni, samo su 12 puta izrekli smrtnu kaznu i to „to death by hanging“, tri puta doživotnu, troje je optuženika bilo oslobođeno, a ostali su dobili kazne zatvora između 10 i 20 godina

Pregled presuda u prvom sudskom procesu u Nürnbergu:

Optuženik	Presuda
Martin Bormann	Osuđen na smrt u odsutnosti
Karl Döniz	10 godina zatvora
Hans Frank	Smrt vješanjem
Wilhelm Frick	Smrt vješanjem
Hans Fritzsche	Oslobođen
Walther Funk	Doživotna robija (pomilovan1958)
Hermann Göring	Smrt vješanjem (samoubojstvo pred vješanje)
Rudolf Hess	Doživotna robija (umro u Spanadau1987)
Alfred Jodl	Smrt vješanjem
Ernst Kaltenbrunner	Smrt vješanjem
Wilhelm Keitel	Smrt vješanjem
Gustav Krupp von Bohlen und Halbach	Postupak obustavljen zbog zdravstvenih razloga
Robert Ley	(Samoubojstvo uoči početka procesa)
Konstantin von Neurath	15 godina robije (pomilovan 1954)
Franz von Papen	Oslobođen
Erich Raeder	Doživotna robija (pomilovan 1955)
Joachim von Ribbentrop	Smrt vješanjem
Alfred Rosenberg	Smrt vješanjem
Fritz Sauckel	Smrt vješanjem
Horace Greely Hjalmar Schacht	Oslobođen
Baldur von Schirach	20 godina robije
Arthur Seyss-Inquart	Smrt vješanjem
Albert Speer	20 godina robije
Julius Streicher	Smrt vješanjem

Kako su optuženi primili strašnu optužbu jedno je od zanimljivijih pitanja kada se *post festum* piše o sudskim procesima od prije 60 godina? O tomu postoje brojna

svjedočanstva, ali mi ćemo se ovdje poslužiti sa dva autentična američka svjedočenja. Najprije onim koje je američki sudski psiholog Gustave M. Gilbert ostavio u svojim dnevnicima, jednostavno jer je on ulazio u zatvoreničke ćelije, razgovarao sa optuženicima i paralelno vodio dnevnik tih razgovora. Gilbert je zamolio, ustvari, zatvorenike da se izjasne o optužbi u najkraćoj mogućoj formi, te da svoje mišljenje zabilježe na rubovima dokumenta koji im je stajao na raspolaganju. Prema njegovom mišljenju, ove njihove primjedbe ponajbolje govore o karakteru optuženih nacističkih glavešina. Ovdje se mogu, naravno, izdvojiti tek neka od njih, ona karakterističnija...

Hans Fritzsche: „To je najužasnija optužba svih vremena. Samo je jedno još strašnije – optužba koju će podići njemački narod protiv zlouporabe njegova idealizma“!

Franz von Papen: „Optužba me je zaprepastila i to, doduše, zbog: 1) neodgovornosti, s kojom je Njemačka bačena u ovaj rat i u ovu katastrofu svjetskih razmjera; 2) učestalosti zločina koje su počinili neki predstavnici mog naroda. Posljednje je psihološki nejasno. Vjerujem da glavnu krivnju snose bezbožništvo i godine totalitarne vladavine. Putem obojega je Hitler tijekom godina postao patološki lažov“!

Halmar Schacht: „Uopće ne razumijem zašto sam optužen“.

Walther Frank: „Očekujem proces kao od boga željeni sud, koji je sazvan da ispita strašno vrijeme patnje pod Adolfom Hitlerom i donese joj kraj“!

Ernst Kaltenbrunner: „Ne osjećam se krivim niti za bilo kakav ratni zločin, ja sam samo izvršavao moju obvezu kao sigurnosni organ i opirem se da služim kao zamjena za Himmlera“!

Karl Dönitz: „Nijedna od točki optužbe me u krajnjem ne pogađa. Tipičan američki humor“!

Wilhelm Keitel: „Za jednog vojnika su naredbe-naredbe“!

Joachim von Ribbentrop: „Optužba je uperena protiv ludih ljudi“!

Albert Speer: „Proces je nužan. Postoji zajednička odgovornost za tako užasne zločine – pa i u autoritarnom sustavu“!

Rudolf Hess: „Ne mogu se sjetiti“!

Hermann Göring: „Pobjednik postaje uvijek sudac, a pobjeđeni biva optuženik“!

Hitler je bio samo ime za slom morala u XX stoljeću!

Veoma je značajno za razumijevanje „Nirnberškog procesa“ i svjedočenje pomoćnika američkog šefa optužbe Wittney Harrisa, koji je magazinu *Der Spiegel* dao intervju prije dvije godine, baš na 60-godišnjicu „Nirnberškog procesa“. Prekretnicu u procesu je označilo svjedočenje Rudolfa Hössa, koga ne treba brkati sa Hitlerovim partijskim zamjenikom istoga imena i skoro istog prezimena. Ovaj drugi Rudolf Höss je bo prvi komandant zloglasnog logora Auschwitz (1940.-1943.) i nalazio se, također, u britanskom zatvoreništvu. Za njega se nije ni znalo da je živ u momentu sastavljanja optužbe, a kad se saznalo, svjedočio je u procesu

protivu Kaltennbrunera. Ovaj Rudolf Höss je u Nürnbergu dao iskaz o sustavu logora pod imenom Auschwitz i precizirao je da je – prema njegovim saznanjima - umoreno oko 2,5 milijuna ljudi, kojima treba pridodati još oko 1,5 milijuna umrlih od gladi i bolesti. Amerikanci, a i svi drugi su bili prosto šokirani. Njihova saznanja su do tog momenta bila puno skromnija. Kasnije će ovaj svjedok, neposredno uoči vješanja 1947. godine, kazati da je uveličavao cifre ubijenih i umrlih, iz njemu znanih razloga. Ovdje nam je zanimljiva, pak, činjenica što je Hössa cijela tri dana u ćeliji ispitivao baš Harris. A ovaj Höss je ispričao Harrisu kako mu je Heinrich Himmler 1941. godine osobno naredio da se u Auschwitzu izgrade plinske komore i krematoriji. Najveće je iznenađenje za Harrisa bilo to što se ovaj ubojica od zanata i formata predstavio posve običnim čovjekom... Interesantno je, također, Harrisovo zapažanje da je većina optuženika priznala da je bilo koncentracijskih logora i holokausta, ali su svi odreda odbijali svoju odgovornost za njihovo postojanje i posljedice... Najneprijatniji optuženik je bio Julius Streicher, kazao je Harris, dok se Hitlerov arhitekta i potonji ministar naoružanja Speer držao vrlo inteligentno i vrlo kooperativno. Harris misli da je Speer upravo zahvaljujući inteligenciji i izbjegao smrtnu kaznu...

Proces je bio fer, tvrdi Harris, nije bio sporan i predmet rasprave – da li je Njemačka počinila zločine, nego jesu li optuženici sudjelovali u nacističkim zločinima i u kojoj su mjeri odgovorni za inkriminirana (ne)djela. „Nirnbërski proces“ je, po njegovom mišljenju, zakoračio u „nepoznatu zemlju“, ali u biti bilo je to klasično suđenje na osnovu dokumenata i svjedočanstava. Pri tome je upravo njegov pretpostavljeni Jackson davao ton procesu i utjecao da se sudi samo na osnovu dokumenata i dokaza...

Wittney Harris je, inače, po povratku kući o procesu u Nürnbergu napisao knjigu, pa potom pokušao ćutati o procesu svih 20 godina, jer je ovaj dio sjećanja želio ostaviti iza sebe. Ali, do današnjeg dana progone ga ovi zločini, ovo užasno iskustvo čovječanstva. „Zločini nisu, uostalom, isključivo njemački fenomen“, kaže Harris.

Po njegovom mišljenju, „Adolf Hitler je bio samo ime za totalan slom morala širom svijeta u XX stoljeću!“ Sve je započelo u Prvom svjetskom ratu, kada je svatko svakoga ubijao i kada više nisu vrijedili moralni standardi. Osveta je bila na dnevnom redu. Šta su uradili komunisti u Rusiji, pita se Harris, šta Japanci u Kini? I danas su prisutni isti problemi. Pogledajte samo terorizam- nitko ne zna što će biti na kraju. Ako uistinu želimo dobro našoj djeci, ako želimo preživjeti uopće, tada moramo pod hitno preispitati naše moralne predodžbe, poručio je Harris u *Spiegelu*.

Ne smijemo nikakve ratove više tolerirati, njegova je poruka, ratovi nisu pogubni samo za pogođena društva, nego za cijelo čovječanstvo. „Ja sam veliki zagovornik Međunarodnog kaznenog suda i ne smatram da je u redu što SAD nisu još uvijek ratificirale statut ICC“, kazao je Harris pri kraju razgovora za *Spiegel*. Nažalost, SAD su trebale više od 40 godina da potpišu i UN-konvenciju protiv genocida, ustvrdio je Harris. „Šta se tako dugo ima premišljati u osudi genocida“, pita se on. „Bojim se zbog toga da ćemo na ratifikaciju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda još morati čekati“, zaključio je Wittney Harris. ■

Kikinda: Prepakivanje i pakovanje

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Proces prepakivanja lokalne vlasti u Kikindi ove jeseni više je ličio na *teljenje*, i to iz mnogo razloga. Pre svega, po trajanju. Čuli smo, i nadali se, da će sve biti završeno do kraja septembra. Septembar bio i prošao, a Branislav Blažić i dalje predsednikovao i predsedavao, kao da se ništa ne dešava. Onda je sednica Skupštine opštine zakazana za 2. oktobar. Jedva smo dočekali taj prvi oktobar 2008, da bi sednica, na sam dan održavanja, bila odložena. Zašto, kako? Eto, tako je ispalo. Bilo je više zahteva iz raznih stranaka za funkcije, nego funkcija. Nije postignut dogovor oko potpredsednika SO Kikinda, a tu funkciju je trebalo da obavlja Vladimir Ilić, iskusni SPS kadar. Međutim, eto belaja: Ilić je jedno vreme bio potpredsednik kod Branislava Blažića dok je ovaj bio u SRS, pa je otišao sa te funkcije, pa kako sad opet da se vrati i ponovo bude potpredsednik u novoj vlasti? Dok su svi tražili odgovore u Zakonu o lokalnoj samoupravi, SRS je iskoristio nekoliko poklonjenih nedelja, da bi sklopio još nekoliko štetnih ugovora, koje će buduća lokalna vlast da okajava. Između ostalog, u ugovore je uneta krajnje inventivna klauzula, da, ako nova vlast otpusti nekog od kadrova koje su radikali svojevremeno postavili, mora da mu nađe novo radno mesto! Alo?! Ko je nalazio nova radna mesta svima koje su radikali otpustili 2004. i tokom godina koje su usledile, čim su zaseli na vlast? Zar smo stvarno svi dobili amneziju? Sednica je zatim zakazana za 13. oktobar, i opet odložena za 17. oktobar, koji smo, ponovo, jedva dočekali, a do tada umalo se nismo otelili i mi, a krava i tele crkli.

Kad je sednica na kraju krajeva ipak održana, ispostavilo se da je sve obavljeno kako valja. Jagoda Tolicki (DS) izabrana je za predsednicu opštine. Potpredsednik je Vlada Ilić (SPS), a predsednik SO Kikinda Šandor Talpai (SVM). Izabrano je i Opštinsko veće u kome su resori raspodeljeni između stranaka koje čine novu vlast, tako da ćemo dosadašnjom

garnituri ipak videti leđa.

A do tada, radikali su upropastili grad, da ga tri nove vlasti neće skoro videti oporavljenog. Međutim, svako zlo nosi u sebi klicu sopstvene propasti: mimo svakog očekivanja, i preko svake nade, SRS se u Kikindi raspao. Ono što nisu postigli svi naporu opozicije tokom poslednje četiri godine, ono što se nije dogodilo na izborima, ono što nije uspeo ni posle svih građanskih akcija namenjenih podizanju svesti i borbi protiv nacifašizma, dogodilo se, najzad, samo od sebe, spontano kao spontani pobačaj i uz mnogo buke, ali, bez ikakve stvarne opasnosti, osim za one kojima su od SRS zavisile funkcije. Uz tuče, uvrede i svakodnevne promene zvaničnih izjava (na veselje građanstva), SRS se podelila na dve stranke: SRS – odane šešeljevce, i Naprednu, ili već takvu nekakvu, u kojoj su pristalice Tome Nikolića. Ovih drugih je znatno više, i nadaju se da će zadržati sve mandate koje su na poslednjim izborima osvojili radikali. Hm, da li je neko pročitao zakon? Ovi prvi (izvorna SRS, ili kako li se već zove) *dobili su nogu* iz prostorija SRS, tako da će morati da traže drugi smeštaj, oduzet im je pečat, a malobrojno članstvo na smrt je uplašeno od mogućih konsekvenci. Na predsedničkoj funkciji opštinskog odbora u ovoj staroj SRS, po prvi put je izabrana žena – Sonja Prekajski Trumbetašev, što, prema izjavama radikala, pokazuje da se stvarno nešto menja. U Novoj, ili Naprednoj, Nazadnoj, kakvoj već bila, kako se novoformirana stranka zove, nalazi se sada većina bivših radikalskih kadrova, koji se, svi skupa i svaki pojedinačno, bez milosti nude Demokratskoj stranci, pozivajući na saradnju i nudeći dokaze kako su se sasvim promenili, sa SRS nemaju ništa. I, zaista, nemaju, osim groznih međusobnih optužbi, u kojima iznose sve što su do nedavno, kao svaka uzorna mafijaška organizacija, tajili i prikrivali. Bilo bi to neodoljivo smešno, gledati ljude kako im padaju maske, da nije viđeno već toliko puta, i da nismo toliko siromašni i u nevolji, da ljudi već nemaju volje ni da prate sva ta politička prepucavanja, od kojih, uostalom, imaju samo nerviranja. Ako se promena vlasti opet svede samo na postavljanje “svojih” ljudi na funkcije i dobro plaćena radna mesta, onda će biti jasno da iz iskustva DOS ama baš niko nije izvukao pouku. Pravo je čudo kako ljudi nikad ne izvlače pouke. Ukoliko iko stavi neku kapu za razmišljanje, pa se organizuje malo bolje, ko zna, možda ipak ima nade – tja, čovek, dok diše, nada se.

Novi potez Srbije, da uskrati gostoprimstvo ambasadorima Crne Gore i Makedonije pošto su ove države priznale Kosovo, nije ostao bez odjeka ni u Kikindi. Makedoniju slabo ko spominje, ali su zato izlivi mržnje prema Crnoj Gori i Crnogorcima, obilato potpomognuti medijskom kampanjom u dnevnom novinama i tv-programu, vrlo autentični. Na samu vest da je Crna Gora priznala Kosovo, jedna moja ispisnica

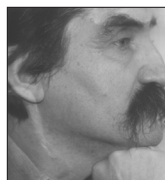
(DSS) s kojom sedim sto do stola na radnom mestu, uputi u mom pravcu pogled pun mržnje, i gnevno izjavi na račun Crnogoraca... nešto tako uvredljivo, da nisam sigurna da treba da se citira, osim, možda, u istrazi. Ako neko ubrzo ne kaže ovim ljudima da se urazume i počnu da prihvataju stvarnost, eto nevolje svima koji sve vreme ne uzvikuju “Kosovo je Srbija”. Već viđeno: donekle je srećna okolnost to što mrzitelji nemaju dovoljno petlje, dovoljno obične fizičke hrabrosti, da napadnu onog koga mrze, nego se zadovoljavaju verbalnim napadima. U omladinskoj kategoriji, naprotiv, ima fizičkih obračuna, ne baš iz mržnje na nacionalnoj ili bilo kojoj drugoj osnovi, nego, izgleda, po onoj staroj kikindskoj poslovi, ostaloj još od revolucije 1848. godine: da nije važno čiji se barjak vije, NEGO DA SE BIJE! I biju se, metalnim štanglama, polugama, rukama i svim predmetima koje mogu da dohvate, dese se tuče sa premlaćivanjem u srednjim školama, pa onda roditelji *više prebijenih* mladića dolaze u škole s predstavnicima policije, a očajni direktori svim silama nastoje da prikriju šta se dogodilo. Samo, badava im prikrivanje, kad omladina koja ne učestvuje u tuči – snima ceo događaj mobilnim telefonima, pa se snimak brutalne tuče učenika drugog razreda kikindske Tehničke škole sad vrti na internetu i na mobilnim telefonima svih tinejdžera u Kikindi koji drže do sebe i svog statusa u vršnjačkoj grupi. Devojke, ako se baš i ne mlate međusobno, zdušno navijaju u slučaju tuče, i na različite tradicionalne načine podstiču zavađene da se još bolje potuku, tako da policija ima grdnih muka izvođeci razne seminare protiv nasilja u školama, na kojima objašnjava deci i profesorima da je takvo ponašanje kažnjivo, te da ga treba prijaviti. I onda, posle svih seminara, dve učenice prvog razreda iste srednje škole sretnu i prebiju svoju drugaricu iz razreda, počupaju joj kosu i ugase joj cigaretu na licu! Opet se nadležni iz škole ne oglašavaju, osim da podvuku kako se incident desio van školske zgrade, kao da je to najvažnije; a umesto psiholoških radionica o nenasilju (već osvedočenih kao nedovoljno efikasnih) ovog puta će da *radi* stara dobra krivična odgovornost, jer je policija podnela prijavu. Slučaj je doneo zapaženu pažnju Kikindi, jer su dopisnici dnevnih medija iz tog *malog mirnog itd. grada* izveštavali do u detalje o nemilom slučaju. U tim tekstovima se čak moglo pročitati i taj podatak, izjava jednog od profesora u školi, da se žrtva “nije socijalno uklopila”, šta god to značilo. A u pitanju su devojke od 15 godina, još ni dva meseca nisu sastavile u srednjoj školi kad se incident dogodio.

U ovakvoj društvenoj klimi, projekti o razumevanju, boljem upoznavanju drugih i drugačijih, multikulturalnosti itd. – opstaju samo uz ogroman napor entuzijasta koji su odlučili da se angažuju.

“Upravo nam je u toku serijal prezentacija o etnogenezi, običajima i kulturi Roma. Projekat,

nazvan 'Razumevanje', pod sloganom 'Dosta predrasuda – upoznajmo Rome', podržava Sekretarijat za nacionalne manjine Izvršnog veća AP Vojvodine. Prezentacije najpre držimo u svim osnovnim školama u opštini koje pohađaju romska deca, a zatim prelazimo u srednje škole. U nekim školama smo naišli na izvanredan prijem i podršku, ali, u drugim nisu ni pogledali. Ne mogu da prečutim taj podatak, koji ću navesti u svojim izveštajima. Izgleda nekim ljudima nije cilj da se uklanjaju socijalne barijere i razbijaju predrasude prema Romima“, izjavio je Aleksandar Stojkov, predsednik NVO “Multikulturni Banat“ i nastavnik romskog jezika sa elementima nacionalne kulture. Stojkov se u praksi suočio sa ljudima (iz medija, štaviše) koji *ne veruju* – odnosno, ne priznaju – da postoji romski jezik i pismo, kultura i tradicija. To jest, priznaju samo svoj jezik, pismo, kulturu i tradiciju. Kikinda je oblepljena nalepnicama na kojima, ćirilicom, piše “Ćirilica. Ne odričimo se najsrpskijeg“. Ova formulacija baca me u grdne dileme. Da li je ćirilica ono najsrpskije od najsrpskijeg, ili možda postoji nešto još srpskije? I da li pridev “srpski“ *podleže uopšte komparaciji?* Nešto ne mogu da se setim. Da pokušam. Srpsko, srpskije, najsrpskije... makedonsko, makedonskije, najmakedonskije... Sve mi se čini da bi ovde mogao da se angažuje lektor. Onaj koji je nalepnicu s onakvim tekstom pustio u štampu. Ili, možda smo upravo svedoci i svedokinje neke nove reforme jezika, uporedo s bujanjem pravog pravcatog nacifašizma?

I sve ovo, i još mnogo toga, zabrinjava Kikindane ove jeseni, ali, nijedna briga ne može da se meri sa običnim, banalnim, nimalo herojskim, strahom od nove cene grejanja, koje bi trebalo da poskupi za 60 odsto, i da tako kikindski kaptažni (dakle, otpadni) gas postane skuplji energent od skupe struje i skupog ogrevnog drveta i uglja. Kikindani, izmiledi na sunce jednog nepredviđenog Miholjskog leta, bojali su se samo i jedino računa za gas. S razlogom. Pominje se i neka građanska neposlušnost, neplaćanje ovako povećanih računa, a sve opet liči na jedan od već proverenih recepata za zatiranje vođanskog stanovništva i ideja. Nekad se govorilo da Kikinda leži na gasu; a sada leži na pravoj tempiranoj bombi, koja još jednom počinje da otkucava. Nekoliko ovdašnjih firmi do kraja godine otpušta radnike, a i oni koji nisu otpušteni, nego primaju platu, ni do sada nisu mogli da se pohvale kako s lakoćom plaćaju račune. Na šta će izići taj sukob između ogromnih računa i minimalnih ili nikakvih prihoda u porodicama – pokazaće već prve ozbiljnije hladnoće. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Ontološka opklada

Evo pada mi na pamet kao da na neki krov pada sneg, ako je pamet uopšte neki krov a jeste, kako bi u ovom broju ovog „umesto eseja“ mogao da vam nešto kažem o opkladi i njenom smislu. A njen smisao je u tome da njen referent nije jasan i možda i ne postoji, kao što postoji drvo ili ograda u nekom parku, tako da bi se ovaj broj ovog „umesto eseja“ mogao nazvati ili imati naslov „umesto opklade“, iako je sam život singularan ili onaj u množini - možda ova opklada nad opkladama. Jedino što među opkladama postoji razlika. Jer se smisao tzv. “Paskalove opklade“, kao što znate, gubi u jednoj metafizičkoj daljini u kojoj više i nemate šta da izgubite. Tako, ovde umesto opklade imate, recimo, večno blaženstvo. Draž ove opklade je u tome što ona i nije tako daleka, kao što izgleda nego je u samoj osnovi našeg života, koji je sam po sebi jedna opklada. Zato njen smisao, po mom mišljenju, nije teološki, kao što je izgleda verovao Paskal, nego veoma običan, imanentan i vitalan. Nema transcencije u imanenciji napisao je jedan naš filozof, ali nije bio u pravu pošto je transcencija, ustvari, ova opklada ili sam život kome i nije potrebno jemstvo nekog transcendentnog boga da bi ova opklada bila istinita, ako je o tome reč, ako je naš život ontološka opklada, a jeste. O tome je reč u ovom broju ovog „umesto eseja“, o ovoj transcenciji ili opkladi koja je jedina „daljina“, ili aura našeg života. Zato ono što se gubi nikad nije opklada nego možda jedino transcencija u ovom Paskalovskom, teološkom smislu i zato je ta opklada ontološka a ne teološka opklada u kojoj, nasuprot Paskalu, uvek imamo nešto da izgubimo. To je ta razlika. Jer se u ovoj žudnji za postojanjem ova opklada ne može izgubiti tako da je „umesto opklade“ još jednom, ili ponovo opklada, kao što je „umesto eseja“, ponovo esej a umesto života ponovo život, ili bi tako trebalo da bude a možda i nije.

Moj prijatelj Luka (filozof Luka Prošić) svojevremeno je objavio filozofske eseje o Martinu Hajdegeru do kojih sam došao slučajno, kao što se do onoga vrednog i inače

dolazi – sa neobičnim naslovom “Hajdegerove slike”, o kojima sam pisao pošto je to verovatno najbolje što je o Hajdegerovoj filozofiji kod nas napisano do sada. I u svojoj poeziji koja je filozofska, pa se zato usudjujem da pišem o tome, Prošić je hajdegerijanac iako nedosledni, što znači egzistencijalista, jer je naše postojanje jedna vrsta ekstaze ili uvek jedna afera egzistencije i “bitak ka smrti”, iako se moj prijatelj možda i ne bi složio sa mnom u ovoj važnoj stvari. Ali bi se svakako složio sa Helderlinom i Hajdegerom da “pesnički stanuje čovek na ovoj zemlji”, odnosno da je, kako to ovde piše Prošić, “transcendencija je naša sa nama” i jedna “ontološka pohvala”, kako i glasi naslov jedne njegove pesme iz knjige “Melpomena”, o kojoj pišem u ovom magazinu koji je, eto, otvoren i za poeziju kao što sam to i sam.

Najpre sam pomislio da je pesma “Samo? O, to što se uspelo”, u izvesnom smislu osnovna programska Prošićeva pesma ali sada mislim da je to upravo pesma “Ontološka pohvala”. I zato je ovde i navodim ili citiram: “Ti si Apsolutnost / I Čudesnost i Samo / i Prozirno i Najdalje / I van si vremena. I nema Te/I Samo si i Jedno Jedino / I najdalje i uvek najdalje i nema te / Ti si Apsolutnost i to čisto i to / zatvoreno i prozirno i neko si / pristajanje na to i držiš se / I sebe i nas držiš i to što se / izdvojilo držiš i to što je sada / o misterije! / I prolaziš i ostaješ / I daleka si i najdalje i najbliža / sebi dalekoj i najdaljoj / I taj ti pokret pripada / od iskustva u spekulaciju i to / potpuno preokretanje”.

Filozofi znaju da Hajdeger za egzistenciju koristi reč bivstvovanje, a za čoveka *Dasein*, odnosno “tubitak” što se ne može na drugi način prevesti nego *tubitak* i bivstvovanje. Hajdegerov “Dasein (biti tu) u Lukinoj poeziji se naziva “Samo”. I to je mislim enigma Prošićeve poezije i pesništva, ako je ovde reč o tajni, a jeste. To “Samo” koje je čovek ili Hajdegerov *Dasein* - biti tu koji helderlinovski ili pesnički stanuje na zemlji, kao što sam već rekao. I mislim da je u tom smislu ključna ili osnovna njegova pesma, kao što sam to rekao, “Samo? O, to što se uspelo do sebe i drži se unutra i ima taj trenutak unutrašnji i jedno je i uspravno je i Samo je i sami Udes i to što drži i što samo sebe drži i što se dodirnilo i drži se i zvezdani svet drži i sebe drži i ta je tvrdoća i sigurnost i smisao i to ‘opruženo’ drži i tu sliku (zato su to Hajdegerove slike) i ‘skulpturu’ i te konje, upregnute u zvezdana kola, neukrotive konje medju ciganskom masom i to što se dešavalo sada je unutra i sačuvalo se unutra i izdvojilo se u slike i sve što se desilo sada je u slikama blisko mi je i drugačije je od mene i od tog Samog”.

Tako je to “Samo” složeno kao sam naš *Tubitak* koje bi htelo da bude ceo i samo, kao što kaže Prošić, jer je smrtno i zato samo i ontološko, kako bi to rekao Hajdeger. I sada privodim kraju ovaj esej i kratko obraćanje i napomenu jednim citatom iz samog Hajdegera iz “Sein und Zeit” iz poglavlja pod naslovom “Mogućno biti-ceo tubitka i bitak ka smrti” (prevod Miloša Todorovića) iz kojeg se vidi da je ovde naš problem, izmedju ovoga “biti-ceo” i “bitka ka smrti”, koje smo mi sami ili ovo Lukino tajanstveno “Samo”. “Lebdeće pitanje”, piše Hajdeger, “o nekom

svojstvenom biti-ceo tubitka i njegove egzistencijalne ustrojenosti (pošto je o tome reč u ovoj poeziji) biće dovedeno na oprobano fenomenološko tlo tek onda kada se ono bude moglo držati neke od samog tubitka osvedečene moguće svojstvenosti njegovog bitka. Ukoliko podje za rukom da se fenomenalno otkrije takvo osvedečenje i ono u njemu osvedočeno, onda će se iznova javiti problem, da li do sada samo u svojoj ontološkoj mogućnosti projektovano predvodjenje ka smrti stoji u nekom suštinskom sklopu povezanosti sa osvedočenim svojstvenim moći-biti”.

I znate, to izgleda nerazumljivo i nejasno, kao što je to inače problem sa filozofskim jezikom, a, ustvari, je krajnje jednostavno i znači, možemo li mi sami izdržati ovo pitanje o smislu našeg postojanja ako smo sami (to je ono “Samo”) i sami i smrtni? Jer to nije pitanje “šta” nego “ko”, ko umire a samo (ponovo to famozno i višemisljeno “Samo”, samo ja umirem kao sam, ili “Samo”. Zato to pitanje nije ontičko nego ontološko, jer na njega, ustvari, nema odgovora. Podsećam da se ogromna Hajdegerova knjiga, ili “slike”, kako bi rekao Luka, zaključuje pitanjem: “Da li se ono ontološko može misliti ontološki?” Ili, da to prevedem na jezik egzistencije i postojanja: Da li se ono smrtno može misliti iz same smrti? Da li se može proći kroz smrt uz pomoć filozofije i pesništva a ne recimo teologije? To je ivično pitanje ove poezije, ovo pitanje o smrti koje je zato ono ontološko a ne ontičko, što je razlika izmedju jedne stolice i čoveka, izmedju duha i kosti, jer duh nije kost, ako se setimo Hegela.

Uostalom, i time zaključujem, sam Hajdeger na tragu Hegela ima ovu razliku izmedju egzistencijalnog i egzistencijalnog koja odgovara razlici izmedju idealnog i idealnog, pošto jedino u idealnom i egzistencijalnom postoji ova ideja, ono idealno i smisao ili slika, odnosno, transcendencija i ontološka pohvala, o kojoj piše Luka Prošić. Jer, doista je za pohvalu čovek koji opstaje na ovoj visini i čuva se. Jer to je ono najteže, upravo ovo uverenje minhauzenovsko da ima transcendencije u imanenciji ili smrti, u onom “Samo” koje pri tome nije teološko nego obično i ljudsko.

Samo sam dve stvari hteo da naglasim na kraju, ako kraja uopšte ima. Ontološka opklada nije Paskalova, pošto je ono na šta se Paskal kladi toliko udaljeno da opklada više i nema smisla, ako je uopšte moguća, a moguća je, kako je to inače sa ljudskim poslovima koji su nemogući i daleki. I drugo, za razliku od Hajdegera Prošić ima rešenje, ako je to “rešenje”? Jer u pesmi “Moja braća” piše: “I to najviše su imali i to Samo/I smrt su imali!A zar je zaista ona, smrt sama? Ali, jeste! Ona je strahota i zlo! Ali, ništa im ne može, mojoj braći ništa nije mogla, oni su pre nje, i to je rešenje, i onda su oni i njihova čistota i njihovo postojanje i njihovo najhrabrije postojanje i njihovo rasvetljenje”. To je ta razlika: čovek ima svoju smrt ispred sebe i zato nije bačen u smrt nego se drži na ovoj vertikali i transcendenciji i za svaku je pohvalu i to je rešenje a ne pitanje i kladi se na život a ne na smrt kao kod Paskala. ■

Andora, negde u Srbiji

PIŠE: IVAN MRĐEN

U sredu 22. oktobra 2008. godine u novinama je objavljeno da je Veće Okružnog suda u Čačku osudilo četvoricu madića iz tog grada na ukupno četiri i po godine zatvora zbog vređanja i prebijanja Opokua Solomona iz Gane, fudbalera koji je svojevremeno bio na probi u čačanskom prvoligašu "Borcu". U obrazloženju stoji da je tako presuđeno zbog "izazivanja nacionalne, verske i rasne mržnje i netrpeljivosti", a kako to izgleda "u praksi" potrudili su se da nas podsete dopisnici nekih listova iz Čačka, sa detaljnim opisom događaja i "transkriptom" uvreda, od psovanja "crnačke majke", do pitanja nad pitanjima svih pomračenih umova ovog sveta: "Šta radiš ovde, crnčugo".

Nesretni fudbaler iz Gane je ubrzo posle toga napustio i Čačak i Srbiju, tako da je pitanje da li je do njega uopšte i stigla vest o čačanskom doprinosu izreci o sporoj, ali dostižnoj pravdi. Mada, kakve su prilike u ovdašnjem pravosuđu, ne treba sumnjati da će advokati optuženih učiniti sve da se dalji postupak razvuče do besmisla, a kazne preinače u neku simboliku, koja će, kao fol, služiti kao opomena svima, ne samo posetiocima sportskih priredbi, da se u Srbiji niko ne sme vređati, još manje prebijati na nacionalnoj, verskoj ili rasnoj osnovi.

To bi svakako imalo smisla da je ova vest iz Čačka našla svoje mesto u svim novinama, posebno sportskim dnevnim listovima i da je emitovana u radio i televizijskim informativnim emisijama. Baš kao što je u naredna dva dana među propagandistima u sportskim listovima, rubrikama i redakcijama prilično nezapaženo prošla priča iz Beograda da su fudbaleri

"Partizana" i italijanskog prvoligaša "Sampdorije" uoči susreta prvog kola Lige Kupa UEFA istrčali na teren u majicama na kojima je pisalo "Mi ne razdvajamo crno i belo, mi spajamo", čime je podržana akcija evropske fudbalske asocijacije protiv rasizma.

Fekalije u sopstvenom dvorištu smrde i onda kad se pravimo da ih ne vidimo, baš onako kako smrde u komšijskoj avliji, što, razume se, ovdašnji propagandisti ni za živu glavu neće propustiti da zabeleže i komentarišu. Zato ne čudi što nije bilo ovdašnjeg medija koji nije zabeležio da je UEFA novčano kaznila zagrebački "Dinamo" zbog izgreda njihovih "bed blu bojsa" pre, tokom i posle utakmice Kupa UEFA 2. oktobra u Pragu, protiv češkog šampiona "Sparte". Iz Evropske kuće fudbala stiglo je i upozorenje da bi klub iz Maksimira mogao da doživi sudbinu beogradskog "Partizana", koji je godinu dana ranije izbačen iz ovog takmičenja, posle incidenata koje su "bed blek vajt bojsi" (u prevodu na srpski: "grobari") napravili u Mostaru posle utakmice sa "Zrinjskim" (1: 6) 20. jula 2007. godine.

Zanimljivo je da niko od propagandista koji su likovali nad udarenom komšijskom kravom nije učinio napor da malo dublje pronikne u "praške događaje", iako je čitava priča imala i svoju "srpsku dimenziju". Tako je ostalo manje više sakriveno od javnosti da je tokom septembra ove godine rukovodstvo češkog šampiona pregovaralo sa tvrdim jezgrom svojih navijača kako bi ih uverilo da prestanu podržavati haške optuženike Radovana Karadžića i Ratka Mladića, odnosno da na svoj stadion više ne kače transparent sa porukom "KOSOVO JE SRBSKO". Uprava "Sparte" je pri tome više brinula svoju brugu, jer bi ovaj klub uskoro mogao da ostane bez glavnih sponzora, koji su zapretili odlaskom ako slavni klub ne spreči dalje ispade svojih navijača i fudbalera. Kap koja je prelila punu čašu bio je ispad kapitena Tomaša Repke na utakmici u Teplicama, koji je posle verbalnog duela sa sudijom dobio crveni karton, da bi na izlasku sa stadiona napao ekipu češke televizije. Sponzore je iritiralo i nedavno ponašanje Pavela Horvata, takođe fudbalera "Sparte", koji je navijače u Pragu smirivao ispruženom desnom rukom uz pozdrav „Zig hajl“.

Ovdašnjim analitičarima bi svakako moglo da bude interesantno pitanje otkud to poistovećivanje srpske nacionalne stvarisanacističko-rasističkim ponašanjem "tamo nekih Čeha", ali bi dobili i jasniju sliku zbog čega je njihov bliski susret sa "istomšljenicima" iz Hrvatske unapred bio u zoni visokog rizika.

Na taj način bi verovatno bilo jasnije i zašto su ceh čitavog ovog pijanstva platili nedužni reprezentativci Andore, koji su tokom utakmice kvalifikacija za Svetsko prvenstvo, 14. oktobra u Maksimiru, ako ništa drugo, morali da slušaju horsko skandiranje "Za dom spremni" i već tradicionalno "Ubij, ubij Srbina". Blage reakcije hrvatskih zvaničnika su

Vestfalski mir (1648)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

“objašnjene” da za ovaj drugi, na sportskim tribinama u Hrvatskoj već odomaćeni poklič nema konkretnijih pravosudnih ili političkih posledica, ali i strahom koji se nadvio nad hrvatsku nogometnu javnost da bi njihova reprezentacija zbog rasističkih ispada njenih navijača protiv engleskog reprezentativca Emila Heskiya, 10. septembra ove godine mogla da bude i oštrije kažnjena, osim simboličnih 18.000 eura koje Hrvatski nogometni savez mora da plati blgajni UEFA.

Kad se nema sluha za zlo koje opasno pretil evropskom i svetskom fudbalu, jer sporadične i simbolične kazne nisu imale većeg dejstva, kad se takvi obrasci ponašanja polako prihvataju i kao deo “domaćeg foklora” – onda jednostavno i ne može da se vidi “svetlo na kraju tunela”. Ovo jeste fraza, ali u ovom trenutku zaista tako deluje vest da je uprava londonskog fudbalskog prvoligaša “Totenhema” doživotno zabranila ulaz na njihov stadion četvorici navijača popularnih “mamuzi”, jer su u septembru ove godine na rasnoj osnovi vređali fudbalera “Portsmauta” Sola Kembela. Ništa nije pomogla “odbrana” da navijači nisu oprostili Kembelu što je posle devet godina igranja za “Totenhem” u leto 2001. godine prešao u tabor njihovog gradskog rivala “Arsenala”. Za rasizam, jednostavno, nema opravdavajuće priče, a klubovi i fudbalski savezi su ti koji moraju prvi i najoštrije da reaguju.

Ništa bolje nije prošla ni vest da vlada Švedske planira da uvede efikasnije mere protiv huligana na sportskim događajima, a prvi nacrt zakona predstavila je 23. oktobra u Stokholmu. Novi zakon će omogućiti policiji da spreči poznate prestupnike da uđu u sportska borilišta, a uvedene su i oštrije kazne, uključujući i zatvorske u trajanju do šest meseci.

Prema trenutnim švedskim zakonima, policija može prestupnicima da zabrani ulazak na borilište isključivo ako klub podnese takav zahtev.

Ako se zakon usvoji, stupiće na snagu u aprilu sledeće godine, kad počinje fudbalska sezona u Švedskoj.

Dakle, širom Evrope su ozbiljno shvatili da se zlo koje sa sobom nose navijačke grupe po pravilu pretvara u rasizam, nasilje, fašizam... Svaka suvišna priča ide ka razvodnjavanju suštine, pa se u tom smislu kao loš vic može protumačiti pitanje jednog čitaoca zagrebačkog *Jutarnjeg lista*, posle pomenutog skandala u Maksimiru: “Oprostite, da li se to Srbija proširila do Andore”. ■

Zaključen je, po završetku Tridesetogodišnjeg rata, u vestfalskim gradovima Minsteru i Osnabriku (oktobra 1648) između cara Ferdinanda II s jedne, i Francuske i Švedske, s druge strane.

Tridesetogodišnji rat (1618-1648) bio je posledica verskih, društvenih, ekonomskih, političkih i ideoloških sukoba koji izbijaju na površinu u XVII veku. Naziv rata nije najsrećniji jer se ratne operacije završavaju pre 1648. godine, dok ih Francuska i Španija nastavljaju do 1659. I ne radi se o jednom - iako su zbivanja od 1618 do 1648. vrhunac dugotrajnih i oštrih sukoba - već o nizu uzajamno povezanih i povremenih ratova. Mada se rat vodi na nemačkom tlu, glavne zaraćene strane nisu nemačke države. Tako Nemačko carstvo (tačnije, Sveto Rimsko carstvo nemačke narodnosti) postaje razbojište na kojem se sukobljavaju vojske Španije, Danske, Švedske i Francuske. Rat prvobitno ima lokalni karakter da bi se, vremenom, pretvorio u rat evropskih razmera.

Češko-falački period rata (1618-1623). Počeo je ustankom čeških protestanata protiv cara Ferdinanda II tzv. defenstracijom - tj bacanjem kroz prozor dvojice namesnika iz dvorca na Hradčanima u Pragu - i izborom falačkog izbornog kneza Fridriha V za češkog kralja. Protiv Čeha, na strani Ferdinanda, istupila je Katolička liga (osnovana 1609), čija je vojska u bici na Beloj gori kod Praga (1620) teško porazila češku.

Dansko-donjosaksonski period rata (1625-1629). Nastavivši, posle Česke, sa nasilnom rekatolizacijom i progonima, pre svega u Falačkoj, Ferdinand II izazvao je susedne protestantske vladare koji su se pobojali širenja habzburške i katoličke moći. Ratište, otuda, prelazi iz južne u severnu Nemačku, a predvodnik demonstanata nije falački knez Fridrih V, već danski kralj Kristijan IV. Kao vojvoda od Holštajna Kristijan ulazi u rat sa ciljem da zaštiti protestante u severnoj Nemačkoj ali i sam ostvari neke teritorijalne dobiti. Potučen od Albrehta Valenštajna i njegovih najamnika, danski kralj sklapa mir u Libeku i povlači se iz rata. Nakon ovog Fedinandovog uspeha bezmalo celu Nemačku do baltičkih obala zaposedaju carske trupe. Ediktom o Restituciji (1629) Ferdinand II proglašava sve verske i političke promene nastale tokom poslednjih sedamdeset godina nevažećim i nezakonitim. Edikt obezvređuje posed zemlje koju uživaju protestantski kneževi. Luterani mogu da uživaju pravo u skladu sa načelom *cuius regio eius religio*, dok se kalvinistima to pravo ne priznaje. Svi koji se nalaze pod vlašću katoličkih vladara moraju da promene veru ili da napuste zemlju. Bio je to trijumf cara i katolicizma. Ali, edikt oživljava snagu protestanata i umanjuje oduševljenje katolika da vode krstaški pohod u korist Habzburgovaca. Car Ferdinand predstavlja posebnu opasnost zbog Valenštajna i njegovih armija koje prete svima.

Švedski period rata (1630-1635). Istaknuti ratnik, državnik i protestant, švedski kralj Gustav Adolf, želi da Švedska postane prva baltička sila, a on da bude zaštitnik

nemačkog protestantizma i ustavnih sloboda od nasrtaja Ferdinanda i jezuita. Želi i da osvaja i zadobije druge koristi. Na čelu odlično uvežbane i naoružane narodne vojske Gustav Aolf je pobedonosno prošao kroz srednju i južnu Nemačku i pobedio Valenštajnovu vojsku u bici kod Licena (1632), ali i sam gine u ovom boju. Uplašen porastom Vakenštajnovе moći, car je naredio da ga potajno ubiju, a uspeo je i da pobedi trenutno demoralisanu švedsku vojsku. Nakon toga deo protestantskih kneževa sklapa sa carem separatan mir u Pragu (1635).

Švedsko-francuski period rata (1635-1648). Kardinal Rišelje podržavao je Švedsku u borbi protiv Habzburgovaca i novčano, sve do pogibije Gustava Adolfa i careve pobede. Posle toga, Francuska je sklopila savez sa Holandijom i Švedskom i 1635. ušla u otvoren rat. Njena vojska zauzela je rajnske oblasti i prodrla u Bavarsku prisiljavajući pojedine od nemačkih zemalja da traže separatan primirje. Ferdinand III (1637-1657) manje ratoboran od svog oca, bio je sve više usamljen u ratu dok mu je zemlja bila potpuno opustošena.

Posle dugih pregovora (započeli su već 1645) mir je sklopljen u vestfalskim gradovima Minsteru i Osnabriku. Tako je okončan dugotrajni verski rat. Po žrtvama i razaranja (broj stanovnika u Nemačkoj pao je sa 16 na 10 miliona i u svakom pogledu zemlja je bila strašno unazađena) jedan od najsvirepijih ratova feudalnog doba. Francuzi i Šveđani iznudili su teritorijalne ustupke, a ovi drugi i pet miliona talira ratne odštete. Na štetu carstva teritorijalno su prošireni Bavarska, Saksonija i Brandenburg. Države-učesnice priznale su Holandiju kao nezavisnu državu, a i Švajcarska je izdvojena iz Carstva i priznata kao nezavisna republika. Načelo Augzburškog verskog mira (iz 1555) *cuius regio, illius religio* postaje deo mirovnog ugovora. On priznaje kalviniste i potvrđuje protestantima sve tekovine ostvarene posle 1624. godine. Nemačka ostaje podeljena na mnoge države u kojima žive katolici, luterani i kalvinisti. Vestfalski mir oborio je autoritet cara i pape (koji ga nije ni priznao jer je u pregovorima sasvim zaobidjen) i izmenio političku ravnotežu u Evropi, ojačavši uticaj Francuske, Švedske i Holandije. Priznanje "starih nemačkih sloboda" pretvara cara u ceremonijalnog vladara šarolike skupine nemačkih država. Bio je to kraj verskog rata u Nemačkoj, čiji se počeci vezuju za pojavu Martina Lutera (1517). Od ovog vremena započinje period sekularizovanih država sa verskom tolerancijom. Drugim rečima, Vestfalski mir postavlja načela koja će biti na snazi u narednim vekovima.

U Tridesetogodišnjem ratu, na strani carske vojske, učestvovali su i Hrvati i Srbi sa područja banske Hrvatske i Vojne Krajine, najčešće kao laki konjanici, dok su Slovenci bili u pešadijskim i konjičkim pukovima. Poznati su pod opštim imenom *Krovaten, Krabaten* (otuda i naziv *kravata*, prvobitno vratna marama, mašna, koju su od hrvatskih konjanika primili najpre Francuzi, a potom i ostali zapadni narodi). Istakli su se u nekoliko bitaka. ■

Položaj u drugoj Jugoslaviji

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Na teritoriji SR Jugoslavije, prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, živelo je 1991. godine 10.345.464 stanovnika. Među njima bilo je i 25.214 Bugara. Dakle, u nacionalnom sastavu stanovništva Jugoslavije pripadnici bugarske nacionalne manjine učestvuju sa 0,2 odsto. Prema prvom posleratnom popisu 1948. godine u Jugoslaviji je živelo 61.140 Bugara. Već 1953 godine bilo je 61.708 Bugara (0,36 odsto). Prema popisu 1961. godine, u Jugoslaviji je živelo 62.624 pripadnika bugarske nacionalne manjine. Od toga u užoj Srbiji je bilo 54.391 (1,1 odsto), u Vojvodini 3.852 (0,2 odsto), na Kosovu 251 Bugarin. Dakle, u Srbiji je bilo 58.949 Bugara. U ostalim bivšim jugoslovenskim republikama: u BiH – 231, Sloveniji – 180, Hrvatskoj – 593, Makedoniji – 3.087 (0,2 odsto) i u Crnoj Gori – 39. I nadalje, prema statističkim popisima stanovništva u Jugoslaviji je 1971. bilo 58.627 pripadnika bugarske nacionalne manjine i 1981. – 36.189.¹

Prilikom popisa 1991.g. bilo je 26.922 lica koja su se izjasnila kao Bugari (smanjenje za 45 odsto). U Srbiji je koncentrisano 99 odsto, odnosno u centralnoj Srbiji 90 odsto Bugara. Njihov broj je opao u periodu 1948-1991. u centralnoj Srbiji sa 55.894 na 24.335., u Vojvodini sa 3.501 na 2.363. Udeo bugarskog stanovništva u ukupnom stanovništvu iznosio je u 1991. g. u centralnoj Srbiji 0,4 odsto, a u Vojvodini 0,1 odsto. U periodu 1948-1991. broj Bugara na Kosovu i Metohiji povećao se sa 77 na 178, a u Crnoj Gori sa 13 na 36.²

Brojnost bugarske nacionalne manjine do 1971. godine je u blagoj stagnaciji, da bi u periodu 1971-1991. godine bila u izrazitom opadanju. Koji su uzroci doveli do „nestajanja“ Bugara u Jugoslaviji?³ Pre svega, nizak prirodni priraštaj, opredeljivanje Bugara kao Jugoslovena, a potom, i proces starenja, seobe iz planinskih, poljoprivrednih područja u industrijske centre, stupanje u mešovite (nacionalne) brakove, kao i iseljavanje. Mada dostupnih, preciznih podataka nema, mogu se navesti neke relevantne činjenice. Recimo, u periodu 1952-1965. u dimitrovgradskoj opštini beleži se negativan prirodni priraštaj od 1,55, a u periodu 1957-1965. godine, čak 2,07 odsto. U periodu 1981-1991. broj rođenih je bio 4.283, broj umrlih 5.893, što znači prirodni priraštaj je – 1610. Ili, u pograničnim područjima Jugoslavije postoji 26 opština koje su 1981. godine imale manje stanovnika nego 1948. godine. Kako navodi J. Marković, to su „... (i) Golubac, Knjaževac, Pirot, Dimitrovgrad, Babušnica, Crna Trava, Surdulica i Bosiljgrad u užoj Srbiji... Najdublji depopulacioni rov čine teritorije opština Dimitrovgrad (Indeks 66), Babušnica (64), Crna Trava (47)“.⁴

1. Unapređivanje materijalnih uslova života i rada bugarske nacionalne manjine

Pogranična područja duž jugoslovensko-bugarske državne granice gde pretežno žive pripadnici bugarske nacionalne manjine privredno su nerazvijena. Poljoprivreda je bila osnovna delatnost stanovništva tih područja i posle Prvog svetskog rata kada su dobijena od Bugarske. Zemlja je obrađivana primitivnim sredstvima za rad. Do 1926. godine, nije postojao nijedan industrijski objekat. Tek tada je izgrađena jedna privatna hidroelektrana. Kasnije je otvoren i rudnik mrkog uglja „Jerma“.⁵

Otuda, posle Drugog svetskog rata, politikom bržeg privrednog razvoja nerazvijenih područja u svim republikama posredno je omogućen ekonomski razvoj nerazvijenih nacionalnih manjina. Neosporna je činjenica da je obezbeđeno njihovo veće zapošljavanje u produktivnim granama, da je poboljšana kvalifikaciona struktura, školskom mrežom obezbeđeno šire obrazovanje, unapređeni opšti uslovi života i rada. Prema podacima za 1970. godinu udeo pripadnika bugarske nacionalne manjine u pojedinim kategorijama privredno aktivnog stanovništva izgleda ovako: poljoprivrednici – 80,9 odsto, zaposleni u industriji, rudarstvu, zanatstvu i saobraćaju – 10,1 odsto, zaposleni u trgovini i vršenju usluga – 1 odsto, nekvalifikovani radnici – 1,7 odsto, administrativno osoblje, stručnjaci i umetnici 4,4.⁶

Nadalje, privredni razvoj ovog kraja kretao se u prvcu modernizacije poljoprivredne proizvodnje, naročito stočarstva, ugostiteljsko-turističke delatnosti, iskorišćavanja hidroenergetskih potencijala voda reka Jerme, Dragovišnice, kao i bogatih nalazišta mrkog uglja u Jermi i lignita u Zabrđu. Velike pirotске firme (tekstilna industrija) izgradile su u Dimitrovgradu i Bosilegradu svoje isturene fabrike s ciljem upošljavanja tamošnjeg viška radne snage. Imajući u vidu geografski položaja Dimitrovgrada (granični prelaz – transkontinentalna drumska i železnička magistrala) izgrađena je i moderna saobraćajna infrastruktura. Recimo, 1965. godine izgrađen je put Niš-Dimitrovgrad – državna granica kreditom (3 miliona dolara) koji je Bugarska odobrila Jugoslaviji 1963. godine.⁷ Takođe, za privredni razvoj ovog kraja izuzetan značaj ima i pogranična saradnja (u oblasti elektroprivrede, vodoprivrede, saobraćaja, malograničnog prometa i dr.) između Jugoslavije i Bugarske.⁸

Najvažniji privredni objekti u dimitrovgradskoj opštini danas su: Gumarska industrija – Dimitrovgrad, (koja je poslovala u sastavu pirotskog „Tigra“); Moderna konfekcija „Sloboda“, ZZ „Stočar“; privatni rudnik mrkog uglja u selu Mozgoš, koji je od 1993. g. vlasništvo Bugarina, povratnika iz Nemačke, Nikolaja Stefanova (da bi 1998. godine „postao deoničarsko društvo“); UTP „Balkan“, ugostiteljsko-turistička organizacija, osnovana još krajem 50-tih godina. Značajno je istaći da se u ovoj opštini u kontekstu jugoslovensko-bugarske vodoprivredne saradnje, gradi kanal i sistem za prečišćavanje otpadnih voda „sa prelaza Kalotina i Gradina... u „lagunama“ nizvodno od grada. I na sportskom planu izgrađuje se infrastruktura – sportska hala sa streljanom, kapaciteta od 2000 mesta.⁹

2. Razvoj obrazovanja na bugarskom jeziku

Već tokom školske 1945/6 godine u Srbiji je otvoreno 89 bugarskih osnovnih škola sa 153 odeljenja, 6397 učenika i 117 učitelja (uglavnom iz Bugarske), kao i 2 potpune gimnazija sa 38 odeljenja i 1311 učenika i 22 nastavnika. Školske 1947/8 godine otvorena je na bugarskom nastavnom jeziku i učiteljska škola. Tokom 1951/2 školske godine bilo je: 101 osnovna škola sa 135 odeljenja, 4918 učenika i 121 nastavnikom; 1 osmoletka sa 6 odeljenja, 289 učenika i 4 nastavnika; 13 nižih gimnazija sa 43 odeljenja i 47 nastavnika; 2 potpune gimnazija sa 40 odeljenja, 1775 učenika i 44 nastavnika i 1 učiteljska škola sa 6 odeljenja, 218 učenika i 7 nastavnika. Tokom 1951. godine diplomirao je 151 učitelj u bugarskoj manjinskoj učiteljskoj školi. „Sem toga, stalno pristužu i diplomirani studenti – pripadnici bugarske nacionalne manjine sa Filozofskog fakulteta i Više pedagoške škole, na kojima je studiralo 29 bugarskih studenata.“¹⁰ U tom periodu, dakle, na 1000 Bugara u Jugoslaviji bile su 2 škole, preko 4 odeljenja i 4 nastavnika. Na 1000 pripadnika bugarske nacionalne manjine ima 142 školama obuhvaćenih učenika.¹¹

Obrazovna struktura pripadnika bugarske nacionalne manjine je, u odnosu na period neposredno po završetku rata, znatno poboljšana. Na primer, broj i srazmerno učešće stanovnika starijih od 10 godina, koji imaju više od osnovne škole 1971. godine na nivou Jugoslavije iznosi 18 odsto. Blizu tog prosečnog nivoa su i Bugari. Ili, broj studenata na 10.000 stanovnika Jugoslavije bio je 1963. godine – 86, a 1980. – 198 studenata. Broj bugarskih studenata bio je 1963. – 108, a 1980. godine – 220.¹²

Od osamdesetih godina u osnovnim i srednjim školama u Dimitrovgradu i Bosilegradu deca – pripadnici bugarske nacionalne manjine obrazuju se na srpskom jeziku, dok maternji – bugarski jezik izučavaju u okviru jendog predmeta. Održavanje nastave na srpskom jeziku ostvaruje se na osnovu slobodno izražene volje njihovih roditelja. Sopstveni dugoročni interesi: kasnije studiranje njihove dece, šire mogućnosti zapošljavanja, kao i socijalna promocija kao građana Srbije glavni su razlozi za ovakvu odluku.¹³ No, ovakva odluka postaje danas „krućijalna činjenica“ („narušeno im je pravo da se obrazuju na maternjem „jeziku“) koju Bugari – članovi DSBJ, kao i oni prebegli u Sofiju koriste u kampanji o navodnom, kršenju prava bugarske nacionalne manjine u Jugoslaviji. U suštini, problem je u raskolu unutar samog Demokratskog saveza Bugara u Jugoslaviji.¹⁴

Tokom školske 1994/95. godine u opštinama Dimitrovgrad i Bosilegrad radile su četiri osnovne škole, „koje sa izdvojenim odeljenjima, imaju 2210 učenika“. Nastava u ovim školama se – „po zakonu i željama roditelja odvija dvojezično ili na srpskom jeziku“, ali uz učenje bugarskog jezika i sticanje znanja o bugarskoj istoriji i nacionalnoj kulturi. U ovim gradovima rade i dve gimnazije, koje je pohađalo 600 učenika bugarske nacionalnosti. Školovanje mladih Bugara moguće je i dalje: na Filološkom fakultetu u Beogradu postoji studentska grupa za bugarski jezik i književnost.

Nastavu na bugarskom jeziku u osnovnim školama,

navedene školske godine, pohađalo je 1400 mladih Bugara. U predstojeću reformu našeg obrazovanja – po rečima R. Konatara, savetnika ministra prosvete Srbije – uključili su se i aktivni nastavnika i matice manjina. „Aktiv nastavnika bugarskog jezika traži da se poveća broj časova maternjeg jezika“. Ili, ukupno uzev, u oblasti obrazovanja (nastava na bugarskom jeziku ili dvojezična nastava) odvija se u 38 osnovnih škola, a pohađa je 2451 učenik i to u opštinama Bosilegrad i Dimitrovgrad.¹⁵

3. Informisanje na bugarskom jeziku

Pripadnici bugarske nacionalne manjine u Jugoslaviji, preko sredstava masovnih komunikacija na svom jeziku, imaju dvostruku mogućnost, ne samo da budu informisani, već time iskazuju i osnovna obeležja svoje nacionalne individualnosti. Neposredno po završetku rata na bugarskom jeziku izlazio je list „Glas na Blgarite“.¹⁶ Danas u Nišu izlaze na bugarskom jeziku listovi: „Bratstvo“, političko-informativni nedeljnik, „Drugarče“, nedeljnik za decu, „Most“, časopis za književnost, nauku i društvena pitanja. Radio-Niš ima već 32 godine na svom programu emisiju na bugarskom jeziku, a od januara 1977. godine Televizija Beograd emituje TV žurnal na bugarskom. U okviru izdavačke delatnosti „Gradine“ na svom jeziku pripadnici bugarske manjine objavljuju književna i naučno-publicistička dela.¹⁷

Tokom 1993. godine, objavljena je na bugarskom jeziku jedna knjiga. Ili, od ukupno 285.827 emitovanih sati radio i tv-programa u SR Jugoslaviji 1994. godine za pripadnike nacionalnih manjina na bugarskom jeziku je emitovano 105 sati.¹⁸ Prošle godine osnovana je i privatna televizijska stanica „Caribrod“, koja emituje, na bugarskom i srpskom jeziku, osmočasovni program.

Napomene:

1 Izvor: Statistički godišnjaci za navedene godine. O broju Bugara u Srbiji i o njihovom položaju u Kraljevini Jugoslaviji vidi: B.Pavlica, Bugarska nacionalna manjina u Jugoslaviji, Zbornik SANU, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji, Beograd, 1966, str. 709-714.

2 Dr Milena Spasovski navodi: „Tokom poslednje dve decenije (1971-1991) evidentno je brže opadanje broja pripadnika ove nacionalne manjine, što je posledica niskog prirodnog priraštaja, odmaklog procesa starenja, češćeg izjašnjavanja kao Jugosloveni, sklapanja mešovitih brakova itd“. – M.Spasovski, Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji, „Jugoslovenski pregled“, 1994, sv. 1, str.55.

3 O tome, Dmitar Jotov urednik niškog radio-dnevnik na bugarskom jeziku, u odgovoru na redakcijski komentar sofijskog dnevnika „Otgčestveni front“ od 10. maja 1982. (Demografski problemi Jugoslavije – nestali Bugari“), navodi „da je u prošlogodišnjem popisu u Jugoslaviji „nestalo“ skoro milion pripadnika raznih naroda i narodnosti, jer se upravo toliko, a među njima i 22.080 pripadnika bugarske narodnosti, izjasnilo kao Jugosloveni... Ne treba, najzad, zanemarivati ni uticaj sve većeg broja mešovitih brakova“. Cit. po: T.Nešić, Naprasno interesovanje za bugarsku narodnost, „Politika“, 29. V 1982.

4 J.Marković, *Granice i prigrančni tereni Jugoslavije*, Zbornik

radova, Vranje, 1987, str. 46.

5 S.Zlatković – C.Vasev – A.Videnović, nav.delo, str.96.

6 K.Jončić, *Aktuelno pitanje položaja narodnosti u SFRJ*, Zbornik radova, knj. II, Zagreb, 1970, str. 497.

7 Službeni list FNRJ, 1963, br. 6, str. 385-387.

8 B.Pavlica, Jugoslovenko-bugarski odnosi posmatrani kroz državne ugovore u periodu 1955-1975. godine, magistarska teza, Beograd, 1980, str. 170-172.

9 Vidi: V.Čirić, *Priče o gradovima – Dimitrovgrad, Kapija za Istok*, „Večernje novosti“, 1. XI 1998, str. 14-15.

10 Lj. Stojković – M. Martić, Nacionalne manjine u Jugoslaviji, Beograd, 1953, str. 209.

11 Isto, str. 209-210.

12 K.Jončić, *Narodnosti u Jugoslaviji*, Zbornik radova, Beograd, 1982, str. 473.

13 „Narod ovog kraja govori tzv. Šopskim dijalektom, to je mešavina bugarskog i srpskog jezika; i do sada nije postojao neki veći interes za učenje bugarskog. Razlozi su uglavnom poznati: socijalni interesi i mogućnost nastavka daljeg školovanja... Na početku svake školske godine roditelji osnovaca se izjašnjavaju na kom će jeziku deca pohađati nastavu. Do sada je 99 odsto građana bilo za nastavu na srpskom jeziku, ali i sa učenjem bugarskog jezika...“. Cit. po: Izjava D.Koleva, „Borba“, 7-8. V 1994., str. 10.

„Pod imenom DSBJ opstruirala grupa od dvadesetak osionih nacionalista i separatista, koja svoj oslonac nalazi u VMRO-SMD („Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija – Saveza makedonskih društava“) najekstremnije nacionalističke partije u Bugarskoj i u „Savezu zapadnih pokrajina“, stecište IB emigracije – kaže se u oceni OD SPS u Bosilegradu, koji iza sebe ima 950 članova i preko 70 odsto biračkog tela u opštini...“. Cit.po: V.K., Demokratski savez Bugara u Jugoslaviji ostao bez podrške naroda – prizivanje stranih emisara, „Borba“, 6.II 1995, str. 9.

14 D.Lukić, *Bugari u Jugoslaviji i- Srbi u Bugarskoj*, „Borba“, 19. X 1995, str. 8.

15 Cit. po: S.Dimitrijević, *Obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina – Na maternjem jeziku do doktorske titule*, „Politika“, 10. II 1999, str. 13.

16 G.Janoši, Škole za pripadnike narodnosti – nacionalnih manjina u Jugoslaviji, „Međunarodna politika“, 1963, br. 325, str. 16.

17 M.Mladenov, *Narodnosti u sistemu javnog informisanja u SFRJ*, „Međunarodna politika“, 1977, br. 648, str. 33-36; Republika Srbija „finansira novinsko izdavačku ustanovu „Bratstvo“, u okviru koje Bugari u našoj zemlji izdaju svoj list, časopise za decu i za književnost i umetnost i sadržajnu izdavačku delatnost, zatim u okviru Radio-Niša informativne i druge programe na bugarskom jeziku, kao i informativni dnevnik „TV-žurnal“ na programu RTS. Pored toga u Dimitrovgradu radi Radio-televizijski centar „Caribrod“, a u Bosilegradu lokalna radio stanica, koje se finansiraju iz opštinskih budžeta...“. Izjava ministra za ljudska prava i prava manjina RS Ivana Sedlaka, T.Nešić, Razgovori u Nišu o informisanju – Potpuna sloboda osnivanja medija na svim jezicima, „Politika“, 26. XI 1997, str. 6.; Povodom 5 godina od pokreta lista „Glas Bugara u Jugoslaviji“, prvog javnog glasila bugarske narodnosti, 40 godina od pokretanja lista „Bratstvo“, isto toliko godina od osnivanja istoimene novinsko-izdavačke ustanove, Dragan Tomić, predsednik Skupštine Srbije, primio predstavnike „Bratstva“, Vidi: „Politika“, 21. XI 1999, str. 14.

18 Prava nacionalnih manjina, „Jugoslovenski pregled“, 1996, sv.2, str. 42. ■■

Iznošenje istine nije kleveta nego građanska dužnost

PIŠE: RADE VUKOSAV

„Nijedna jednonacionalna istina ne može biti istina“
(Koća Popović)

Odavno je poznato da nekima činjenice smetaju, da neće da ih čuju, a kamoli da ih uvažavaju. Iznošenje istine sadašnjeg stanja u nas, još i kritikovanje nosioca štetne politike koja je dovela do ovih nevolja, smeta onim krivcima, uzročnicima ove teške bolesti našeg društva; koji i dalje zadržavaju istim putem. Istina otkriva njihove greške i njihove zablude. Oni ne mogu podneti kritike, a kamoli poraze, pa protiv svakoga ko se usudi da ih kritikuje odmah uposle sebi naklonjene medije, a što je najgore da, u ime svoga „patriotizma“, angažuju ekstremne nacionaliste da prete svima koji se usude kritikovati stranpaticu naše dela političke elite. Čutanje ide na ruku onima koji su bili gospodari rata i ratnim profiterima, a koji bi da i sada gospodare. Ustvari, i gospodare. Još su žive miloševićevsko-šešeljevskotuđmanovske metode podele građana na „patriote“ i „izdajnike“, pa po „izdajnicima“, pošto ne misle kao oni, zna se, udri mimo zakona, vređaj, zastraši, podmetni, pretuci, ubij. Zatvori im usta, a time, našim građanima i oči i uši, da ne vide, da ne čuju činjenice. Imaju da misle i postupaju onako kako im se kaže.

Najnovija orkestrirana kampanjska hajka protiv Izveštaja Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji (HO), oni oprobanim nasilničkim metodama, odslikavaju svoju slabost. U „Pitanjima i odgovorima“ u *Danasu* 27-28. septembra se neki čude: „Nije dobro da jedna organizacija koja se bavi ljudskim pravima pravi spiskove imena“. U odbrani ljudskih prava i za napredak društva upravo je to i potrebno – bez praznih tvrdnji. Dok je pozitivnog mišljenja komentar „...Ključno pitanje je šta se to dešava na Pravnom fakultetu i koje su to snage koje odbijaju da reformišu društvo u Srbiji i pomognu uspostavi vladavine prava u Srbiji. U svakom slučaju, pretnje i napadi na Helsinški odbor ne koriste promenama stanja u društvu Srbije“. Upravo tako, jer HO vodi borbu za reformisanje društva i za ljudska prava. Ima li na Pravnom fakultetu (PF) u Beogradu snaga da se odupru antihaškoj inicijativi? Neka ta „antihaška“ gospoda na sebe prime zločine koji su optuženici učinili u naše ime. Naš narod neće da bude kolektivni krivac za to. Je li to „paušalno označavanje PF kao „antihaškog bastiona“ ako na PF nema ko da im se odupre? Sledeći komentar u ovom upitniku je: „Spadam u retke koji su uopšte čitali taj izveštaj i ocenjujem ga lošim...“ Ne žestite se gospodo, nije Izveštaj loš, loše se radilo.. Vreme će sve dokazati. Budimo strpljivi. Ne ostajmo u zabludama. Istina je nezavisna od svačije volje i obavezno ispliva na površinu.

Prebлага su Sonjine kritike za sve ono što neki političari kod nas čine i u kakvo stanje su nas doveli. Pogledajmo kakav nam je parlament, šta se radi u pojedinim strankama, koliko imamo korupcije i organizovanog kriminala u svim porama društva. Kakvi su sve događaji potresali i još potresaju naše društvo. Zašto smo dugo krili optuženike. Još neke i sada krijemo. Umesto osude zločina i zločinaca oni se, nažalost, u nekim krugovima slave. I kriju. Izveštaj HO se ocenjuje kao zla namera, a ne kao želja da uvidimo i prevladamo greške, da vidimo gde smo. I zašto smo tu gde smo. Ukazivanje na greške i nedostatke ne može biti neprijateljski čin. Naprotiv - kritika je demokratska kategorija. HO nije neprijatelj Srbije, naprotiv. Po Sonji i onima koji su kao Sonja, ovih ratova i razbijanja SFRJ ne bi ni bilo. Ne bi bilo masovnih grobnica, izbeglica i ovog siromaštva. Ni u jednom društvu ne postoji ništa savršeno, pa ni Izveštaj HO nije idealno i potpuno savršen, ali je dobronamerno i lucidno napisan. I dobar je u nadi da će koristiti Srbiji da nađe samu sebe. Nažalost, mi nemamo jednoga Konrada Adenauera i Viliya Branta koji će osuditi zla učinjena u naše ime, a ni drugi naši susedi ih nemaju koji bi osudili zla učinjena u njihovo ime. Dok toga ne bude, nema napretka. Ne treba štedeti nikoga i ništa ne zataškavati. Izveštaj napadju isti oni čija je politika i praksa dovela Srbiju na ove grane. Nevolje koje imamo su se, pametnijom politikom, mogle izbeći. Zlo je što se u nekim glavama još zabetonirana opsesija i slike što su nam ih 13 godina nametali Miloševićevi mediji. Njima smeta rečena opsesija pa su nesposobni sagledati činjenično stanje. I još nam to nametanje nije prestalo.

Umesto zahvalnosti HO za ukazane nedostatke i korisni putokaz koji vodi boljem društvu, njemu se preti. Kukasti krst (svastika) podmetnut pred vratima HO je znamenje ekstremista, upravo onih koji su to i podmetnuli, a ne Helsinškog odbora. Vlast treba – i to što pre – početi da onemogućuje nacističke „parade“ štetne po društvo i ugled Srbije, ekstremne grupe i one koji ih podržavaju. HO nije neprijatelj Srbije nego katalizator demokratskog društva u njoj. „Hoćemo li se ikada kurtalisati strašne bolesti fašizma i njegovih relikata. Nećemo. Kao što nikada neće nestati lopova, siledžija, prevaranata... Ali, valja uspostaviti društveni sistem koji će ovoj napasti uspešno odoljevati i predupriediti zlo velikih razmjera, braniti simbole i znakove borbe protiv pokreta patoloških ubojica. Valja razvijati kulturu antifašizma kao uslov opstanka“. (Valerijan Žujo, *Glas antifašista*, broj 40, Sarajevo). Dodao bih, da kod nas u Srbiji njih podržavaju i potiču nacionalni ekstremi iz samog parlamenta; oni žive u ekstremnim grupama i nekim tabloidima koji ih podržavaju, umesto da osude njihove razorne rabote. Ti naši pojedini javni mediji, pa i neki školski udžbenici, krivotvore istoriju. Šta onda bolje trebamo i očekivati.

Viteški je priznati i kazati istinu. Treba verovati u Srbiju, u jačanje njenih naprednih snaga, u njihovu pobedu i u savladavanje teškoća koje imamo. Ali, treba se boriti za to, jer bez borbe nema uspeha.

P:S: Hvala *Danasu*, što je, 8. X 2008. objavio sažetak ovog teksta. ■